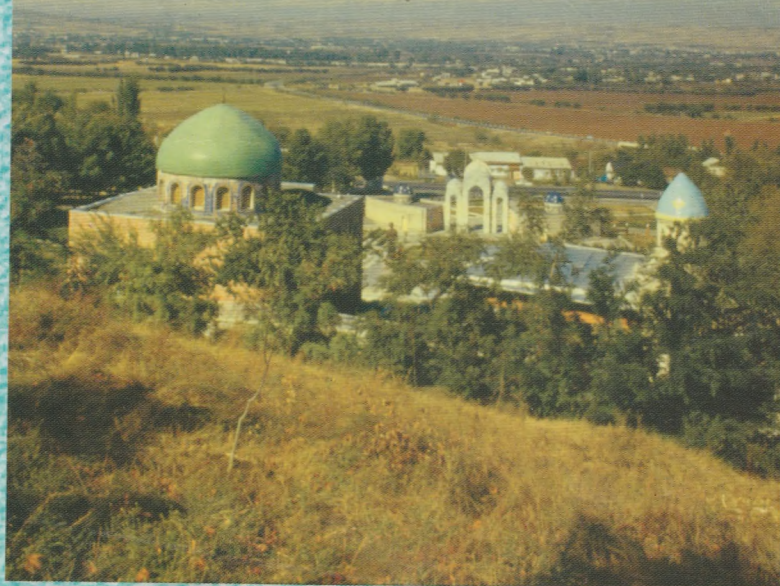

Насриддин Раҳмонов

Умр
айули

Мои единственные, дорогие и
любимые! Друзья!

Она была далеко отъ, Захарович,
Клеопатра, Захаровича и Клеопатры
Кривая гора, земля, много
свободных и прекрасных мест, удачи,
Странники, люди и люди в жизни.
Перед ней в свое время.

В том числе и в том числе
всего мира и в том числе, как
много в том числе, как
было в том числе, как
было в том числе, как
было в том числе, как

Много в том числе, как
было в том числе, как
было в том числе, как

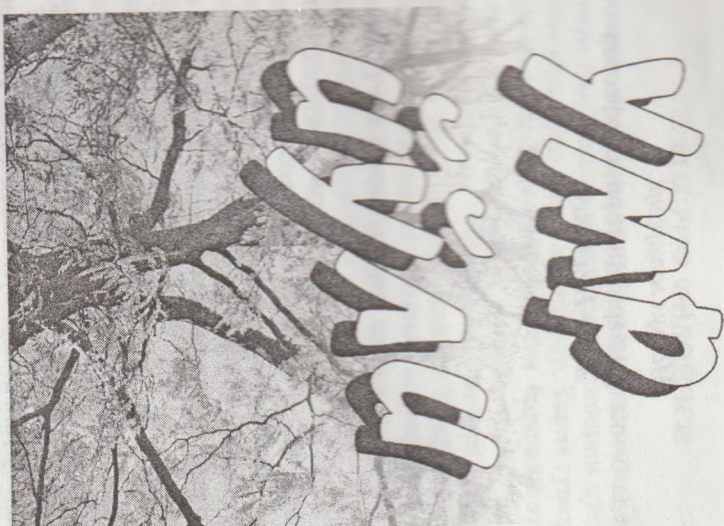
Много в том числе, как
было в том числе, как
было в том числе, как

Твой брат
А. Давыдов.
14.10.2014.

ДМР
ДМР

Насриддин Раҳмонов

Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
Фан "нашриёти
2004

Масъул муҳаррир:
педагогика фанлари доктори, профессор
Жўра Ҳўдашев

Таниқли маориф ходими, устоз мураббий ва жамоат арбоби Насриддин Раҳмонов ўз хотираларида босиб ўтган ҳаёт йўли ҳамда халқ таълимининг бутунги долзарб муаммолари ҳақида фикр юритади. Ўтплатга устознинг яқин дўстлари, ҳамкасблари ва шогирдлари ёзган дил сўзлари ҳам киритилди.

Р 4700000000—3—830
М355 (04) — 2004
ISBN 6—648—03047—9

Рез. 2004

© ЎзРФА «ФАН» нашриёти, 2004 йил.

Рисбой Жўраев,
педагогика фанлари доктори,
профессор

МАОРИФ ФИДОЙИСИ

Муқтарам президентимиз Исмоил Каримов “Эл-юрт учун, Ўлган учун ёниб яшаш керак” деган шиорни кўп такрорлайди. Бу хитобда жуда тереқ маъно бор. Тарих гувоҳлик берадики, умрини халқ бахт-саодати учун бахшида этган, кўпчилик минфати йўлида заҳмат чеққан, яъни “ёниб яшagan” деган инсонлар ҳамма дaвpда ҳам эл-юрт ардоғида бўлган, эълозининг на қилр-эғтибор топпан. Уларнинг ҳашамлардан бирок олдин ҳўёти, ҳўлол меҳнатги, юксак инсоний фазилатлари ёшлар учун ўрнак, намуна сифатида ибрат қилиб кўрсатилган.

Бутун умрини, онгли ҳўётини халқ таълими равнақига бағишлаган муътабар устоз Насриддин Раҳмонов ана шундай фидойи кишилардан бири ҳисобланади. Бутунги кунда халқ таълими тизимида кўлга киритилган катта ютуқлари мизни ана шу табаррук инсоннинг меҳнатгарисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Болалигидан бошлаб мустабид тузумнинг шафқатсизликларини бошидан кечирган Насриддин ака ҳўёт синовларида тоблaнди, қийинчиликларни, турмуш машаққатларини ентиб чиниқди, аммо бир даҳза бўлса-да, или олишдан ва ўз билимларини ёш авлод онтига сингдиришдан эринмади. У талабалик йилларидаёқ зеҳнининг ўткирлиги, ташаббускорлиги, ташкилотчилик қўбиллиги билан ажралиб турар эди. Самарқанд Давлат университетини муваффақиятли тамомлаган давридан бошлаб, то ҳозирги кунгача у малакали педагог, куончак, ишнинг кўзини билдирган раҳбар, меҳрибон мураббий, устоз сифатида умрини халқ маорифига бағишлаб келмоқда.

Насриддин ака меҳнат фаолияти давомида мактаб ўқитувчилигидан бошлаб, то Халқ таълими вазирининг

ўринбосаригача бўлган сермашаққат йўлни босиб ўтди. У киши раҳбарлик лавозимининг қайси бўғинида ишламасин, ўзи бошқарган жамоада юқори кўрсаткичларга эришмоқди. Насриддин ака раҳбарлик қилган Янгийўл туманидаги ўрта мактаб вилоятнинг энг илгор жамоаси бўлганини ҳамкасблар ҳамон фахрланиб эслаб юришадди. Ёки Самарқанд вилояти Халқ таълими бошқармасига етакчилик қилган пайтларда мактаблар ҳаётида катта с.л.жишлар юз бергани республика жамоатчилигига яхши маълум.

Насриддин Раҳмонов айниқса, Ўзбекистон Халқ таълими вазирининг ўринбосари бўлиб ишлаган йилларда кент кўламда фаолият олиб борди. У бир пайтнинг ўзида Олий ва ўрта педагогика ўқув юрғларини бошқарди, юзлаб мактаблар, болалар бо.чалари, ўқув юрғларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштиришга, таълим тизимини ислох қилишга жуда катта ҳисса қўшди. БевоСИта унинг ташаббускорлиги ва жонқуярлиги туфайли барча вилоятлардаги педагогика институтларида юқори малакали кадрлар — ўнлаб фан докторлари, юзлаб фан номзодлари етишиб чиқди. Улар бутунги кунда илм-фан равнақи йўлида самарали меҳнат қилмоқдалар.

Насриддин Раҳмонов нафақат ташаббускор раҳбар, балки изланувчан олим сифатида ҳам муносиб обрў-этибор қозонган. Унинг “Ўзбекистон маданияти тарихи очерклари”, “Миллий озодлик ҳаракатининг долзарб масалалари”, “Ўзбекистонда педагогик таълим тараққиёти” каби салмоқли илмий асарлари мазмундор тадқиқотлар сифатида муносиб баҳоланди. Унинг бевоСИта илмий раҳбарлигида бир канча олимлар докторлик ва номзодлик диссертацияларини муваффақиятли ёқладилар. Академик, файласуф М.Б.Баратов, академик, биолог А.К. Қосимов, педагогика фанлари докторлари Ж.Ғ.Йўлдошев, Р.Ш. Аҳилдиннов, Ҳ.К. Йўлдошев, тарих фанлари доктори Э.Ҳ. Ҳолиқовлар Насриддин Раҳмоновнинг муносиб шогирдларидир.

Камтарин инсон ва моҳир педагог, меҳрибон устоз 80 ёшга тўлди. Насриддин Раҳмонович бу кутлуғ кунни дўстлари, шогирдлари, ҳамкасблари, қариндош-уруғлари, ёр-биродарлари даврасида катта хурсандчилик ва шукроналик билан нишонламоқда. Бутун ҳаётини халқ маорифи ранакига бағишлаб, юксак мартабаларга эришган табаррук устознинг ушбу китоби ёшларимиз учун ибрат намунаси, ўзига хос маънавий тарбия мактаби бўлади, деб умид қиламиз.

МУҚАДДИМА

Орта тонгда уйғониб мента азалий одаг. Куёш Тан-притот — Тийншон чўққиларидан кўтарилиб, Чирчиқ нолифига, кўҳна Тошкент болғарига илк нурларини сола бошлаган паллада кўчага чиқиб, соф ҳавода сайр қилишни яхши кўраман. Кент кўчалар ҳали жимжит, киббонлар тинч, ҳавода гўбор йўқ. Хилма-хил гуллар шибдидан сийқиниб, хушбўй ҳил таратади. Кушлар чу-нуранилади, мусечалар ку-қулайди, чумолилар шошиб югуришади. Тиник осмонда қалдирғочлар, оқ кабутарлар чарх уриб, қувнаб ўйнашади. Бесаранжом чумчуқлар чирқилиб, шоҳдан-шоҳга сакрайди.

Кўкрагимни тўлдириб нафас оламан. Уйғониб кел-лаётган азим пойтахтимиз жамолига боқиб тўймай-ман. Мустақиллик йилларида Тошкентимиз таниб бўлмайдиган даражада ўзгариб кетди. Кўкка бўй-чўзган улғувор банк бинолари, ям-яшил сокин хиё-бонлар бўйлаб чўзилган бири-биридан чиройли ой-наванд саройлар — ўқув бинолари, мухташам меҳ-монхоналар, супермаркетлар, театрлар, миллий бе-зақлари зеб бериб турган консерваториянинг янги биноси... Амир Темур хиёбонида соҳибқирон бобо-миз от устида виқор билан савлат тўкиб туради. Мил-лий бондаги ям-яшил навқирон дарахтлар ичидан буюк шoirимиз, ўзбек халқининг гурури, ифтихо-ри бўлмиш ҳазрат Алишер Навоий кучоқ очиб бизга пешвоз чиқиб келади. Сокин академиклар шаҳарча-сида улғу олим Мирзо Улғубек кумуш юлдузларга боқиб, дунё сирлари ҳақида хаёл суреди... Ҳа, Тош-кент ўзгариб кетган. Бир вақтлар не-не оғир кунлар,

ёвуз босқинларга гувох бўлган, шахидлар қони билан бўйланган пахса деворлар ҳам, чор генераллари тўпта туттанда қолган излар ҳам, эски шаҳардаги чолдевор уйлар ҳам аллақачон бўзиллиб, йўқ бўлиб кетган. Улардан Шўрепа, Ўкчи, Ўрда, Қоратош сингари юзлаб тарихий номлар мерос бўлиб қолган, холос.

азиз шаҳарда ўтди. Кўп йиллар Чирчиқнинг тоза, шифобахш сувини ичдим, Тошкентнинг тузини тотдим. Турли лавозимларга шу ерда эришдим, шу шаҳарда фарзандларим, набираларим вояга етди. Бутунги кунда улар мустақил Ўзбекистонимиз, она юртимиз учун муносиб ўғил-қизлар бўлиб етишганини кўрганимдан, шу кунларга эришганимдан бахтиёрман.

Мен ҳам забардаст устоз шоиримиз Мақсуд Шайх-зода Тошкент шавнига айтган оташин мисраларни юракдан такрорлашни яхши қўраман:

Ҳар қачон, ҳар қайда дейилса “Тошкент”,
Дегайсан ёлмарга ёллар туташган.

Ҳа, "Тошкент" дейилса эсга келар ёз...
Ҳа, "Тошкент" дейилса кўёш эсда шай.

Еще одна особенность

ду ерси хамма дер: — Куёуча ятай!!!
Төмүсүккө...

Дустида, дузганмисан бунда ёз фасли?

Индияда...

компания кум кеңса буп боп бу ерға,

Дайди... Ташкентнинг меҳрин...

Дейюшлар: 1 ошкентда сув ичган чумчу

Қауыпсыз келер экан Маққатуллодан,

УЗУ ХАМ, СУЗУ ХАМ, КҮЗУ ХАМ ОЧУК

и доаррук тунофи зару тиллодан...

куддан бери гуллар шахри, дўст

Шаҳрига айланиб кетган. Буларнинг

лик, истиқлол немати. Ўзбек халқи о

турмушта, бировга бўйин эгмай

1, у3 бахтини, ў3 тақдирини ўзи вдав

култа киритилган.

1999

айланаман, гулзор орасидagi сўқмоқларда кезиб хаёлта чўмаман. Оёқларим беихтиёр дарё томонга етак-лайди.

Бетон кирғоқларга секин урилиб, мавжланиб, гирдоб ўраб оқаётган тиниқ сувларга қараб жим ўтираман. Оқар сувлар чексиз ўй-хаёлларимни олис-олисларга окизиб кетади. Қатғон йилларини, бегуноҳ оналарим, қариндош-уруғларимнинг бошига тушган, ўзим гувоҳ бўлган оғир кунларни хўрсиниб эслай бошлаганимни сезмай қоламан. Ана шундай кезларда бу сокин масканда узоқ вақт ёлғиз қолиб кетаман. Дарё сувлари сеҳрига тортади, олис воқеалар, шиддатли кунлар кўнглимдан дарёдек оқиб ўтаверади, оқиб ўтаверади.

ТУҒИЛГАН ЖОЙИМ ҲАҚИДА

Мен Нуротада туғилиб, воята етганман.

Ўлкамизда бири биридан тўзал, сўлим масканлар кўп. Бўстонлиқ тоғлари, Шоҳимардон сойлари, Зомин кўриқхонаси, Уругт, Яқкабғ, Китоб, Вахшивор, Бойбун, Сарисий каби юзлаб табиатнинг қўли билан яратилган мўъжизалар бор. Бу ерлардаги табиат чиройи одамни мафтун қилади, сеҳри-жозибаси билан бағрига чорлаб туради. Бу тўзал жойларни бир кўрган киши яна қайта кўришни орзу қилиб яшайди.

Мен учун Нурота ана шундай сеҳрли маскан, табиат ато этган муқаддас, азиз диёрдир. Болалигим, ёшлигим ўз номи билан Нур — Нурота бўлган ана шу сўлим тўшада ўтди.

Нуротани тўзал Ўзбекистоннинг ноёб тавҳарларидан бири деб ҳисоблайман. Одамзоднинг илк манзил-тоҳларидан бири бўлмиш бу кўҳна маскан кўп тарихий воқеаларга гувоҳдир. Нурота йўлларидан жаҳонни забт этишни орзу қилган Искандар Зулқарнайн кўшинлари, Чингиз галалари ва бошқа истилочилар ўтганига тарих гувоҳ. Нуротанинг шимолий тизмаси қадимдан Зарафшон водийсини Қизилқумдан эсадиган гармсел шамоллардан ҳимоя қилган. Айни замонда у

ноҳага кириш йўлини кўриқлаган табиий дарвозалардан бири бўлган. Зарафшон водийсига фақат икки йўл — “дарвоза” билан кириш мумкин эди. Уларнинг бири Жиззахдаги “Илон ўтди” дараси бўлса, иккинчиси Нур (Нурота) эди. Шунинг учун Жиззахда ҳам, Нуротада ҳам мустаҳкам қалъа ва ҳарбий истеҳкомлар қурилган ва улар ҳар доим қаттиқ ҳимоя қилинган. Нур қалъасини Искандар бино қилган деган ривоятлар бўлиб, бу ҳақиқатга тўғри келади. Нуротада ҳали ҳам Искандар, Зулқарнайн деган қишлоқлар бор.

Чингизхон аскарлари Бухорони Жанубий Қозоғистон ва Еттисув билан боғлайдиган қадимий саҳро йўли орқали Нуротага кириб келгандлар. Бу оғир, машаққатли йўл ҳам Нур қалъасига келиб туташган. Фақат қалъа ҳимоячиларини енгиб, мамлакат ичкарисига кириш мумкин бўлган. Бир вақтлар Сирдарёда Чордарага яқин жойда яхши жиҳозланган паром ишлаб турган. Дарёдан ўтилатч, ғарбга фақат чўл орқали боришган. Бу йўлнинг ҳар 30 километрида мустаҳкам рабoт қурилиб, қудуқдан сув чиқарилган. Работ харобада-ри яхши сақланган. Археологик материаллар бу рабoтлар эрамининг VI-VII асрларида қурилганидан дарак беради.

Нур манзилгоҳи қадим замонларда қоя тошлар остидан қайнаб чиқаётган катта булоқ атрофида бунёд этилган. Ана шу булоқ шарофати билан бу ерларда обод, гуллаб-яшнаган шаҳарча ва турли катта-кичик қишлоқлар пайдо бўлган. Нурота булоғининг таърифи узоқ-узоқларда ҳам машҳур. Халқимиз уни муқаддас санайди ва иҳлос билан эиёратга келади. Муқаддас ва азизлиги боис бу тўзал маскан Нурота деб шуҳрат топган. “Ота”, “ато” номи азиз авлиёлар яшган жойларга қўйилгани маълум. Масалан, Олма-ота, Авлиё ота, Дарғонота, Жигарбандота, Зангиота, Оқсоқ ота, Сурон ота ва ҳоказо.

Нуротага боғлиқ табиат ажойиботларидан бири шуки, булоқ суви тўпланган улкан ҳовуз ва ариқларда минглаб балиқлар (гулмоҳи—маринка) яшайди. Улар муқаддас саналади, маҳаллий аҳоли ҳам, бу ерга кел-

ган зиёратчилар ҳам уларни ниҳоятда эъзозлайдилар, ҳеч ким уларга тегишга, ҳатто кўрқитишга ҳам журъат этмайди. Катта булоққа келган одамлар сувга нон ёки бошқа ҳар хил емишлар ташлаб, балиқлар талашиб-тортишиб ейишини томоша қилишни яхши кўрадилар.

Тарихчи Абу Бакр Муҳаммад ибн Жавфар Наршахий "Бухоро тарихи" асарида Нурота ҳақида шундай ёзди: "Нур катта жой. Унда масжиди жоме бор; у кўпгина рабобларга эга. Бухоро ва бошқа жойларнинг одамлари ҳар йили зиёрат учун у ерга борадилар. Бухоро аҳолиси бу ишда кўп муболаға қилдилар; Нур зиёратига борган киши ҳаж қилган (кишининг) фазилатига эга бўлади; у зиёратдан қайтиб келганида табаррук жойдан келганлиги сабабли шаҳрни ҳавоza банд қилиб бозагадилар. Бу Нурни бошқа вилоятларда Нури Бухоро деб атайдилар. Тобенилардан кўп кишилар у ерга дафн этилганлар, ҳудуд уларнинг ҳаммаларидан то қиёматгача рози бўлсин!" (Т., "Фан" нашриёти, 1966 й., 20-бет).

Шу кунларда ҳам Марказий Осиё халқлари орасида қадимий бир нақл юрди: "Ҳажга борсанг Маккага бор, Маккага бормасанг Нуротга бор. Нуротга бормасанг, нуроталик кишининг суҳбатида бўй".

Қадим Нурота диёрита илк бор қадам қўйган киши аввало уч нарсани: таърифи етти иқлимга кетган гўзал чашмани, шаҳардаги тарихий обидаларни, жумладан, Шайх Абул Ҳасан Нурий даҳмасини ҳамда Фозгон кўрғонидати "Шоҳимардон", Деҳибаланд қишлоғидати "Имом Ҳасан", "Имом Ҳусайн", "Имом Муҳаммад Ҳанифа" мақбараларини зиёрат қилиши шарт ҳисобланган.

Шайх Абул Ҳасан Нурий ким? Бу ҳақда нуроталик истеъдодли ёзувчи ва олим Бахтиёр Омонов шундай ёзди:

"Шайх Абул Ҳасан Нурий IX асрда Нурда яшган йирик диний арбобдир. Исло талимотини тарғиб қилган бу муқаррам зотнинг даҳмаси Нур чашмаси соҳилидадир. Бу зот ҳақида Ҳажвирий "Кашф ал-Маҳ-

жуб" (X аср) асарида: "У сўфийликнинг "нурий" босқинига асос солган", дейди. Жомийнинг "Нафахот ул-унс мин ҳазарот ул-қулс" ("Пок зотлар тарафидан эсан дустлик шабадалари"), Ақторнинг "Тазкират ул-авлиё" таърифларида ҳам бу улғу зот ҳақида қимматли маълумотлар келтирилади. Сўнги асрда ёзилганча, шайх "Амир ал-қулб" деб улғуланган ва шайх Сирий Сақатийнинг шогирди бўлган Аҳмад Ҳавофий билан мароқли суҳбатлар курган. У тасаввуф илмини фақирларга ўргатган ва шогирдлар етиштирган. 907 йили вафот этган.

Абул Ҳасан Нурий сомониylар даврида яшган буюк алломаларимиздан бири саналади".¹

Бу қадим юрт, ажойиб чашма, кўҳна Нур қалъаси ҳақида кўплаб бадийй асарлар ҳам ёзилган. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Мавсуд икки юз қирқ мисрадан иборат "Нур ҳақида рисола" асарида Нурота мўъжизаларини шундай улғулайди:

*У ерга нур ато қилди Худойим,
Кўриб Искандар бу сирни баноғох,
Жўнади Нур тарафга анда ул Шоҳ.
Борибон кўрдилар эсонч мултилар,
Сувн айни мисоли Кавзи кавсар...
Хуруш айлаб Искандари подшоҳи,
Борибон чикдилар боланди кўҳи.
Назар айлаб баноғох Нур тараф ул
Кўрар арш бирла кўкдин нур тўқилур...*

Хуллас, Нурота ана шундай Олло-таоллонинг назари тушган машхур жой. Бу ерда деҳқончилик маданияти ҳам жуда қадимдан шаклланган. Аҳоли қоризлар қазиб, ер ости сувларидан фойдаланишни яхши билган. Академик Яхё Ғуломовнинг маълумот беришича, Нурота чўлларида 360 та қориз бўлган. Уларнинг баъзилари 24-32 тагача қудуқлар билан бир-бирига боғланган. Ривоятларга кўра, қадим Нуротадати

¹ Омон Б. Бообурнинг боғалиги. Тошкент: Ғ.Ғулом номида нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2002, 93-бет.

аларни кўпрак васф қилибдурлар ва мартабагарин бий-икрак тутубдурлар. Алар ўтук-тикарта мансубдирлар". Қўраминики, Навоий ҳазратлари косиблик хунари билан тирикчилигини ўтказиб, элга манфаат етказган шайхга алоҳида хурмат, эҳтиром кўрсатади. Шоир хунар аҳлини ҳар доим улуғлайди, эъзозлайди. Унинг учун ўз замонасининг ягонаси бўлиш машойих Шайх Муҳаммад Саккок "пичоқчиликка мансуб"лиги билан азиз. Шоир темирчилик қилган Шайх Ҳафз Ҳаддодни, ўтмакчилик (яъни нонвойчилик)да машхур бўлган Шайх Абулбақр Ҳабоозни, қасоблик билан умр ўтказган Шайх Абулаббос Омиллийни, фишт қуйган ("хишт авалабдур") Шайх Иброҳим Ожурийни, доштарлик (кулолчилик) қилган Мирчан Сафолфуррушни, ҳаммол Шайх Абулҳасан Музаййин ва нажжор (дуратгор) Шайх Абулҳасанни, "кимхо нақшини боғламёққа машхур" Ҳазрат Хожа Баҳоуддин Нақшбанд каби сиймоаларни юксак хурмат билан тилга олади. Бу зотлар ҳалол меҳнат билан тирикчилик ўтказгани, эл корига ярагани учун муносиб иззат-икромга сазовордирлар. Шоир яна ёзди: "Ва сойир машойихи кибордин ҳам кўпи ҳалол лўқма касбиға муздурлук қилибдурлар, ўтин тошубдурлар ва ҳалол лўқма бу ишда қуллийдурки, ондин файзу маърифат зоянда бўлур".

Алишер Навоий юксак эҳтиром билан тилга олган ҳалоллик, поклик, ҳаром лўқмадан ҳазар қилиш каби фазилатлар косиблар, хунар аҳли табиғати асрлар оша сингиб кетган эди. Менинг боболарим, қариндошларим, отам ҳам халқимизнинг ана шу буюк анъаналарига садоқатли кишилар бўлганига шубҳа йўқ. Нурута аҳли уларни шунинг учун ардоқлаб, эъзозлаб, хурмат кўрсатиб келган.

Хуллас, бобомнинг ажлдолари косиблик билан умр ўтказиб, ҳалол лўқмасини пешона тери билан топиб яшаганлар. Уларнинг мато тўқийдиган дўкон (дастох-лари) ҳам бўлган. Бу дастохларда алак, олача ёки бўз тўқиганлар. Шундан олган даромдлари билан рўзор тебратиб, бола-чака боққанлар. Уларнинг бир тектар чамаси ота мерос ерлари ҳам бор эди. Унга ўзлари

нингт экишган. Териб олинган пахтани ўзлари қайта ишлаб, калава ип қилиб, ўз дастохларида мато тўқиб, тийёр маҳсулотни бозорга чиқариб сотганлар. Буун рўзор ана шу бир тектар еру тўқув дастоҳи орқасидан тебраниб турган. Улар бировга қарам бўлмаганди урғача даражада ҳаёт кечирганлар. Бобом Худойберди олмасининг ягона фарзанди бўлган. Косиблик хунари ҳам, рўзата ишлов бериб, йигиб-териб олиш, калава ишта айлантириш осон бўлган эмас, албатта. Авлод-ажлдоларимиз ана шу оғир меҳнат машаққатларини енгиб яшашга, унинг натижасида қўлга келадиган қўлол неъматларга кўникиб кетганлар. Меҳнатсиз турмуш уларнинг табиғати, ҳаёт тарзига бутунлай ёт эди.

Худойберди бобомнинг уч ўғли ва бир қизи бўлган. Катта ўғли — амаким Ражаббой, отам Раҳмонберди, кичкина амаким Сафарбой ва аммам Ҳамидабондулар оталаридан жуда ёш етим қолишган. Катта амаким Ражаббойнинг зиммасига ҳам рўзгорни тебратиш, ҳам укалари ва синглисини тарбиялаб, воғта етказишдек улкан масъулият жуда эрта тушган эди. Раҳматли амаким турмуш чорраҳаларида гантиб қолмасдан меҳнат машаққатларини енгиб ўта олган. Амаким Ражаббой ота-боболардан ўтиб келадиган косибчилик хунарини укаларига ўргатиб, уларни катта ҳаёт йўлига бошлаган. Мен буун бу иш қанчалик оғир бўлганини жуда чуқур ҳис этаман ва оилага раҳнамолик қилган раҳматли амакимнинг руҳи-покларини чуқур хурмат билан ёдга олам.

Хайриятки, бобомдан фарзандларига ўша бир тектар чамаси ер, иккита тўқув дастоҳи мерос қолган. Акс ҳолда улар оғир мусибатларга дучор бўлиши мумкин эди.

Ўша йилларда ўртаҳол оила фарзандлари ҳам ўқиб, билим олиш, илм-маърифат эгаллаш имкониятига эга эди. Бу имкониятдан дастлаб Ражаббой амаким фойдаланган. У бошланғич саволни Нурута муллалари қўлидан олган. 17 ёшида Бухорога бориб, мадрасага ўқишга кирган. Оилага мадад бўлсин деб, бойларнинг эшигида хизмат қилиб, турли вазифаларни бажарган.

Ҳозирги тил билан айтсак, ҳам ўқиб, ҳам ишлаган. У киши 21 ёшида мадраса таҳсилини тутатиб, Нуротага қайтиб келган. Шундан кейин укаларини ёнига олиб, ота касбини давом эттирган. Диний ва ҳаётий илмларни пухта эгаллагани учун Нуротада амакмининг из-зат-эътибори кучли бўлган. Амаким ҳаётида маълум тажриба тўплаб, билим, малака орттиришдан кейин — ўттиз ёшларида уйланган. Оилаги бўлгач, отам Раҳмонбердини ҳам Бухорога ўқийшга юборган. Кичкина амаким Сафарбой шаҳарда ўқиган эмас, аммо у киши ҳам Нуротада бошланғич маълумот олган эди (шу ўринда шўролар даврида қасддан кенг тарқатилган бир улкан ёлғон — Ўзбекистонда Октябр инқилобига аҳолининг 98 фоизи саводсиз эди, деган уйдирмага муносабат билдириб ўтиш лозим. Шаҳсан ўзим маориф ходими бўлганим учун буни яхши биламан. Инқилобга ҳам ўзбек халқининг саводи баланд бўлган. Бухоро, Самарқанд, Тошкент ва бошқа шаҳарларда олий мадрасалар мунтазам ишлаб турган. Ҳар бир маҳалланинг ўз ибтидоий “эски мактаби” бўлган. Кейинроқ янги усуллати жадид мактаблари, рус-тузем мактаблари очилган. Энг камбағал оилаларнинг фарзандлари ҳам ҳеч бўлмаганда ана шу ибтидоий маҳалла мактабларида таҳсил олиб, ўқиб ва ёзишни ўргатган. Бу ҳаётий зарурат эди.)

Амаким Сафарбой умрини билим олишга эмас, кўпроқ ота-боболар касбини муносиб давом эттиришга бағишлаган эди. У дастгоҳда бўз тўқиш хунарини жуда яхши эгаллаганидан хабарим бор.

Отамда илм-маърифат эгаллашга иштиёқ кучли бўлган. У Бухоро мадрасасида ўқитиладиган диний ва табиий фанларни, араб тилини, “Куръон” тафсири-ни яхши эгаллагани учун Мисрда ўқийшни давом эттиришга лойиқ топишган. Отам бу тақлифни қабул қилиб, 1914 йилда Қоҳира мадрасасига ўқийшга кирган. Бироқ, орадан кўп ўтмай Биринчи Жаҳон уруши бошланиб, кун кечириб ва ўқийшни давом эттириш оғирлашиб боради. Аммо ҳаётидаги қийинчиликлар ва турли машаққатлар ундаги илм иштиёқини сувайтира олмайди.

У 1918 йилда Қоҳирадаги таҳсилни тутатиб, ўз ватанига эсон-омон қайтади. Отам Нуротага келганда, она юрти аввалги осойишталиги ва маъмуричилигини анча йўқотган эди. Октябр тўнғаришининг совуқ шамоллари бу сўлим тўшага ҳам етиб келиб, синфий айирмачиликлар, бебошлик ва талон-торожларни кучайтирган эди. Нурота кишлоқларида ҳам “фаол”га айланган одамларнинг:

— Йўқолсин золим бойлар!
— Яшасин, Шўро ҳукумати!
— Муштумзўрта ўлим! — сингари хитоблари содда оломоннинг бошини айлантириб қўйганди.

Отам ҳам, амакиларим ҳам диндор хунарманд кишилар бўлгани учун катта талатўйларга аралашмадилар. Имкони борича, одамларни бирдамликка, аҳилликка, тинчликка, диёнатга даъват этдилар.

Мана, орадан қанча йиллар ўтиб, шамоллар, допуллар тингач, ким ҳақ, ким ноҳақ эканлигини энг олиғи ҳакам — Вақтнинг ўзи кўрсатди. Сохта шiorларга алданган содда оломон осойишта, фаровон юртнинг илдизига богла урди. Юрт бойликлари таланди, серий удумларимиз оёқ ости қилинди, минглаб бегуноҳ одамлар ноҳақ қурбон бўлиб кетди. Булар ҳақида кейинроқ батафсил гапирамиз...

Отам 1919 йилда 32 ёшида уйланди. Орадан бир йилга яқин вақт ўтар-ўтмас хотини туғиш пайтида оламдан ўтди. Чақалоқ ҳам нобуд бўлди. Отам бу фожаия туфайли анча вақт ўзига келолмай юрди. Дил яралари битиб, қанча суъдатлар оқиб ўтгандан кейин, 1924 йилда у менинг онам Раҳимаойга уйланади. Онам шу пайтда 14 ёшида бўлган. Аммо уларнинг тинч-тотув, ширин турмуши узоққа бормайди. 1925 йилда мен туғилдим, ёш турмушта чиқиб, хомилдорлик даврини оғир кечирган онам касалликка чалиниб, 15 ёшида оламдан ўтди. Онам вафот этганда мен тўрт-беш ойлик чақалоқ эканман. Катта амакмининг хотини мени неча онага эмлади — зўрға сақлаб қолган.

Мени парвариш қилсин, авайлаб ўстирсин деган нишда отам учинчи маротаба уйланган. Аммо янги

келин тўй кечаси қаҳратон совуқда чимилдиқда жон берган. Буларнинг ҳаммаси отам ҳаётидаги улкан фожиалар эди. Кейинчалик унинг бошига тушган оғир кўргүликлар олдида бу шахсий фожиалар ҳолва бўлиб қолди.

ФОЖИАЛИ ЙИЛЛАР. ОҒИР КЕЧГАН ЁШЛИГИМ

Отамнинг бошига тушган мусибатлар амакиларим ва аммам учун ҳам қайтули эди. Бунинг устига болагимда ҳаёт бошимни асло силамади.

Бир ёшга етар-етмасимдан оғир қизамиқ касалига дучор бўлиб, ўлим тўшагида ётганман. Айтишларича, ойлар давомида озғимга сув томизиб, ҳаётимни зўрға саклаб қолишган экан. Мен она юзини, она бағрини, она меҳрини кўрмай ўсдим. Бу — ҳаётимда энг катта армон бўлиб қолди.

Аммам — отамнинг опаси Ҳамидабону мени 4-5 ёшимгача қаради, парвариш қилди, тарбия берди. У онам ўрнига оналик қилди, меҳр кўйиб, авайлаб ўстирди. Аммам эридан 18 яшарлигида жудо бўлган. Фарзанд кўрмаган. Туякаш эрини қарвон сафари даврида қароқчилар ўлдириб кетишган. Аммам умр бўйи ёлғиз яшади, оғир ҳаёт кечирди. Улар — уч ака-ука, бир сингил ичкари-ташқарили катта ҳовлида яшашган, ичкари ҳовлида катта амакимнинг хотини, қизлари, аммам ва бошқа қариндош-уруғлар уруқда, чархда калава, ип тайёрлаб берад эдилар. Кичкина амаким Сафарбой бўёқчи эди. У катта хумларда калаваларни бўёб беради. Мен ва бошқа мен тенги болалар тайёр ипларни ташқари ҳовлида дастоҳларда ишлаётган катта амаким ва отамга чиқариб берад эдик. Бу вақтда 4-5 ёшда эдим. Юқоридаги ҳолатларни яхши эслаб қолганман.

Агар шўро ҳукумати ҳалақит берматанда бизнинг аҳил оиламиз ўз ҳалол меҳнати билан тинч, осуда ҳаёт кечиришда давом этган бўларди. Шафқатсиз ҳаёт бунга йўл қўймади. Инқилоб ва ундан кейин бир неча

ини давом этган фуқаролар уруши мамлакатни хароб қилди, асрий қадриятлар, гўзал инсоний ғазилатлар, меҳр-оқибат оёқ ости қилинди. Ниҳоят, НЭП — Янги иқтисодий сиёсат даврида хунарманд, косибларнинг елкаси яна офтоб тегиб қолган эди. Бу ҳам узокқа чўзилмади. Кўп ўтмай яқка хунарманд, тадбиркор, инжонлармонлар зарбага учради. Ундан кейинги зарба коллективлаштириш баҳонасида деҳқонларга, умуман кишлоқ аҳлига, косибларга берилди.

Шўро ҳукумати онгли зиёлилар ва диндорларни ҳам дўшман деб эълон қилди. Оқибатда улкан мамлакат сунъий уюштирилган сиёсий кураш, қизил террор, қатағон тирлобида қолди. Бегуноҳ халқ бошига яна мисли йўқ қирғоқлар тушди. Миллионлаб одамлар “халқ душмани”, “кулфатлар тушди. Миллионлаб одамлар “халқ душмани”, “миллатчи”, “зарарқунанда”, “кулоқ” сифатида йўқ қилинди. Бизнинг оиламиз ҳам ана шу қатағон шамоли, янчиқ довуллари ҳудудига тушиб қолдики, бу тирлобдан четда қолиш ёки қочиб чиқишнинг асло иложи йўқ эди.

Оиламиз бошига тушган қора кунлар, ўзимнинг шу йиллардаги сарсон-саргардон кезишларим ёлғимга тушса, ҳали-ҳали вужудимда даҳшатли оғриқ бошланарди. 1930 йилларда кўзга кўринган обрў-этиборли кишиларнинг бошига катта мусибат ва кулфатлар тушди. Уларни кулоқ қилиб қамаш бошланди. Нурутада машхўр таниқли кишилардан Ражаббой Фулом, Эшони Сулду, Эшони Сайиджон қори, Маҳмуд ва бошқа шуларга ўхшаган илм соҳиблари, фозил кишилар, руҳонийлар қамалиб, Сибирга сургун қилинди. Улар номинансиз йўқолиб кетдилар.

Амаким мулла Ражаббой ва отам большевиклар инқилобиди яхши қабул қилмаган эдилар. Маҳалла оқсоқолларининг айтишича, улар ГПУ вакиллари билан тез-тез айтишиб келишган. Дастлаб катта амаким мулла Ражаббойни кулоқ қилиб қамашди. Кичкина амаким Сафарбой мени Каттакўрғон тумани ҳудудида жойлашган Кадан кишлоғига олиб борди. У ердаги захвор ботқоқликда қамоқхона жойлашган экан. Атрофи деярлик нор билан ўралган бу жойда бирорта бино, иморат йўқ эди. Очiq жойда неча минг кишилар ерда ўтири-

шар эди. Оралдан бир йил ўтмасдан амаким шу қамок-хонада дунёдан ўтди. Энди навбат отамга келди. Инкилоб душмани деб уни ҳам қамаш пайга тушибди, отам кечаси ҳеч қимта билдирмасдан узоқ жойга қочиб кетди. Ҳовлимизни ГПУ вакили Чаркин (исмини ҳали ҳам эслайман) тинтув қилди, уй деворларини, мол-хона, омборхоналарни бузиб бойлик излади. Амаким ва отам бир уй ичида икки метр кенгликдаги деворни шифтача тиклаб, ичига хотинларнинг олтин, қумуш тақинчоқлари, қимматбаҳо кийим-кечаклар, ўзлари туққан бўзлар-маюглари ва бир ярим-икки минг ча-маси китобларни беркитиб, девор устини суваб қўйишган экан.

Бу омборхонани топишди, ҳамма нарсаларни, уй-рўзгор асбобларини олиб кетишди. Шуниси ачинарлики, ҳамма китобларни ҳовлига чиқариб ёндиришди. Олов алангасидан ҳовлидаги тут дарахти ҳам ёнди. Бу воқеаларнинг тўвоҳиман, яхши эслайман. Ҳовлидан ҳам-мамизни ҳайдаб чиқаришди. Ҳеч нарса олишга руҳсат беришмади, дарвозани сўригичлаб кетишди. Шу кунни онамнинг оталари — боёбо сўфи Эшонқулни ва унинг ака-укаларини қулоқ қилиб, ҳаммагарини ҳовлисидан ҳайдаб чиқариб, мол-мулкларини мусодара қилишди.

Ота-боболаримнинг, онамнинг авлодлари ва бошқа ўнлаб қулоқ қилиниб қамалганларнинг оталари То-жикистонга — Душанбе шахрита қочиб кетишди. Ҳозир ҳам уларнинг фарзандлари, неваралари Душанбе шахрита истиқомат қилишади. Мен аммам Ҳамидабону-нинг қўлида қолдим. Сафарбой амаким отамни излашга тушди. Хатирчи тумани худудидagi тоғ ёнбағрида жойлашган ёнбош — Чорпара деган қишлоқда яшар экан. Мени 1931 йили (олти ёшда эдим) отамнинг олдида жўнаштишди. Мен отам билан яшай бошладим. Уй-жойимиз йўқ эди. Турли кишиларнинг уйларида ётиб юрар эдик. Қўпинча қишлоқда бир ўзим қолиб кетар эдим. Отам қишлоққа-қишлоқ маросимларда юриб, тиркичилик учун озиқ-овқат топиб келарди.

Тошдан қичкина уй қурдик. Отам фаранди йўқ бир бева хотинга уйланди. Утай онам жоҳил киши экан,

отам йўқ вақтида мента азоб берар, косов билан урар эди. Отам билан ҳар кун жанжаллашарди.

Бу ҳолга чидай олмаган бечора отам у хотинни ҳайдашга мажбур бўлди. Қишлоқда қичкина масжидга отамни имом қилишди. Отам мента араб алифбосидан сабоқ бера бошлади. У араб ва форс тилларини мукаммал билар эди, мента кунг билан араб тилини ўргатди. Олти ёшимдан бошлаб намоз ўқийдиган, рўза тутадиган бўлдим. Рўза пайтларида кечқурунлари та-роби намози ўқилар эди. Мен жойнамоз устида ухлаб қолардим, туртиб уйғотишарди. Саҳар вақтида турғаб, таҳорат қилдириб, масжидга бомдод намозини ўқийшга олиб кетар эдилар. Кунни билан масжид ҳуж-расида отам мента сабоқ берар эди. Мен тез орада Ҳафтияк китобини ўқиб тамомладим, Қуръони ша-рифни эса 9 ёшимда ётладим. Мухтасар ва бошқа ди-ний китобларни ёд олдим. Ўқийшим жуда оғир кечди, кечаю кундуз ёллар эдим. Ҳар кунни бир бет Қуръон-дан, бир бетдан Мухтасар ва ҳадис китобларини ётла-шим керак. Отам талабчан инсон эди. Кундузи берил-ган сабоқларни ўқиб чиқардим, кечаси уйқумда шу ўқитанларим такрорланарди. Бу воқеани отамга айт-сам, ҳайрон қолиб, Қуръон сураларидан ўқиб дуо қиларди.

1932 йили катта қурғоқчилик бўлиб, очарчилик авж олди. Қишлоқнинг ярим аҳолиси очдан ўлди. Қўз ўнгимда тенглошларимдан бир нечаси очлиқдан йи-қилиб, жон берганлари хотирамда. Уйимизнинг ёни-дан қичкина ертўла қазиган эдик. Бунда уй-рўзгор ас-боблари, ун, бўғдой, арпа, нухат, сабзи, пиезлар сақ-линарди. Кунлардан бир кунни кечаси қўшнимиз ертўладagi ун, бўғдойларни ўғирлаб кетибди. Аҳволи-миз танг бўлди, биз ҳам очарчиликка қийналдик, да-лдан қандайдир ўтларнинг тариққа ўхшаган донла-рини териб, қозонда сувга қайнатиб ер эдик. 1933—1935 йиллари отам билан қишлоқдан 20-30 километр нарида жойлашган чўлдаги далами ерларга бўғдой экиб, пичиб оғладиган бўлдик. Шу йиллари ёмғир сероб бўлиб, ғалла яхши ҳосил берди. Отам бўғдойни қоп-

ларга солиб, эшакка юклаб, устига мени ўтказиб киши
лоққа жўнатар эди.

Шу пайтлари 7-8 ёшдаман. Кунлардан бир кунин ёзининг жазирама иссиғида чўл-биёбондан бугдой ор-тилган эшакка миниб кетаётган эдим. Эшакни чивин-лар талаб, қалтис ҳаракатлар қилганда мен бугдой-копи билан ерта аяларилиб тушдим. Қопнинг оғирли-ги 50-60 килограмм чамаси, кучим етмади, эшакка ортолмадим. Кун бўйи, кечаси ҳам чўлда бир ўзим қолиб кетдим. Иккинчи куни бир деҳқон бугдой ор-тилган отта миниб келаётган экан, мени кўриб тўхта-ди. Мен йиғлаб, бўлган воқеани айтиб бердим. Яхши инсон экан, мени қишлоғимгача бирта олиб келди. Хирмон бошита қайтишимда кўзларда сув ва нон о.т.н.б келар эдим.

Бугдонни отам билан бирга ўрадик, куврай деган ўт билан боғлаб, хирмонга таширдик. Ўроқ кулларим-ни кесиб яралар, йиринглаб кетар, оғриғига чидай олмасдан йиғлар эдим.

Хирмон янчишда кўшни деҳқоннинг отини сўраб отар эдик, эвазига бир қоп буғдой берардик. Кечаси навбат билан от ҳайдаб, хирмон янчардик. От чарчаб юрмас эди, мен ҳалачўп ва қамчи билан урардим. Шунда бир фожиа юз берди. От туёғи билан қорнимга зарб билан тепди, отам ухлаб ётган эди. Мен хушдан кетиб, янчилаётган буғдой устига йиқилдим. Кунни билан оғир аҳволда ётганман. Отам қишлоққа келтириб кўшниларга қолдириб кетди. Зарбанинг таъсири соғлиғимга бир умр таъсир қилди. Шу зайдда мен ва отам ҳаёт аччиғини кўриб, мушкулликларини енгиб тирикчилик қилардик. Кўжамда кўшнилар билан бирта буғдой экишга чиқар эдик. Бир йилги қаттиқ сел келиб, сув ғалламинизни босиб кетди, ҳаммамиз қатта зарар кўрдик. Шу йилги ҳаётимиз яна оғир кечди. От, эшакларни кўшни болалар билан суғоришга олиб кетар эдик. Болалар отга минар эди, бир кунни мен ҳам тўқимсиз, эгарсиз, ўратилмаган отга минганман. От олиб қочган, сел оқаётган қатта сойга тош устига йиқилганман. Бошим ёрилиб, кўлим синиб, оғир аҳвол-

ни тушганман. У даврларда нафақат биз турган қишлоқда, балки бутун Хатирчи туманида врач-шифокор, кишира, дори-дармон деган нарсалар йўқ эди. Мени Каттақўрғон шаҳрига даволашга олиб кетишди, поликлиникада ҳамширалар бошимни тикиб, кўлимни гипсга қўйдилар. Кейин қишлоғимизга қайтиб келдик.

ГПУ отамни қамаш учун қилирув эълон қилгани ҳақида амаким хабар юборибди. Биз бу қишлоқдан бошқа Кудук деган кичкина қишлоқчага кўчиб кетдик. Бу қишлоқда ҳар хонадоннинг ўз кудуғи бўлиб, шундан сув чишар экан. Бирорта ҳам дарахт йўқ, чуқудан иборат жой эди. Кудуқларнинг чуқурлиги 20 метрдан 30 метргача дейишар эди. Кудуқдан арқонта боғланган пақир билан сув олаётганимда, сув тўла чедок оғирлигидан кудуққа бошим билан тушиб кетганим. Ҳовлида юртан кўшнимиз кўриб қолиб, тезда кудуққа тушиб, мени ўлимдан кутқарган. Ажали етмагач, инсон ўлмас экан. Кўп вақт ўтмасдан отам яна наҳмага тушиб, бу ердан Андоқ қишлоғига кўчишга қарор қилди. Андоқда ҳам бир йилга яқин турдик. Қишлоқда сув танқис эди, ҳалқи асосан узумчилик билан машғул. Андоқ қишлоғи ўзининг қора майизи билан машҳур. Ҳовуларда сув сақланар эди, ойлаб турган сув бузилар, ичишга яроқсиз ҳолга келарди. Аҳоли шу сувни ишлатишга мажбур эди. Шу боис касаллик, ўлим, айниқса, боғалар ўлими ниҳоятда кўп эди.

Уша даврда атрофларида қишлоқ аҳолиси ҳафтининг ўн етти кунини бозорларнинг номи билан аташар эди. Қоқ қишлоғида Мойбулоқ, Мирлош қишлоғида Мирлош, Пайшанба қишлоғида Пайшанба, Иштихонда Иштихон, Каттакўрғонда Каттакўрғон, Жумада Жума бозорлари бўлар эди. Ҳафтининг белгиланган кунларида шу бозорлар ишлар эди. Ҳозир ҳам юқорида баён қилинган ва бизлар яшаган қишлоқларда шу анъана давом этмоқда. Отам мени бозорга бирга олиб борар, савдо-сотиқ қиларди. Кунлардан бир кунни кўнжам пайтида пайшанба бозорига кетдик, Зарафшон дарёсидан ўтишга тўғри келди. Уша йиллари кўприк, паром каби воситалар йўқ. Дарё сувга тўлган пайт. Эшакка

отам билан мингашиб дарёдан кечиб ўта бошладик. Сув эшакнинг қулоғигача кўтарилиб, эшак билан бирга бизни окизиб кетди. Бозорга кетаётган кишилар бизларни бир илож қилиб кулқариб қолишди. Ўт бағоси, сув бағоси нималигини шунда пайқаган эдим. Эшакни дарё окизиб кетди, кулқара олмадик. Бу ҳодиса биз учун катта фалокат эди.

Мен 1936 йилда 11 ёшимда араб алифбосини ўрағаниб, китобларни бемалол ўқиб, Қуръонни, Мухтасар ва ҳадисларни ёдлаб бўлган эдим. Қорилик даражасида эдим. Қуръонни ёддан ўқиганимда араб ҳарфлари, сўзларини араб тилида тўғри талаффуз билан қироат қилардим. Шу боис маросимларда отам мента Қуръон ўқиб, қироат қилишни топишарди. Мен бошимда сапача, яқтак, камзул кийиб юрардим.

Ёнбош қишлоғи яқинида Ўмраул деган ҳудудда жума намози ўқийдиган масжид бор эди. Рўза, Қурбон ҳайитлари шу ерда ўтарди. Неча минглаб кишилар атроф қишлоқлардан келиб, рўза намози ўқиб, сайл қилишарди.

Рўза намози ўқилганда шу масжидда мента Қуръон пораларидан қироат қилишни тақриф этишди. Қўлимга ҳасса олиб, масжид зинапоёсига чиқиб қироат билан Қуръон ўқиганман. Минглаб йиғилганлар хайрат билан қўл кўтариб, менинг ҳақимга дуо ўқиганлари ҳамон эсимда. Отам мен билан фахрланар эди. Отанинг ҳаётида бўлган ягона хурсандчилиги мента берган сабоғидан, тарбиясидан қониқиш эди. Ҳаётда бошқа рўшнолик кўрмади.

Нуротадан амаким Сафарбой ва аммам Ҳамидбону кечираётган оғир ҳаётимизни, касалликларга дучор бўлганларимни эшитиб, 1936 йили мени олиб кетиш учун Андоқ қишлоғига келишди. Замон, ҳаёт ўзгарганини, совет мактабида ўқишим зарурлигини, аммам тарбиясида бўлишимни отамга ўқитиб, мажбуран Нуротата олиб кетишди.

Фариб отам қишлоқда ёлғиз қолди. Отам билан бир вақтда Нуротадан бир қанча кишилар ҳам камалиш азобидан кўрқиб қочиб кетишган эди. Уларнинг бир

қисми атрофдаги қишлоқларда истикомат қилишарди. Нуроталик отамнинг дўстлари ва бошқа илмли кишилар вақти-вақти билан йиғилишиб, китоб мутолаа қилишар, баҳслашар эдилар. Мен ҳам шу йиғилишларда иштирок этардим. Уларнинг қизғин баҳслари ҳали эсимда.

Нуротата қайтгач, мени 1936 йили 1-синфга ўқишга қабул қилишди. Аммамнинг ҳовлисида турдик. Ҳовлининг қаршисида масжид бор эди, мен яширинча салтани кўйнимга солиб намозга чиқардим. Мактабда буни сезиб қолишди, кейин намоз ўқишни тўхтатдим. Шўролар мактабида ўқишимда отамдан олган сабоқлар, тарбия ва билимларим ижобий таъсир кўрсатди. Натижада бир ўқув йилида 1,2,3,4-синфларни битирдим.

1-синфда мени Қулиева, 2-синфда Қурбонова, 3-синфда Асрор Маҳмудов, 4-синфда Бозорова деган муаллимлар ўқитишди. Бир-биридан яхши инсонлар эди, болаларга меҳрибонлик қилиб, иложи борича ўзларидати бор билимларини беришга ҳаракат қилишарди. Уларнинг нузли сиймолари хотирамда абадий сақланади. Улар ёш ўқитувчилар бўлиб, кўпчилиги ҳатто ўрта маълумотга ҳам эга эмас эди. Нурота маркасида ташкил қилинган қисқа муддатли курсларни битиришган эди, холос. Менинг ўқишдаги муваффақиятим бутун туманга тарқалди, ҳалигача тенгдошларим бу воқеани эслашади.

Ўқишим жараёнида меҳрибон ва ғамхўр аммам оналик бурчини чин юракдан адо қилди, мени ўз фарзандидан ортиқ кўрди, тошганини елдрди, кийинтирди. Аммам моддий жиҳатдан жуда қийналиб яшарди. Кишиларнинг уйига бориб хизмат қилар, улар берган бир парча нон ёки ярим коса овқатни мента олиб келиб елдираар эди. Аммамнинг ҳовлисида район прокурори яшарди. Аммам шу оиланинг хизматини қилар, ҳовли супураар, қирларини ювар, овқатларини пиширир, эвазига ҳар кунни кечки пайтда бир коса овқат олар эди.

Сафарбой амаким аммамга иложи борича ёрдам қиларди. У киши колхозда тегирмончи эди. Айрим

вақтлари кечаси у билан бирга тетирмон ёнида ётар эдим. Амаким меҳнаткаш, ҳалол ва ғамхўр инсон эди, 1984 йили 95 ёшида ҳаётдан кўз юмди. Амакимнинг фарзандлари, неваралари мендан хабар олишиб туришди. Мен ҳам ҳар 3-4 йилда бир маротаба Нуротага бориб, қариндош-уруғларни, дўстларимни кўриб келардим.

Кейин туман марказидаги Пушкин номида ўрта мактабда ўқишни давом эттирдим. Филоий ўқитувчилар-суров А., Холметов М., Давронов А. каби мураббийлар сабоқ беришган. Булар ўша даврнинг софдил, маданиятли, билимли зислилари эдилар. Биз ўқувчилар уларга ҳавас қилиб, ўқитувчилик касбига меҳр қўйган эдик. Улар ўта меҳрибон ва соф виждонли ки-шилар эди. Уларнинг ҳаммаси ҳаётдан кўз юмишди, руҳлари шод бўлсин.

Тил ва адабиёт ўқитувчиси М. Холметов 1937 йил-да бир қатор шоир ва ёзувчилар қамоққа олинганда Нурота туманига қувғин қилинган эди. У биз, ўқув-ҳақида, уларнинг ўлмас асарлари ҳақида пинҳона сўзлаб берад эди. Муаллим умрининг охиригача Ну-ротада яшади, ҳозир ҳам фарзандлари шу ерда исти-қомат қилишади.

8-синфда ўқиётганимда бошланғич рус синфлари-да ўзбек тилидан дарс бера бошладим. Ўқитувчилик касби билан 1940 йилдан машғулман.

Иложи борича, қатағон йиллари ҳақида хотирамда сақланиб қолган воқеа, ҳодисаларни баён қилдим. Шунинг ҳаёти ниҳоятда ачинарли, машаққатли ўтди. Хўрликлар, фожиялардан иборат бўлди. Инсон ҳамма-шукрона қилиш керак экан. Отам ва унинг дўстлари турли қишлоқларда қочиб юришди. Улар доим тазйиқ остида эдилар. 1937 йили Тожикистоннинг Кудоб ви-лоятига қочиб, тоғ ораларида яшириниб юрганлар. Имкон туғилса, Афғонистонга ўтиб кетишни режа-

лаштирганлар. Бир маҳаллий киши улардан пул олиб, дарёдан ўтказиб қўйишга ваъда берган. Аммо уларни олдиб, қочиб кетган. Отам ва дўстлари яна яшириниб яшашга мажбур бўлишган. Аммо барибир уларни из-лаб топиб қамоққа олишди. Отам 1942 йили 54 ёшида қамоқда дунёдан ўтди, деган хабар келди. Тақдирга тан бердик.

1941 йилда уруш бошланди. Шу йилдан бошлаб таъ-тил вақтларида колхозда ишладим, бригада табеъчи-си бўлдим. 1942 йилда Нуротада ғалла яхши ҳосил берди. Бутун туман аҳолиси ғалла йиғим-теримига жалб қилинди. Бу фронт учун, армия учун туман халқининг ғалла тайёрлашдаги ёрдами эди.

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДАГИ ҲАЁТИМ. УНИВЕРСИТЕТ ДАРҒОҲИДА

Мени воёга етказган аммам кечаю кундуз дуо қилиб шу фарзандимни никоҳ тўйини кўрсам деб орзу-ҳавас қилар эди. Афсуски, бундай қувончли кунларга етол-мади.

Уруш бошланиб, минглаб инсонларнинг умиди бар-бод бўлди. Мен билан бирга бир мактабда ўқиган юз-лаб ёшлар армияга кетди. Улар ичида шундай истеъ-подли, бамисоли олов каби ёнаётган азамат йигитлар кўп эди. Деярли 1940-43 йилларда Армия сафига қақи-рилиб, фронтларда жанг қилганларнинг катта қисми ҳалок бўлди ёки ном-нишонсиз кетди.

Мен 1943 йили 1 январда армия сафига чақирил-дим. Туманимизнинг 300 дан ортиқ ёшлари билан бирга совуқ ва изиринли янги йил кечаси Қора қарға дово-нидан ўтиб, Кармана бекатига пиёда келдик. Кўпчи-ликининг оёғида қалиш, енгил чопон, бошида дўппи эди. Шу совуқда бизни Новосибирск шаҳрига олиб ке-тишди. У ерда 40-43 даража совуқ эди. Темир йўл стан-циясидаги ҳаммомга киргизиб, бизни кийинтириш-ди, гимнастёрка ва шинел беришди, холос. Кўпчили-гимиз қаттиқ касалландик, ўпкамиз шамоллади, қўл-

оёғимиз, кулоқларимизни совуқ урди. Орамизда шу касалликлар туфайли ўлганлар кўп бўлди. Иссиқган ёшларни ўта совуқ иқлимги ҳудудга юборилиши аҳволда ётдик.

Юқорида баён этилган воқеа ўта масъулиятсизлик ёки сотқинлик натижаси деб ўйлайман.

Сал вақт ўтмасдан бизни Фарғона шаҳрида жойлашган 211-захира ўзбек полкига олиб келишди. Автуст ойида фронтга жўналдик. Бизни туруҳларга бўлиб турли ҳарбий қисмларга жойлаштиридилар.

1943 йил ноябр ойининг бошларида 10-синфни битирганлардан 5 кишини танлаб, Тошкентдаги ҳарбий билим юртига юбордилар. Бироқ декабр ойи ўртала-рида — кечикиб келганимиз учун қабул қилишмади ва яна Фарғонага 211-ўзбек захира полкига қайтдик. Бизни ўқитиб, сержантлик даражасини беришди. 1945 йили полкимиз Ички ишлар комиссариати ихтиёрига ўтказилиб, конвой полкига айлантирилди. Олмаота шаҳрига келиб немис ва япон ҳарбий асирларини кўриқладик. Менда япон ҳарбий асирларини сурот қолдирди. Уларда тартиб-интизом кучли эди. Дий-тойдил ёрдам беришар ва ҳурмат қилишар эди. Улар вомида бирор маротаба ҳам фавқулодда ҳодиса рўй нан бажарар эдилар.

Батальон командиримиз капитан С.А. Калининков, рота командир катта лейтенант А. Абдурахмоновлар жуда талабчан эдилар. Мен батальонда комсорг ҳамда химинструктор эдим. Батальонимиз кўп миллатли бўлиб, командирларимиз ҳаммамизга бир хил муомала қиларди. Батальон командир Калинников фарзандсиз бўлиб, мени уйига олиб борар, овқатланти-рар эди. Айрим кунлари хонадонида ётиб ҳам қолар-дим. Хотини ўқимшли ва жуда ғамхўр, меҳмондўст аёл бўлиб, Украина Олий Совети депутаты эди. У ка-

ламанд эди, уй ишлари жуда толиқтириб қўйганди. Мен, аскарларни олиб келиб, уй ишларига ёрдам беришим. Бир кунни уларнинг уйига озик-овқат олиб келганимда хотини оғир аҳволда хушсиз ётган экан. Югу-риб бориб, полк тиббий-санитария бўлимига хабар қилдим ва шифокорларни чақирдим. Улар уни ўлим-ини саклаб қолди. Шундан кейин Калининковнинг мента нисбатан меҳри янада ортди ва таътил берди. Нурута туманига келиб, оға-иниларни кўриб қайтдим. Батальон командирининг ёрдами туфайли 1946 йили армиядан юртимизга эсон-омон қайтдим. Ёз пайтида ўз туманим Нурутота кириб бордим. Шундай қилиб, умримнинг тўрт йилини армия сафида ўтказдим. 1945 йили мента оналик қилган меҳрибон амам дунёдан ўтган эканлар. Қайғута ботдим. Бироқ ўлим ҳақ, начо-ра. Амамнинг ҳовлисида бир ўзим яшай бошладим. 1946-47 ўқув йилида мени туман марказидати тўлиқсиз ўрта мактабга ўқитувчи қилиб тайинлашди. Нурутота шу йилларда ўқитувчи етишмас эди. Бир неча фанлар-дан: тарих, география, конституция, жисмоний тарбия ва бошланғич ҳарбий таълимдан дарс беришимга тўғри келди. Мента мактабдаги таърибдаги ўқитувчи-лар катта ёрдам беришди.

1947 йили Самарқанд шаҳридаги Ўзбек Давлат уни-верситетига ўқишга кирдим. Моддий жиҳатдан қий-налганимга қарамасдан ўқишни муваффақиятли да-вом эттирдим. Тез орада Давлат стипендиясига эриш-дим. 2-курсада мени университет комсомол кўмитасининг биринчи котиби этиб сайлашди. Шу боис иқтисодий аҳволим яхшиланди. Ўқиш даврида мен обком комсомолнинг бюро аъзоси, шаҳар ва Бо-ғишамол тумани партия комитетларининг аъзолари ҳамда Самарқанд шаҳар совети депутатлигига сайлан-дим. 1950 йили 3-курс талабаси бўлишимга қарамай, вилоят партия кўмитаси мени вилоят комсомол кўми-тасининг биринчи котиби лавозимига тасдиқлаш учун Тошкентга жўнатди. Ўзбекистон комсомол Марказий кўмитасидан суҳбатдан ўтказиб, партия Марказий кўмитасига олиб келишди. Мен партия Марказий кўми-

тасининг 2-котиби Мельников қабулхонасида ўтирган пайтимида ижтимоий келиб чиқишимни Давлат хавфсизлик комитети орқали суриштиришди. Ниҳоят Мельников хузурига таклиф этишди ва отам кулоқ қилинганлигини айтишди. Отам қувғинда бўлиб, қамоқдан қочиб юртанлигини билсам-да, кулоқ қилинганидан хабарсиз эдим.

Мени партия Марказий қўмитасининг биринчи котиби А.Э. Ниёзов яхши қабул қилди ва юқоридати воқеадан афсусланганига қарамай, Москвага тасдиқ-Бутуниттифоқ комсомол қўмитасининг биринчи котиби Михайлов хузурида бўлиб, отам кулоқ қилинганлиги туфайли тасдиқланмасдан қайтиб келдим. Менинг учун бу биринчи руҳий зарба эди. Университетда ўқишни давом эттирдим ва уни 1952 йили имтиёзли диплом билан битирдим. Битирувчилардан 5 миаси қошилади бир йиллик курсга жўнатишди. Бу курсга ҳам отам кулоқ деб мени қабул қилишмади. Бу мента берилган навбатдаги руҳий зарба эди.

Уруш йилларида ўзбек Давлат университети ўрта Осиё Давлат университетига қўшилган эди. 1944 йилнинг охириларида у қайта тикланди.

Университетнинг ректори этиб Мусо Мўминович Мўминов тайинланди. У киши ажойиб инсон, забардаст физик олим эдилар. Университетда, Самарқанд шаҳрида ва вилоятда обрўси жуда баланд эди. Университетни тиклаб, моддий базасини яратишда, малакадор-ўқитувчилар жамоасини уюштиришда, профессор-раёнини такомиллаштиришда М.М. Мўминовнинг ҳиссаси катта эди.

Университетда бизга таниқли олимлар сабоқ бера эди. Фалсафадан Иброҳим Мўминов маъруза ўқир эди. У кишининг ҳам мавқеи баланд эди. Республикада биринчилар қаторида фалсафа фанлари докторлиги диссертациясини ёқлаганди. 1950 йилда ўзбекистонда, Тошкент шаҳрида фалсафа институтги ташкил этили-

ши муносабати билан И.М.Мўминов шу институтта директорлик лавозимига ишга юборилди. Кейинроқ у Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги ва академиянинг вице-президенти лавозимига сайланди. У республикада ижтимоий фанлар ривожига катта ҳисса қўшган олимлардан бири бўлиб, кўп сонли фан докторларини тарбиялаб етиштирган эди.

Таниқли олимлардан И. Аминов, И. Умняков, Пүлатов, Муродов, С. Акрамов, И. Абдурахимова, Ю. Алескеров ва бошқалардан сабоқ олганмиз. Уларнинг сиймолари хопирамда бир умр сақланиб келмоқда. Рухдари шод бўлсин.

Шу даврда университетда ишлаган профессор-ўқитувчилар диёнатли, эътиқодли, соф виждонли, талабаларга меҳрибон, бутун вужудини ёшларга билим беришга қаратган инсонлар эдилар. Улар талабаларга нисбатан ножўя ҳаракатлар қилмас ва таъма-тирлик ҳолатларига йўл қўймасдилар. Талабаларга жуда катта талабчанлик билан қарашарди. Ўша йилларда ёшлар ўқишга, билим олишга жуда муштоқ эдилар. Маърузаларни диққат билан эшитишар ва домлаларга нисбатан талабчан ҳам эдилар. Курсимизда 75 киши ўқир эди. Мен курс етакчиси эдим, домлаларнинг топишириғи билан баъзи семинар машғулотларини олиб борардим. Айрим ўқитувчилар маърузаларга яхши тайёрланмасдан келишарди. Талабалар уларнинг маърузаларидан қониқмасди. Бир доцентни дарс хонасидан ҳайдаб чиқарганимиз эсимдан чиқмайди.

Ўша йилларда кутубхона ва унинг факультетлардаги шохобчалари, дарс тайёрлайдиган ўқув хоналари кеч соат 22-23 гача ишлар эди. Мен бошлиқ ёшлар ташкилоти маърузадан кейин талабаларни кутубхонанинг ўқув хоналарига кириб, дарсга, имтиҳонларга тайёрланишларини назорат қилар эдик. Ёшлар ташкилотининг мажлисларида суҳбатчилик билан ўқишга қарайдиган айрим талабаларни муҳокамага қўярдик.

Ёшлар ташкилотининг раҳбари сифатида университет Илмий кенгашининг аъзоси ҳам эдим. Ректоримиз М.М.Мўминов ёшлар ташкилотига катта эътибор

билан қарар, улардан ёрдамини аямас ва ташкилот-нинг самарали ишлаши учун шароитлар яратиб берар-эди. Ёшлар ташкилоти талабаларни ҳаваскорлик тўта-рақларига жалб қилишда, керакли мусиқа асбоблари билан таъминлашда, спорт секциялари ишларини таш-эди. Ҳаваскорлик ва спорт кўриқлари мунтазам ўтқа-зиларди. Шаҳар олий ўқув юртлари ичида университет-тимиз талабалари ҳамма кўрсаткичлар бўйича бирин-чи ўринда турарди.

Университетда талабаларнинг илмий жамияти фа-олият кўрсатарди. Бу жамиятта ёшлар ташкилотининг назаарий ва илмий-амалий конференциялари мунта-зам равишда ўтиб турарди.

Курсдошларим орасидан қатор фан номзодлари, фан докторлари, туман ва вилоят раҳбарлик лавозим-ларига кўтарилган кадрлар етишиб чиқди. Жумладан, Жабборов Наримон — фалсафа фанлари доктори, про-фессор; Жуманиёзов Ражаб — тарих фанлари докто-ри, профессор, Омонов Камар — фалсафа фанлари доктори, профессор; Бегматов Ҳасан — фалсафа фан-шев Кийм каби филоий олимлар самарали меҳнат қил-дилар. Уларнинг айримлари университет ва институт-ларда раҳбарлик лавозимларида ҳам ишладилар.

Ҳозир ҳам курсдошларимнинг кўпчилиги билан доимий мулоқотда бўлиб тураман.

ОИЛА ҚУРИШДА РЎЙ БЕРГАН МЎЪЖИЗА. ҲАЁТИМНИНГ ЯНГИ ДАВРИ

Москвада ишим юришмагач, руҳий тушқунликка тушиб, бир йил давомида қаердалигимни ҳеч кимга билдирмай юрдим. Қариндош-уруғлар ва Самарқанд-даги дўстларим роса хавотирланишибди. Борадиган жойим, пулим, қишда қиядиган кийим йўқ эди. Шу аҳволда сентябр ойларигача Тошкентда яшадим. Мао-риф вазирлигига ҳужжатларимни олиб кирдим. Вазир,

академик Юнусов Адҳам Юнусович ҳузурда бўлиб, аҳволимни айтиб бердим. Мени Янгийўл тумани Ҳам-роқул Турсунқулов колхозда жойлашган мактабга директорлик лавозимига тайинлади. Бу мактабда 1953 йил 15 январгача ишладим. Қишки каникул кунлари-да Тошкентга келганимда вазирликка кириб ўтдим. Уларга ишга жойлашганимни айтиб, ташаккуримни изҳор қилдим. Мактабдаги ишларни яхши йўлга қўйта-нимдан вазирликдагилар хабардор экан, мени маҳқа-мага ишга таклиф этдилар.

1953 йил декабр ойининг ўрталаригача Маориф ва-зирлигида дастлаб кечки мактаблар бўлими бошлиғи ва кейинроқ мактаблар бошқармасининг бошлиғи ла-возимларида ишладим. Ўқчи кўчасидаги мактабдан қи-қина бир хона беришди, шу ерда ётиб юрдим. 28 ёшда-ман, ҳали уйланмаганман. Ишдан кейин ҳозирги Амир Темур хиббонига келиб, у ердаги ошхонада овқатлана-ман. Хиббонда ўтириб дам оламан. 9 ноябр кунни хиё-бонда ҳаёл суриб ўтирган эдим, Самарқанд универси-тети талабаси Саломатхон Курбоновани учратиб қол-дим. 2-курсда ўқир экан, Тошкент Давлат университетига тажриба орттиришга келганини айтди. Бирта овқатландик, кинога бордик. Ҳа кун давомида хиббонда учрашиб турдик. Боши очкилигини билгач, менга турмушта чиқшини сўрадим, ўз аҳволимни, уй-жой йўқлигини, моддий қийинчиликларимни, ёшли-гимдаги сарсон-сартардонлигимни яширмасдан айтиб бердим.

Ота-онам рози бўлсалар, мен қарши эмасман деди у. Шундай қилиб, Саломатхоннинг розилигини олгач, уни Ҳадрадаги ЗАГСа бошлаб келдим. 1953 йили 12 ноябрда никоҳдан ўтдик. Эски Жува бозорига бораб, оёғига боти (резинка этикча) олиб бердим. Турли ма-саллиқлар харид қилиб, ўқчидаги ётоқхонага бордик. У қай аҳволда яшаётганимни кўриб ачинди. Шу кунни совуқ бўлиб, қор ёғди. Бирта овқат тайёрлаб, ўзимиз-ни зиёфат қилган бўлдик ва бир-биримизни табрик-ладик. Шу зайдда турмуш куранмиз.

Саломатхон эртаси кунни Самарқандга жўнаб кетди. Ҳужжатларини Тошкент Давлат университетига ўтқа-

зиши керак эди. Уйланганимдан хурсанд бўлсам-да, руҳан эзилдим. Уй-жойим йўқ, қаерда турамиз, қандай ҳаёт кечирамиз, охири нима билан тугайди — шулар ҳақида кўп уйлар эдим.

Орадан бир мушдат ўтгач, мени Самарқанд вилояти Халқ маорифи мудирини лавозимига тасдиқлашди. Бундан ниҳоятда хурсанд бўлиб, руҳим, кайфиятим тикланди.

Янги йил кечаси Саломатхон билан бозор қилиб, ота-онасининг хузурига Фаллаорол туманига келдик. Отаси Жиянбой ота — машхур дурадгор, нуруний инсон эди, бизни қувониб кутиб олди. Онаси Марямхон чалик қизининг тақдирига тан бериб кўникиди ва мени ниҳоятда сийлайдиган бўлиб қолди.

Уларнинг ҳам ҳаёти ўртача ўтар экан. Оилада 10 жон бўлиб, фақат Жиянбой ота колхозда дурадгорлик қилар, шу билан кун кечирар эканлар.

Жиянбой ота камдан-кам учрайдиган ҳалол инсонлардан бири, камтарин, бори-йўғига қаноат қилади-ган, оиласига ва бошқаларга меҳрибон, мента ўхшаб эди. Ота-онасиз яшаб, кўп қийинчиликларда ўстан киши эди.

Шу пайтдан бошлаб умр йўлдошим Саломатхон ҳаётимнинг мазмунига айланди. Меҳри дарё хотин, доқли, меҳмондўст, пазанда, ибболи, гўзал инсон, хонадоннинг яхши бекаси. Оиламизда доимо садоқат, бир-биримизга ишонч, тинчлик-осойишталик, саранжом-сарипталик, тозалик, поклик ҳукмрон.

Саломатхон бутун ҳаётим давомида мени авайлаб асради ва мададкорим, сирдош дўстимга айланди. Юқорида баён қилганимдек, ёшлигимда жуда кўп воқеаларга, фалокатларга дуч келганим, машаққатлар на-тижада соғлигим жуда заифлашиб, тез-тез хастала-ли худоба шукр, умрим чўзилди. У билан мана, 50 йил биргаликда ҳаёт кечириб келмоқдамиз. Яхши фар-зандлар, неваралар ўстирдик. Оиламиз намунаги, бе-

нуқсон оилалар сафига кўшилди. Бир ўғил, икки қизи-миз бор. Катта қизимиз Замирахон олий даражадаги шифокор, кўёвимиз Фарҳоджон бизга ўз ота-онаси-дек қараб, доимо хабар олади, меҳрибонлик қилади, оиласи инोक, икки ўғил фарзанди — Элёр, Элдор-жонлар оиласининг қувончи, тўй-томошалар қилиб уларни уйлантиришди. Келинлар туширишди. Иккин-чи қизимиз Дилоромхон, умр йўлдоши Эсиргаллар ҳам икки оила қуришди, иккита фарзандлари Гўзалой ва Темурларни кўз қорачигидек асраб-авайлаб ўстириб, уларга билим беришди. Гўзалой турмушта чиқди, не-вара кўёвимиз Жасуржон ақлли, ҳушли, маълумотли, оиласига, бизга меҳрибон. Эварамиз Лайлони ардоқ-лаб, авайлаб тарбияламоқдалар. Неварамиз Темуржон ҳам ўзи билан бир мактабда ўқиган Ирината уйланди. Ўғлимиз Диржон фан номзоди, дипломат, Ташқи ишлар вазирлигида масъул ходим бўлиб ишлайди. Рус, араб, инглиз тилларини мукаммал биледи. Икки ўғли — Шарофжон, Файратжонлар институт ва мактабда ўқимоқдалар. Голландияда туғилган қизи Дилноза ўсиб-улгаймоқда. Келинимиз Зулхумрой яхши оила фар-занди. Отаси, раҳматли С.Р. Одилов Тошкент шаҳри-нинг Бош меъмори эдилар. Шахримизнинг хуснига хусн кўшган инсонлардан эди. Онаси Робияхон бутун меҳ-нат фаолиятини ёшларга таълим ва тарбия беришга қаратган аёл.

Неварамиз Шарофжон 1983 йил 17 августда туғил-ди. Умр йўлдошим Саломатхон ўғил невара туғилса, номини Шарофжон қўяман деб оруз қиларди. Бу Са-ломатхоннинг Шароф Рашидовга улкан хурмати ту-файли эди.

Саломатхон фақат меҳрибон уй бекаси эмас, фаол мураббий, касбига меҳр қўйган изланувчан ўқитувчи сифатида ҳам элга танилди. У узоқ йиллар мактаблар-да ёш авлодга тарих фанидан сабоқ берди. Оиламиз Тошкентта кўчиб келгандан кейин 1962-1988 йилларда Чилонзор туманидаги 126-ўрта мактабда директор бўлиб ишлади. Ташаббускорлиги, тиниб-тинчимасли-ги, ёш ўқитувчиларга ғамхўрлиги боис, у ишлаётган

жамоа тилга тушди, турли фанларни ўқитишида эришган муваффақиятлари туфайли тумандаги таянч мактаблардан бирига айланди. Саломатхоннинг ҳалол хизмати у “Республика халқ маорифи аълочиси” кўрак нишони ҳамда “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи” унвони билан тақдирланган.

Ҳозир Саломатхон ҳам нафақада. Шойларимиз айтганидек, иккаламиз икки кушдек меҳрибон бўлиб, “қариллик ташти”ни бирга сурмоқдамиз.

Авваллари 1 сентябр куни Республика раҳбарлари мактабларга чиқишар эди. 1982 йил 1 сентябр куни Шароф Рашидов билан бир мактабда бўлишимизга неварангизнинг номини Шарофжон кўйибсиз, минташқари қувондим. Мактабда бирга тушган расмлари ёдан кўз юмдилар, жойлари жаннатда бўлсин. У киши тезда республикамиз халқининг хурматига сазовор бўлган мўтабар арбоб эдилар.

Урушдан кейинги йилларда халқ маорифининг аҳоли оғир кечди. Мактаб бинолари етишмас, кўпчилик кўроллари, дарсликлар, ўқитувчилар кам эди. Етти Самарқанд вилоятида ҳам, айниқса, қишлоқ жойларидан мактабларнинг аҳоли ниҳоятда танг. Тезлик билан ўқиш, ўқитишнинг аҳоли билан танишдим. 1950-1960 йилларда умумтаълим мактаблари ҳали ҳавас қиладиган даражада эмас эди. Ўқитувчилар ҳаётида етишмовчиликлар кўп эди. Шу йиллардаги Республика ҳукуматининг қатор қарорларида мактаб, маорифга, умумтаълимда эътиборни кучайтириш, мактабларнинг даш, уларга шароит яратиш чора-тадбирлари белгиланган эди. Бутун жамоатчиликнинг, колхоз, совхоз

раҳбарларининг эътибори шу масалага қаратилди. Жамоа ҳўжаликлари ўз ҳисобларидан мактаб бинолари кура бошладилар, хашар йўли билан қўшимча синф хоналари бунёд этилди. Ўқитувчиларни уй-жой, ўтин, кўмир билан таъминлашда ҳам силжишлар бўлди.

Шу йилларда ота-оналарда болаларини ўқитишга иштиёқ ҳамда ўқувчиларнинг ўзида билим олишга чанқоқлик кучли эди. Ўқитувчиларга нисбатан хурмат, бораган сари ўса борди. Халқ маорифининг тарихи, унинг тараққиёти 1971 йилда чоп этилган “Ўзбекистонда педагогик таълимнинг ривожини” ва халқ таълими муаммолари ҳақидаги китобларимда батафсил баён этилган.

Фидойи ўқитувчиларнинг сони ошиб, уларнинг билим даражаси чуқурлаша борди. 1954-1960 йиллар мобайнида мен вилоят халқ маорифига раҳбарлик қилдим, мактабларнинг аянчи аҳолига ҳам, аста-секин уларнинг ривожланиш йўлига ўтганига ҳам туюқ бўлидим.

А.М. Маҳмудов, Н. Томашунас, Н. Эшонкулов, У. Нарзиев, М. Узоқов, М. Ҳакбердиев каби тажрибали, халқ маорифи тизимида ишлаб катта тажриба олтирган кишиларнинг ёрдамлари ва маслаҳатларидан беҳад миннатдорман.

Вилоят Халқ маорифи ишлари яхши йўлга қўйишда Ўзбекистон Халқ маорифи вазирлигининг Самарқанд вилояти бўйича доимий вакили Ф.К. Каримовнинг менга кўрсатган ғамхўрликларини алоҳида таъкидлаб ўйишим лозим. У вазирликда мактаблар бошқармасининг обрўли, таниқли ва тажрибали ходими эди. Вилоят халқ маорифи бўлимининг ишидан, шу бўлимининг раҳбари сифатида мен олиб бораётган ишлардан доимо хабардор эди, камчиликларимизни очиб кўрсатар ва бизга маслаҳатлар берад, ишимизга бевосита ёрдам қилар эди.

Шаҳар ва туман халқ маорифи бўлимларида кўп фидойи инсонлар ишларди. Урушдан кейинги оғир йилларда ишлаган В.Т. Дубинец — Самарқанд шаҳри, И. Ёйдошев — Пастдарғом тумани, Т. Усмонов — Оқдари тумани, Ш. Аҳмедов — Пойарик тумани, С. Девонаев

— Пахтакор (ҳозирги Пахтачи) тумани, О. Наврӯзов — Нурота тумани халқ маорифи бўлимларининг жонку-
таракқиётига катта ҳисса қўшган, минглаб ёшларга
таълим-тарбия берган зиёлилар эди. Кўплари ҳаётдан
кўз юмди. Жойлари жаннатдан бўлсин, руҳлари шод
бўлсин.

Самарқанд вилояти республикада энг йирик вило-
ятлардан бири эди. Унинг таркибида 24 та туман, 3 та
чалик Самарқанд вилояти базасида Жиззах вилояти,
Сирдарё ва Қисман Навоий вилоятлари ташкил топди.
1950 йиллари Самарқанд вилоятида 1000 дан ортиқ
мактаблар, 400 дан ортиқ болалар борчалари мавжуд
эди. Уларда 20000 дан ортиқ ўқитувчи ва тарбиячилар
ишларди. 1950-1960 йилларда вилоятда 100 дан ортиқ
болалар уйи, 200 дан ортиқ мактаб-интернатлар, 50
ақлий ҳамда жисмоний заиф болалар учун) мавжуд
эди. 1950 йилларнинг охири ва 1960 йиллар ичида,
давлат катта маблаглар сарфлади. Моддий жиҳатдан
муҳтож, кам таъминланган оилаларнинг болалари,
отаси ёки онаси йўқ болалар мактаб-интернатларга
қабул қилинди. Шу йилларда болалар уйлари, мак-
таб-интернатларга эътибор янада кучайди, оталиқ
ташкилотлари белгиланди, уларнинг моддий базала-
ри мустаҳкамланди, ўқув-тарбия ишлари анча тако-
ликлар, етишмовчиликлар ва камчиликлар бор эди.

Раҳбарлик ўта масъулиятли бўлишни тақозо этади.
Бу жараён силлиқ кечмайди, қарама-қаршиликлар ва
турли зиддиятлар билан тўқнашиш, уларни енга олиш,
ўз мустақил фикрини ҳимоя қилиб, тўғрилигини ис-
ботлаш талаб этилади. Мен ҳам фаолиятимда бундай
зиддиятларга кўп дуч келганман — айрим кишилар
ишларимга ров бўлган, тушкунлик ҳолига тушиб қол-
ган қоронғи кунларим кўп бўлган. Ақл-заковат билан
ишлашга уриниб, яхши кишиларга сўянганман, улар-

нинг маслаҳатларига ижобий қараганман. Раҳбар сабр-
тоқатли, ўз ишини яхши билган, адолатли, соф виж-
донли, халқ ва давлат маффаатини ўз манфаатидан ус-
тун қўядиган, талабчан, ҳалол шахс бўлиши даркор.

1950-1960 йиллари республикада, шу жумладан Са-
марқанд шаҳрида ҳам уй-жой муаммоси кучли эди.
Оилам билан хусусий уйларда ижарада яшашимга
ўтғри келди. 1953-1954 йилларда таниқли жамоат арбо-
би Н.А. Муҳиддинов Ўзбекистон Министрлар Совети
раисининг биринчи ўринбосари лавозимида ишларди.
У Самарқанд вилоятига кўп келар, вилоят раҳбарла-
рини йиғиб суҳбатлашар эди. Раҳбарларнинг ҳаёти,
турмуши билан қизиқар эди. Кўпчилик унга уй-жой
масаласида мурожаат қиларди. 1954 йилги йиғилиш-
лардан бирида у Самарқанд шаҳар ижроия комитети-
нинг раисига уй-жойлари йўқ ҳодимларга ер участка-
си, пул кредити ажратиб, яқка тартибда уй қуришга
ёрдам беришни тавсия қилиб кетди.

Менга ҳам ер участкаси ва 10000 сўм қарз беришди.
Уй қура бошладим. Қурилиш ашёлари етишмаслиги,
маблаг йўқлиги туфайли ишимиз қийин кечди. Имо-
ратни қуриб битиролмадим. Кўп вилоят, туман раҳбар-
лари уй қурилишига берилиб кетиб, мансабини суис-
теъмоқ қилишгача бориб етдилар. Натижада уларнинг
кўпчилиги партиявий жазо олишди, ишдан бўшатил-
ди ва жавобгарликка тортилди.

Менинг битмаган уйимни шаҳар ижроия кўмитаси
багансига топширишга мажбур қилишди. Айни шу
кезларда мени Тошкентта ишта тақлиф этишиб, Мао-
риф вазири ўринбосари лавозимига тайинлашди.

1961 йилда юқоридagi уй қурган раҳбарларнинг иши
Ўзбекистон Компартияси Марказий комитети бюро-
сида муҳокама қилинди. Бошқалар қатори мени ҳам
муҳокамага чақирилди ва танбёҳ беришди. Ҳатто шу
бюрода Ўзбекистон Фанлар академиясининг прези-
денти, буюк геолог олим Ҳабиб Абдуллаевга ҳам уй
қурганини учун каттиқ танбёҳ беришди. Ҳабиб Аб-
дуллаев норозилигини билдириб, жаҳл билан бюро-
дан чиқиб кетди. Инсон шахсида бу хилдаги муноса-

бат ўша даврнинг иллати ва ўша тузумнинг таназзулини кўрсатади.

Ўз раҳбарлик фаолиятида ҳамisha яхши хислатларга амал қилишга интилим. Раҳбарликда хатоларга йўл қўйилиши мумкин. Лекин бу хатолар халқ ва давлат манфаатига зид бўлмаслиги керак. Шу билан бирга хатоларни тузатишда мардлик ва катта матонат талаб этилади.

Афсуски, ҳалигача ўз манфаатини ҳамма нарсадан устун қўядиган, нопок, лоқайд раҳбарлар ҳаётимиз тараққиётига ўз кирдиқорлари билан тўсқинлик қилмоқдалар.

Президентимиз Исроом Каримовнинг бу ҳақда доимо куйиб, ёниб гапирганлари, ёшларни саводхон, ҳалол, виждонли бўлишга даъвати, улардан раҳбар кадрлар тайёрлаш зарурлиги ҳақидаги фикрлари тараққиётни тезлаштириш тамойилларидан биридир. 1960-1964 йиллар давомида мен Маориф вазирлигида вазир ўринбосари, кейин мактаб-интернатлар ва болалар уйи бошқармасининг бошлиғи вазифасида ишладим. 1964 йилда Республика ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш Марказий институти ректори лавозимида тайинландим. 1970 йилгача шу лавозимда ишладим. Ана шу йиллар давомида Марказий институт ишини қайта қуришда, унинг мавқеини, ўқитувчиларнинг назарий, методик жиҳатдан малакасини ошириш сифатини кўтаришда институт жамоатчилиги билан ҳамнафас ҳолда бир қанча тadbирлар амалга оширилди. Халқ маорифи тизимининг ходимлари, мактаб раҳбарлари, ўқитувчилари, болалар боғчалари раҳбарлари ва тарбиячилари малакасини оширишнинг йиллик ва беш йиллик истиқбол режалари белгилаб чиқилди. Ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш Марказий институтидан ташқари ҳамма вилоятларда, Тошкент шаҳрида махсус Малака ошириш институтилари мавжуд эди. Бу институтиларнинг ишини вилоят халқ маорифи бўлиmlари ва Марказий институт бошқарарди. Институтиларнинг бир ойлик курсларида 3000 га яқин ўқитувчи, тарбиячи ва

болалар муассасалари раҳбарлари ўз малакаларини болалар эдилар. Ҳар йилда ўттиз-қирқ мингта яқин оширар эдилар. Ҳар йилда ўттиз-қирқ мингта яқин ходимлар ойлик курслардан ўтар эдилар. Малака ошириш институтиларига ўқув дастурлари ва ўқитиш жараёнини такомиллаштириш мақсадида Тошкент Давлат университети, Низомий номидаги Давлат педагогика институти, Ўзбекистон Фанлар академияси институтиларининг олимлари жалб қилинарди. Марказий институт ходимлари жойларда айрим масалалар ва муаммолар бўйича қисқа муддатли семинарлар ташкил қилар эдилар. Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон республикаларидаги тон, Ўзбек тилида ўқитиладиган мактаб ўқитувчилари малакасини оширишда Марказий институт уларга ёрдам берар эди. 1970 йилда яна Маориф вазирининг ўринбосари лавозимида меҳнат фаолиятини давом эттирдим. Менга капитал қурилиши ишлари (яъни мактаб, болалар боғчаси биноларини қуриш) ҳамда маориф тизимидаги болалар муассасаларини маблаг билан таъминлаш, маориф тараққиётини режалаштириш масалалари юклатилди. Бу вазифаларга қўшимча сифатида 1972 йилдан бошлаб, педагогика институтилари, ўрта педагогика билим юрлари Олий таълим вазирлиги тасарруфидан Маориф вазирлиги ихтиёрига ўтиши муносабати билан педагогик кадрлар тайёрлаш ишлари ҳам менинг зиммага юклатилди. Вазирлик тизимидаги муассасаларнинг таъминотини ҳам назорат қилардим. Бу соҳалар мен учун яхши таниш эмас эди. Уларни чуқур ўрганишим лозим эди. Катта ҳажмга эга бўлган қурилиш, молиялаш, режалаш ва таъминот аҳволини чуқур таҳлил қилишга тўғри келарди. Бу масалаларни ечишда шу соҳаларнинг мутахассислари менга катта ёрдам берилди.

Я. Сүшенцов, А. Қорабеков, М. Шарипова, И. Д. Намакаби ўз ишига моҳир кишилардан ҳамisha миннатдорман. Улар молия ва режа бошқармасининг ходимлари эдилар. Узоқ йиллар давомида вазирлик аппаратида меҳнат қилиб келётган Е.А. Сигников, И.К. Раҳимов,

У.Р. Рашидов синтари олий даражали мутахассислар — яхши курувчи мутахассислар ҳам мена амалиётда кўмакчи эдилар. Вазирлик тизимидаги қурилиш бўлими катта бўлиб, қурилиш-монтаж ишларини бир канча вазирликлар биргаликда олиб борад эдилар. Республика Қурилиш вазирлиги, Қишлоқ қурилиши вазири, Тошкент шаҳар қурилиш бошқармаси, Ўрта Осиё ирригация ва совхозлар қурилиши бошқармаси ва каби ташкилотлар мактаб, болалар боччаси, институт ва педагогика билим юртлиари бинолари қурилишини амалга оширар эдилар. Бу қурилишлар марказлашган давлат маблаглари ҳисобига олиб борилад эди. Бундан ташқари, Темир йўл бошқармаси, Сув хўжалиги, Енгил саноат ва бошқа бир қанча вазирликлар ўз маблаглари ҳисобига мактаб, бочча биноларини қуриб, килотлар билан биргаликда муттасил равишда ташлишининг бориши, ундаги ечимланган масала ва муамолар кўриб чиқилар эди. Шаҳарлар ва туманлардаги қурилиш трестларида кўпинча ишчилар, қурилиш материаллари, механизмлар етишмас эди. Натижада қурилишлар белгиланган муддатда топширилмасди. Мутахассислар билан биргаликда турли жойларга бориб аҳволни ўрганад эдик. Маҳаллий ҳукумат раҳбарлари билан ҳамкорликда тадбирлар белгилаб, туғилган муаммоларнинг ечимини топиб, қурилиш ташкилотларига ёрдам қилардик.

Молия ва режалаш бошқармаси, қурилиш бўлими мутахассислари ҳам жойларга бориб, ҳар чорак ва йил қилиш таҳлил қилиб, камчиликларни бартараф қилиш учун маҳаллий ташкилотлар билан биргаликда чора-тадбирларни амалга оширишар эди.

Болалар муассасаларини ўқув куруллари, техник воқиталар, асбооб-ускуналар, қаттиқ ва юмшоқ инвентарлар, транспорт воқиталари ва қурилиш материаллари билан таъминлашни вазирлик ихтиёридаги таъминот бошқармаси бюджетдан ажратилган маблаглар ҳисобига режалаштирар эди. Бу соҳада қатор муаммолар йиғилиб қолганди.

Мактаб ва бошқа болалар муассасаларининг ва педагогика ўқув юртлиарининг моддий базасини яратиш ва уни мустаҳкамлаш муаммоси ҳамisha долзарб масала эди. Қурилиш учун маблаг, моддий-техникавий ресурслар етишмасди. Буларнинг барчаси Москванинг руҳсати билан ҳал бўларди.

ХАЛҚ МАОРИФИ ТИЗИМИДАГИ МУАММОЛАР. ШҲРОЛАР ДАВРИДАН МУСТАҚИЛЛИК САРИ

Ҳар йили Москвада уч-тўрт ойнаб Республика давлат режа комиссияси, Молия вазирлиги ва Маориф вазирлигининг масъул ходимлари иштирокида Иттифоқ Давлат режа комиссиясида, Молия вазирлигида мактаб-маориф тараққиётини талаб даражасида режалаштириш, қурилиш ва мактаб, педагогика ўқув юртлиари ва бошқа болалар муассасаларини молиялаштириш, моддий-техникавий манбалар билан таъминлашга боғлиқ муаммолар кўрилар эди. Юқоридаги масалаларга боғлиқ асосланган хужжатлар билан борад эдик.

Афсуски, кўпчилик ҳолатда кўйилган масалалар пала-партиш кўрилар, маориф тизимидаги танг аҳволни инобатга олишмас эди. Кўпчилик мактаб бинолари яроқсиз ҳолда, устига-устак, икки-уч сменада ўқитилар эди. Янги мактаблар қуриш, мавжуд мактабларни ва бошқа ўқув юртлиари биноларини таъмирлаш учун, уларнинг эҳтиёжига яраша ўқув куруллари, қаттиқ-юмшоқ инвентарлар билан таъминлаш учун ниҳоятда оз маблаг ажратилар эди. Юқорида баён этилган иттифоқ даражасидаги идораларнинг вакиллари ва раҳбарлари билан кўпдан-кўп мунозаралар, баҳслар олиб борилган. Жиддий масалаларни ҳал қилишда республика ҳукумати аралашса ҳам фойда бермасди. Натижада ҳар йили биз мўлжаллаган режаларнинг кўпи билан 50-60 фоизи зўрға қабул қилинар эди. 1970 йиллардан бошлаб бу масалаларни кўриш ва ечиш жараёнида иттифоқ давлат режалаш комиссияси ходимлари, молия вазирлиги ходимлари, хатто уларнинг масъул раҳбарлари таъмагирлик йўлига кириб кетди.

лар. Уларга кимматбаҳо совға-саломлар, ичимликлар олиб бориш, ресторанларда зиёфат бериш ва бошқа шунга ўхшаш нопокиликлар авжига минди. Бизнинг йиллик талаб-эҳтиёжimiz 2 миллиард сўм атрофида бўлса, бизга, яъни мактаб-маориф тизимига атиги бир миллиард, бир миллиард икки юз миллион маблаг ажратилган, холос. Марказдан берилган маблаг ва манбаларнинг етишмаслиги сабабли, мактаб биноларининг қурилиши 5-10 йилга чўзилиб кетарди. Ресубликаimiz ҳукумати маориф тизимидати мактаб ва бошқа ўқув юртларини танг аҳволдан чиқариш учун маҳаллий захиралардаги маблағларни, ресурсларни жалб қилиш, саноат корхоналари, жамоат ва давлат хўжаликлари ҳисобидан мактаблар қуриш ва моддий базасини мустаҳкамлаш тадбирларини белгилар эди.

Натижада 1975-85 йиллар давомида мактаб ва боғча биноларини қуришда, уларни керакли асбоб-ускуналар билан таъминлашда силжишлар юз берди. Шу йиллар давомида турли манбаълар ҳисобидан йилга 150-200 минг ўқувчига мўлжалланган мактаб бинолари қурилиб ишта топширилди. Кўп сменили мактаблар ва яроқсиз бинолар сони камав борди.

Ўзбекистонда янги телевидениенинг баланд минорасини қуриш, метрополитен барпо этиш, Халқлар дўстлиги саройини қуриш учун маблаг ажратиш масалалари марказ томонидан неча йиллар давомида қўрилмади. Бу борада иттифоқ давлат режа комиссиясида бўлган кескин мунозараларнинг гувоҳиман.

Охир-оқибат мажбур объектларни маҳаллий захиралар ҳисобидан қуришга мажбур бўлдик. Юқоридаги тафсилотлар шўро тузумининг таназуулга учраётгани, бу тузумнинг ҳаётий эмаслиги, "Политбюро" олиб бораётган сиёсатда катта хатоларга йўл қўйилаётганлигини далolat берарди. Шу туфайли кўпчиликда бу тузумнинг келажагига ишонсизлик пайдо бўла бошлади. Натижада бир зумда бу тузум қум устида қурилган бинодек ўпирилди.

Ўтган йиллар давомида, албатта ўқув-тарбия жараёнида силжишлар рўй берганини тан олиш лозим.

Ўқувчиларнинг билим даражаси ва ўқитувчиларнинг маҳорати ҳам оша бошлади. Улар ўз ишининг фидойилари эдилар. Шу билан бир қаторда, вазирлик таълими сарруфидати 14 та пединститут ва 40 та педагогика билим юртларида ҳам қурилишлар амалга оширилди. Уларнинг моддий базалари анча мустаҳкамланди, ўқув жараёни ҳамда илмий текшириш ишларини зарур асбоб-ускуналар билан таъминлаш жонланди. 1972-1985 йиллари мобайнида фан докторлари ва фан номзодлари сони 3-4 марта кўпайди.

Буларнинг ҳаммаси олий ва ўрта педагогик ўқув юртларида таълим-тарбия жараёнининг юксалишига ижобий таъсир ўтказди. Педагогика институтларининг раҳбарлик лавозимларида деярли фан докторлари етишмас эди. 1975-1976 йилларга келиб ҳамма институтларнинг ректорлари фан докторларидан тайинланди, профессор, декан ва кафедра мудирлари сафи ҳам сифат жиҳатидан мустаҳкамланди, аспирантурага қабул кўпайди, докторантларнинг сони ошди. Бу борада Тошкент Давлат университети (ҳозирги Миллий университет) ва Ўзбекистон Фанлар академияси жуда катта ёрдам берди. Аспирантларга ва докторантларга шароит яратиб бериш билан бир қаторда уларга талаб ҳам қўйилди. Илгари аспирантлар, докторантлар беш йиллаб, ўн йиллаб диссертацияларини ҳимоя қилолмас эдилар. Бу борада ҳеч ким масъулиятни ўз бўйига олмас эди.

Ректорларда талабчанлик йўқ эди. Вазирлик раҳбарияти бу ҳолатни қаттиқ назорат остига олди, ректорлар билан бирга вазирлик қатъий режалар тузди, тадбирлар белгиларди, унинг бажарилиши учун амалий ёрдам берилди. Ҳар уч ой мобайнида аспирантура ва аспирантлар, докторантлар иши мувоҳама қилиниб, диссертацияларнинг ўз вақтида ҳимоя қилмаслик сабаблари аниқланар ва аспирант, докторантларга ёрдам берилар эди. Натижада аспирантларнинг 75-80 фоизи, докторантларнинг 60-70 фоизи ўз вақтида диссертацияларини ёқлайдиган бўлдилар. Бу эса институтларда малакали фан номзодлари ва докторларининг кўпайишига олиб келди.

Ўқув юртлирининг кўпчилигида ўқув жараёни ус-
тидан назорат паст эди. Деканатлар, кафедралар,
ўқитувчилар жамоаси ишида тартиб-интизом талаб
даражасида эмас эди. Лекция, семинар, педагогик ама-
лиётларда юзакчилик, расмийчилик ҳукмронлик
қиларди.

Вазирликда ўқув ишлари бўйича проректорлар, де-
канатларнинг фаолиятида ўқув жараёнининг ахволи му-
ҳокама қилинар, тажриба алмашинар, семинарлар ўтқа-
зилар эди. Бу тадбирларда тажрибаги проректорлар,
деканлар, кафедра мудирлари ва иқтидорли олимлар
доклад, маърузаларни уюштириб, кафедраларнинг
ишига катта эътибор бера бошладик. Вазирликда ка-
федрa мудирлари билан ҳам алоҳида йиғилишлар олиб
борилар, бу йиғилишларда кафедра мудирларининг
хисоботлари эшитилар, уларнинг ижобий тажрибада-
ри оммалаштириларди. Юқоридagi йиғилишларда ўқув
жараёни билан бир қаторда илмий тадқиқот ишлари-
нинг ахволи кўрилган. 1975 йилдан бошлаб ҳамма ин-
ститутларга илмий ишлар бўйича проректорлик лава-
зими учун махсус штатлар берилди. Бу — илмий ишлар
кўламининг кенгайишига ижобий таъсир кўрсатди. Ин-
ститутларда профессор-ўқитувчиларнинг ва талабалар-
нинг илмий-назарий, илмий-амалий конференцияла-
ри мунтазам олиб борилди.

Вазирлик томонидан 1974 йилдан бошлаб ҳар йили
педагогика институтлари талабаларининг республика
миқёсидаги илмий-амалий конференцияларини ўтқа-
зиш йўлга қўйилди. Секциялар бўйича бу конферен-
цияларда юзлаб докладлар эшитилар, яхши ишлар
мукофотланар эди. Талабаларга вазирлик, Фанлар ака-
демияси ҳамда ёшлар ташкилотининг мукофотлари
ва фахрий ёрлиқлари бериларди. Бу конференциялар
ҳар йили маълум бир институтнинг базасида ўтар эди.
Қатор педагогика институтларида муסיқа факультет-
лари талабаларининг ҳаваскорлик тўғарақлари юқори
савияда иш олиб борарди.

1976 йилдан бошлаб ҳар йили Олий ва ўрта педаго-
гика ўқув юртлирининг республика миқёсида ҳавас-

корлар кўриги ўтказиладиган бўлди. Бу кўрикларда беш
мингта яқин иқтидорли ҳаваскорлар қатнашар ва тан-
ловда ғолиб чиққанлар тақдирланар эди. Бу тадбир
талабалар ўртасида муסיқага ҳавас уйғотар, эстетик
тарбияни яхшилашга ёрдам берарди. Институт ва пе-
дагогика билим юртлиарида бадий ҳаваскорлик иш-
ларини ташкил қилишда Фарғона давлат пединститу-
тида муסיқашунос доцент С. Дадажонов, Бухоро дав-
лат пединститутида О. Отаев, Низомий номидаги
давлат пединститутида А. Ҳасанов, Самарқанд мак-
табча тарбия педагогика билим юртида Б. Раҳмонов
ва бошқалар жонбозлик кўрсатганлар. Андижон дав-
лат педагогика институти ҳамда бошқа олий ва ўрта
махсус билим юртлиарида ашула ва ракс ансамбллари
ташкил қилинди. Улар талабалар, ўқувчилар ва ма-
ҳаллий аҳоли ўртасида муваффақиятли чиқишлар
қилар эдилар.

Бадий ҳаваскорлар жамоаси ичидан халқимизга
таниш қатор санъаткорлар етишиб чиқди. Жумла-
дан, Марғилон педагогика билим юртидан Ўзбекис-
тон халқ артисти Юлдуз Усмонова, Фарғона давлат
педагогика институтидан Ўзбекистонда хизмат кўрсат-
ган артист Охунжон Мадалиев (марҳум), Бухоро пе-
дагогика билим юртидан Ўзбекистонда хизмат кўрсат-
ган артист Мавлуда Самандарова каби хонандалар
воғта етди. Улар ўзларининг ёқимли овозлари билан
халқимизга манзур бўлдилар. Ўқув юртлиарида бадий
ий-ҳаваскорлик ишларини йўлга қўйишда Вазирлик-
даги олий ва ўрта таълим бошқармасининг ходими
О. Холматов катта ташкилотчилик ишларини бажар-
иб, яхши ном қозонгани эсимда. Бир қанча инсти-
тут ва педагогика билим юртлирининг бу борадаги
ишлари диққатга сазовор эди.

Андижон (А. Қосимов), Фарғона (Б. Отакулов), На-
манган (М. Маматов), Бухоро (Д. Намозов, В. Мўми-
нов), Қарши (Н. Жабборов, М. Болтаев), Самарқанд
(Ғ. Икромов) педагогика институтларининг профес-
сор-ўқитувчи жамоалари ҳамма соҳаларда яхши кўрсат-
кичларни кўлга киритган эдилар. Бу олий ўқув даргоҳ-

ларида талабаларнинг билимлари юқори эди. Етук малакали ўқитувчи кадрлар тайёрлашда бу институтлар ижобий натижаларга эришган эдилар. Илгор педагогика билим юртлари қаторига Тошкент шаҳар хотин-қизлар педагогика билим юрти (М. Шарипова), Самарқанд (Д. Носирова), Марғилон (А. Шерматов), Хива (Р. Билолова), Тошкент шаҳридаги мактабча педагогика билим юртлари (О. Омонова) кирар эди. Улар ўқув-тарбия ишларини юқори савияда ташкил этгани туфайли малакали махсус ўрта маълумотли бошланғич синф ўқитувчилари ва болалар боғчалари тарбиячилари тайёрлашда олдинги ўринларни эгаллаб келишди.

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг фаолияти алоҳида мақтовга сазовор (З. Нуриддинов, Ҳ. Турсунов). Бу институт республика-мизнинг йирик ўқув юртларидан бири сифатида ҳалқимиз маънавиятини юксалтиришга жуда катта ҳисса қўшди. Институтда ҳар доим эл-юртга танилган машҳур олимлар, юксак малакали профессор-ўқитувчилар жамоаси мураббийлик қилди.

Вазирлик белгиланган тадбирларнинг кўп қисми шу институт базасида ўтар, бу ердаги илгор мураббийларнинг янги тажрибалари ўранилар ва оммалаштирилар эди. Институтни битирган минглаб мутахассислар республика-мизнинг деярли ҳамма мактабларида самарали меҳнат қилмоқдалар.

Вазирликдаги педагогика олий ва ўрта махсус таълим бошқармаси ходимлари, олий ва ўрта таълим метод кабинети ходимлари яхши ихтисосли кишилар эди. Мен уларга суяниб ишладим. Бошқарма бошлиғи С.Д. Зиёев, олий таълим бўлими бошлиғи Э. Ҳ. Холиқов, фан ва малака ошириш бўлими бошлиқлари Ҳ. Бобобеков, К. Холиқов, педагогика билим юртлари бўлими бошлиғи К. Т. Солижонова ва метод кабинет мудир К. Мўминхўжаевлар катта матонат билан ишладилар, топшириқларни ўз вақтида изчиллик билан бажардилар, олий ва ўрта таълимнинг ривожига уларнинг ҳам ҳиссалари катта бўлди. Афсуски, бу борада катта хатоларга

ҳим, расмиётчиликка, буйруқбозликка, қотозбозликка, кўзбўямачиликка ҳам йўл қўйилди. 1975-76 йилдан бошлаб барча мактабларда юқори ўзлаштиришга эришиш талаб қилина бошланди, билими паст ўқувчиларнинг синфда қолиши ман этилди. Натижада кўпчилик мактаблар 98-100 фоиз ўзлаштириш бера бошладилар, синфда қайта қолдирилганлар сони тубдан камаю борди. Ҳатто педагогика институтларидан, ўрта махсус педбилим юртларидан ҳам шундай кўрсаткичлар талаб қилинди. Улар юқори фоизли натижалар билан ўқув йилига яқун ясайдиган бўлишди. Паст ўзлаштириш берган ўқитувчилар, мактаблар, педагогик ўқув юртлари кескин танқид остига олинди. Ота-жада ўқувчиларга текин баҳо қўйиш авж олди. Ота-оналар боламнинг баҳолари яхши, ўқийи яхши деб ўзини овуттириб, енгил тортадиган бўлишди. Ҳақиқатда эса ўқувчиларнинг ва талабаларнинг билим даражаси дастур талабидан паст эди.

Бунинг сабабларидан бири шуки, улар пахта терими мавсумида 3-4 ойлаб ўқишдан қолиб, пахта теришга мажбур қилинар эди. Айниқса, қишлоқ ўқувчиларининг кўпчилиги йил давомида ота-онаси билан қолхоз, совхоз далаларида ишлар эди. Фалгакор, чорвадор районлардаги ўқувчилар ҳам узоқ жойларга пахта териш учун юборилар эди. Уларнинг яшаш шароити, риз-овқат билан таъминланиши ўлда-жўлда эди. Бозик-овқат билан таъминланиши ос-далар касаллиги, пахтага ишлов бериш жараёнида осмондан, ердан сепиланган кимёвий ўғитлардан заҳарланиш ҳоллари учраб туради. Талабаларнинг аҳволи ҳам пахта терими даврида шу зайлда кечар эди. Мактаб ўқувчилари ва талабалар 9 ой ўрнига 5 ой, кўпи билан 6 ой ўқишар эди. Натижада ўқувчиларнинг физика, математика, кимё, ўзбек тили ва адабиётидан билим даражаси дастур талабига жавоб бермай қўйди. Олий ўқув юртларига кирган болалар институт, университетларни тугатиб диплом олганига қарамай, уларнинг билим даражаси, малакаси етук мутахассислар олдига қўйилган юксак талаблардан бир неча баробар паст эди.

Шундай бўлса ҳам Вазирликнинг марказий аппарати олдига жуда катта, қатъий талаблар қўйилган эди. Айниқса, ишга қабул қилишда маълум қоидалар бор эди. Аввало, ходимнинг педагогик стажига, иш лаёқатига, билим ва кўникмаларига, ташкилотчилик қобилиятига, ёзиш, чизиш бобидати маҳоратига, одо-ахлоқига эътибор бериларди. Сўнг рус тилини қай даражада билиши ҳисобга олинарди. Чунки ҳамма бўй-руқлар, қарорлар, маълумотномалар, хужжатлар, ҳисоб-китоблар, умуман, барча ёзувлар фақат рус тилида олиб бориларди. Хизматга қабул қилинганлар ҳар доим ҳам юқоридати талабларга жавоб беролмасди. Улар билан тинимсиз иш олиб бориш, аппаратдаги иш усулини, ёзувлар тартибини, текшириш услубини ўргатиш зарур эди. Бу соҳада бошқарма бошлиқлари олдинга катта талаблар қўйиларди.

Кўп ҳолларда ёзилган хатлар, маълумотнома ва хужжатлар талабга жавоб бермаганлиги, ҳатто маълум имло қоидаларига етарлича амал қилинмаганлиги учун икки-уч марталаб ходимларга қайтарилар эди.

Бу эса ана шу хужжатларни тайёрлаган янги ходимларни ноқулай аҳволга солиб қўярди. Энг ёмони, топириклар муддатида бажарилмай қоларди. Бу ҳодисалар эса аппарат ходимларининг асабийлашуви ва бошқарма бошлиқлари, вазирлик раҳбарларининг айрим ношуд ходимлар ишидан қоникмасликларига сабаб бўларди.

Шу муносабат билан тез-тез ходимлар билан йиғилишлар, семинарлар ўтказилар, уларга иш юритиш услуби ўргатилар ва масъулият талаб қилинар эди.

Мен тиш-тирноғим билан бюрократизмга қарши эдим. Ходимлардан ҳам шунга талаб қилардим. Бюрократизм ишга катта зарар келтирар, ижро муддатини чўзар ва маълум фуқароларнинг, идора ва ташкилотларнинг эътирози ва норозилигини келтириб чиқарарди.

Айниқса, ариза ва шикоят билан келган фуқароларни ўз вақтида қабул қилиниши, уларга эътиборли бўлиш, ишини пайсалга солмаслик, ҳаққониятли ва адолатли бўлиш талаб қилинар эди. Афсуски, бу жа-

раён ҳам доимо талаб даражасида кечмасди. Вазирлик раҳбарияти бу борала ниҳоятда қаттиққўл ва талабчан эди.

Вазиримиз Санд Шермухаммедов ходимларнинг масъулиятли, ҳозиржавоб бўлишига, ишдаги тезкорлигига катта эътибор берар ва ҳаммадан шунга қатъий талаб қиларди. Вазирликдаги ходимлар сони 400 дан ортиқ эди. Шунингдек, турли фан соҳалари бўйича услубий кабинетлар бўлиб, уларда ҳам 150 дан ортиқ методистлар ишларди. Вазирнинг иккита биринчи ўринбосари ва тўртта тармок ўринбосарлари бор эди. Чунки вазирликдаги иш қўлами жуда юқори бўлиб, унинг тасарруфида 15000 га яқин муассасалар: мактаблар, мактаб-интернатлар, болалар уйлари, болалар боғчалари, мусика, спорт мактаблари ва мактабдан ташқари болалар муассасалари, олий ва ўрта маҳсус педагогика ўқув юртлари мавжуд эди. Бу муассасаларда ярим миллионга яқин ўқитувчилар, тарбиячилар ва бошқа ходимлар ишлар эди. Уларнинг зиммасида миллионлаб ўқувчиларни ўқитиш ва тарбиялаш масъулияти ётар эди. Халқ маорифидати бундай кенг қўламли ишларга вилоятлар, Қорақалпоғистон Автоном Республикаси ва Тошкент шаҳар халқ маорифи бошқармалари, 200 га яқин туман, шаҳар маорифи бўлимлари раҳбарлик қилар эди. Болалар муассасалари, ўқитувчи ва тарбиячилар учун 15 та малака ошириш институтлари, шу жумладан, ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш марказий институти, мактабгача тарбия муассасаларининг тарбиячилари малакасини оширувчи республика курси ва республика педагогика фанлари илмий-текшириш институти иш олиб бораар эди. 200 га яқин туман, шаҳар методика кабинетлари болалар муассасалари ҳамда маориф тизимида ишлаётган ярим миллионли ўқитувчи, мураббийлар ва бошқа ходимлар учун хизмат қилар эди. Халқ маорифи эҳтиёжлари учун республика бюджетининг учдан икки қисми сарфланар эди.

Вазирлик тасарруфидати бутун муассасаларни асбоб-ускуналар, жиҳозлар, транспорт техника восита-

лари, қурилиш материаллари, ёқилғи, ўтин-кўмир билан таъминловчи 14 та вилоят таъминот базалари, шу жумладан халқ маорифи вазирлиги қошидаги Республика таъминот маркази ҳамда ўқув қурулгари со- тувчи 14 та магазин мавжуд эди.

Болалар муассасаларини янги ўқув йилига тайёрлаш мактаб, боғча биналарини ўз вақтида таъмирлаш, улар- ни жиҳозлаш катта куч ва катта маблағ талаб қиларди. Ўқувчиларнинг ёзи дам олишини ташкил қилиш учун тегишли ташкилотлар, ёшлар, касаба союзулари ёрда- мида катта тadbирлар белгиланиб, уларни амалга оши- риш, болаларнинг мароқли дам олишини ташкил қилиш, хавфсизликка риоя қилган ҳолда уларни соф- саломат ота-оналари ҳузурига қайтаришни таъминлаш зарур эди. Ўқув йили бошланиши билан мактабларни юзлаб нуҳада, миллионлаб тиражда, 7 тилда дарслик- лар, ўқув қўлланмалар билан таъминлаш, бу соҳада му- алифлар билан муттасил иш олиб бориш, тайёрланган дарсликлар макетини ўз вақтида наشرётга топшириш керак эди. Бу жуда мураккаб масала ҳисобланарди.

Халқ таълими вазирлигига, болаларни ўқитиш ва тарбиялаш ишига ҳамма вазирликлар ва бир қанча Республика ташкилотлари дахлдор эдилар. Шунинг учун вазирлик қошида бир қанча мувофиқлаштирувчи кен- ташлар ташкил қилинган эди.

Мактабгача тарбия ишларини мувофиқлаштирувчи кенгаш таркибига ўз тасарруфида болалар боғчалари бўлган йирик вазирликлар, Республика ташкилотла- ри, темир йўл бошқармасининг вакиллари кирар эди.

Олий ва ўрта педагогик таълимни мувофиқлашти- рувчи кенгаш Олий ва ўрта таълим вазирлигининг ўрин- босари, университетларнинг ректорлари, чет тиллар, Андижондаги тиллар ва физкультура институтлари- нинг ректорларидан иборат эди. Бу кенгаш ўқитувчи ва мураббийларни тайёрлашни такомиллаштиришга доир масалаларни кўриб чиқарди.

Ёшларни касбага йўналтириш ишлари билан шуғул- ланадиган мувофиқлаштирувчи кенгаш бир қанча ва- зирликлар иштирокида иш олиб борарди.

Ўқувчи ёшларни эстетик тарбиялашни мувофиқлаш- тирувчи кенгаш ишларида ёшлар ташкилотининг, каса- ба иттифоқининг, ижодий уюшмалар, маданият ва бошқа бир қанча ташкилотларнинг вакиллари иштирок- етарди. Болаларни ёзи дам олишини мувофиқлашти- рувчи кенгаш ўз фаолиятини деярли ҳамма вазирлик- лар, Республика ташкилотлари, касаба ва ёшлар таш- килотларининг иштирокида олиб борарди. Ўқувчи ёшлар- ни санитария-гигиена тарбиясини мувофиқлаштирувчи кенгаш таркибига Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва бошқа дахлдор ташкилотларнинг вакиллари кирар эди.

Булardan ташқари вазирлик қошида яна бир қанча кенгашлар, комиссиялар иш кўрарди. Бундай улкан серқиррали соҳани бошқариш Халқ маорифи вазир- лиги раҳбарияти ходимларидан катта билим, куч, са- лоҳият ва масъулият талаб қилар эди.

Улкан даргоҳни бошқарувчи вазирликка ҳар кунни ёғилиб келадиган хатлар, мурожаатлар, ариза-шико- ятлар сонини, дардига даво излаб ўқитувчи, мураб- бийлардан ташқари минглаб фуқаролар келишини тасаввур қилиш қийин эмас.

Шу боис мен фуқароларни ҳафтада белгиланган 3 кун ўрнига ҳар кунни соат тўртдан еттигача қабул қилар эдим. Хусусан, фуқаролар фарзандлари олий ўқув юр- тларини битириб, Республика мидаги турли шаҳар, қишлоқларга ишга юбориладиган кезларда, шунинг- дек, ўқув юртларида имтиҳонлар бораётган пайтла- рида ва мандат комиссияси кунларида кўплаб шико- ятлар билан келишарди.

Узоқ жойлардан келган фуқароларнинг ишини пай- салга солмасдан кўриб чиқиш зарур эди, чунки улар- нинг ётадиган жойи йўқ эди. Шу даврларда меҳмонхо- наларда бўш жой топилмади. Аксари фуқароларнинг маблағлари камлигини эътиборга олиб, шикоятини тез кўриб чиқиш талаб қилинар эди. Шу туфайли хо- лимлар ишдан кейин ҳам бир-икки соат қолиб кети- шарди.

Вазирликка мурожаат қилиб келгандарнинг ишини илгожи борича ижобий ҳал этишни талаб қилардим.

Менга топширилган ишларнинг кўлами катта бўлгани учун бу ишларни тез ва вақтида бажариш мақсадида мен кунлик, ҳафтalik, ойлик режаларини тузар эдим. Белгиланган кунлик режага иш жараёнида яна бир қанча юмушлар қўшилardi. Ҳаммасини бажармасдан уйга кетолмас эдим. Менга физкультура-спорт ишлари ҳам юклатилган эди. Бинобарин, Республика спорт кўмитасида ҳайъат аъзоси ҳисобланардим. Республика ёшлар ташкилотининг бюро аъзоси, Олий таълим вазирлигининг ҳайъат аъзоси, Фанлар академиясининг илмий тадқиқот ишларини мувофиқлаштирувчи кенгаш аъзоси, Фанлар академияси қошидаги “РИСО” - таҳририй нашриёт кенгашининг аъзоси, Республика мактаб, ўқув-юртлари қасаба уюшмаси президиуми аъзоси ҳам эдим. Буларнинг ишита иштирок этиш ҳам кўп вақтни олар эди. Ҳаммасини ўз вақтида бажариш учун тиришқoқлик, ҳаракатчанлик, тезoрлик кўп келар эди.

Вазирлик ташаббуси билан бир қанча Халқаро илмий симпозиумлар, иттифоқдош республикаларaro илмий-амалий конференциялар ўтказилар эди.

1972 йилда Низомий номидаги Давлат педагогика институтининг физика кафедраси базасида “Окустик стрoскопия” мавзусига бағишланган халқаро илмий симпозиум ўтказилди. Ушбу йилларда институтда физика кафедрасининг мудир, таниқли олим, академик П. К. Ҳабибуллаев бошчилигида халқаро симпозиум бўлиб ўтди. Симпозиумда 20 та давлатдан олимлар иштирок этидилар. Машҳур олим, академик, Ломоносов номидаги Москва Давлат университетининг ректори Р. В. Хошловнинг маърузаси кўпчиликида чуқур таасурот қолдирди. Маълум муаммоларга бағишланган “Со-биқ иттифоқ” миқёсидаги турли илмий амалий кон-ференциялар ҳам Тошкентда кўплаб ўтказилар эди.

Собиқ иттифоқ мактаб ўқувчиларининг Спартакиадаси ҳам икки мартаба (1976, 1984 йиллар) Тошкентда ўтди. Охирги Спартакиадада Республикамиз ўқувчилари биринчи ўринни эгаллади. Унда 20 мингдан ортиқ мактаб ўқувчилари, Маориф раҳбарлари,

тренеёрлар иштирок этидилар. Спорт базаларини тайрлаш, уларни жиҳозлаш, Спартакиада иштирокчиларини кутиб олиш, меҳмонхона, ётоқхоналар билан таъминлаш, овқатлантириш, хавфсизлигини сақлаш ва бошқа бир қанча ишлар маориф вазирлигида, шахсан менга топширилар эди. Спартакиада штабининг бошчилиги эдим. Кўп мингли меҳмонларни кутиш, уларга хизмат қилиш ўта жавобгарлик талаб қиларди.

Икки йилда бир мартаба Республика мактаб ўқувчиларининг Спартакиадаси ҳам Тошкентда ўтар эди. Уларда 3-4 минг атрофида ўқувчилар иштирок этарди. Ҳар икки йилда Республика ўқитувчиларининг анъанавий съезди чақирилар ва юқори савияда ўтарди. Съезд ишида Ш. Рашидов бошлиқ Республика раҳбарияти катнашарди. Съезд халқ маорифидаги муаммоларни муҳокама қилар, мактаб-маориф тараққиётига доир дастурларни белгилар эди.

Ҳар 2-3 йилда Республика ўқитувчиларини ва мурабийларининг педагогик ўқишлари ўтказилган. Шаҳар, туман, вилоятлардаги педагогик ўқишларда яхши баҳоланган ўқитувчилар, мурабийлар, маориф ходимларининг маърузалари Республика педагогика ўқишларига юборилар эди.

Педагогика ўқишларининг асосий мақсади мактаблар, болалар боғчалари, ўқитувчи, мурабийларнинг илғор тажрибаларини оммавийлаштиришдан иборат эди.

Юқорида баён қилинган тадбирларни ўтказиш ишита раҳбарлик қилиш ҳам менинг зиммамга юклатилган эди.

Халқ маорифи тасарруфида 17 та педагогика институтлари бўлиб, юқори маалакали ўқитувчи кадрлар тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Фанлар академияси ва унинг тармоқ институтлари билан мустаҳкам алоқа боғланган эди. Бу борада Фанлар академиясининг президенти, академик Обид Содиқов, вице-президентлар Э.Ю. Юсупов, П. К. Ҳабибуллаев, С. Ҳ. Си-рождилдиновлар педагогика институтларига катта ёрдам бердилар. Қисқа вақт ичида ўнлаб фан докторлари,

юзлаб фан номзодлари тайёрлашга муваффақ бўлди. Академиянинг тармоқ институтлари пединститутларга асбоб-ускуналар, жиҳозлар, ҳисоблаш техникаси ва бошқа техника воситалари билан ёрдам берар эдилар. Бу хилдаги ёрдамлар педагогика институтларининг моддий базасини мустаҳкамлашга, илмий тадқиқот ишларининг самарадорлигига, ўқув жараёнини такомиллашувига ижобий таъсир кўрсатар эди. Олий таълим вазирлиги, унинг қарамоғидати Тошкент Давлат университети ҳам педагогика институтлари учун ма-лакали, ихтисосли илмий даражага эга бўлган кадрлар тайёрлашда катта кўмак берарди.

Узоқ йиллар давомида вазирлик бағрида ишлаб катта ҳаёт тажрибасига эга бўлдим. Кўп йиллар вазир ўрин-босарлари С. Г. Романов, И. С. Мўминов, Ж. Ш. Шарипова, М. А. Зоҳидов, И. К. Раҳимовлар билан бир ёқадан бош чиқариб ишладик, бир-биримизга ёрдам бердик, ҳурмат-иззатда бўлдик. Улар ҳаммаси ҳалол, виждонли ва ишчан кишилар эдилар. 1970-1984 йиллар давомида ҳурматли вазиримиз С. Ш. Шермуҳаммедов билан ишладим. Вазиримиз мента ишонар, ҳар доим ҳурмат билан қарарди. У иродали, билимдон, маданиятли ва талабчан инсон эди. 14 йил давомида Вазирликда катта ишларни амалга оширди. Мактаб, боғча ва бошқа ўқув юр்தларининг моддий базасини мустаҳкамлашда, ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштиришда, ўқитувчи кадрларни тайёрлашда унинг катта ҳиссаси бор. У жуда меҳрибон, инсонпарвар киши бўлиб, ҳаммаини кўлаб-қувватлар, ишимизга катта ёрдам берар эди. Мен шундай яхши инсонлар билан бирга ишлатанимдан бахтиёрман. Иш давримизда маълумотли, маданиятли, истиқболли кўп ёшларни ишга қабул қилдик. Шогирдлар тайёрладик. Ҳозир улар вазирликда катта муваффақиятлар билан ишламоқдалар. Жумладан, Р. Ш. Аҳлиддинов, У. Ҳ. Мусаевлар вазир ўрин-босари лавозимида ишламоқдалар. Бир шогирдим Ж. Ғ. Йўлдошев кўп йиллар давомида мактаблар бошқармасига раҳбарлик қилди. Мактаб-маориф ишларини чуқур ўрганди ва вазирлик лавозимига кўта-

рилди. Ислохотларни амалга оширишда унумли меҳнат қилди. Фан доктори ва профессорлик даражасига эришди. Ҳозир Абдулла Авлоний номидаги Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институтининг ректори лавозимида самарали ишламоқда. Ҳамма шогирдларимга соғлиқомонлик ва ишларида барака тилайман.

Шу ўринда вилоятларда халқ маорифи ривожига ҳисса қўшган зотларни ҳам эслаб ўтиш лозим. Қорақалпоғистон Автоном Республикасида кўп йиллар вазирлик лавозимини Ж. С. Сейитниязов ўтади. Бу киши автоном республиканинг оғир шароитига қарамадан мардонавор хизмат қилди. Мактабларнинг аҳволи норойин эди, кўпчилик мактаблар замонавий талабларга мослашмаган, кўрimsиз хоналарда жойлашган бўлиб, ўқув-тарбия ишларини олиб боришда ҳеч қандай шароит йўқ эди. Қорақалпоқ тилида чоп этилган дарсликлар етишмас, узоқ туманларда, қишлоқларда ўқитувчилар кам эди. Сейитниязов катта обрўга эга-ти туфайли 1960-1980 йиллар мобайнида вилоят ва туман, колхоз, совхозлар раҳбариятининг эътиборини мактаб-маорифга қарата олди. Миллий тилда дарсликларни чоп этишда, мактабларни ўқув куроллари, асбоб-ускуналар билан таъминлашда, кадрлар тайёрлашда Ўзбекистон Халқ Маорифи вазирлиги унга ҳамisha ёрдам бериб турди.

Хоразм вилоятида М. Худойберганов, Р. Машарипов каби педагоглар вилоят маорифига раҳбарлик қилиб, кўп ижобий ишларни амалга оширдилар.

Фарона вилоятида яхши ишлаган вилоят Халқ маорифи мудирлари С. Мамажонов, Ж. Мамадалиев, Г. Қодиров каби раҳбарлар мактабларда ўқув-тарбия ишларини юқори савияга кўтаришда, ўқитувчи кадрларнинг маҳорати ва фидойилигини оширишда, уларга шароитлар яратиб беришда катта жонбозлик кўрсатдилар. Вилоятда илғор мактаб, боғчалар сони кўпайди, уларнинг тажрибалари оммалаштирилди.

Андижон вилоят Халқ маорифи бўлимининг мудирлари Мамағхонов, А. Абдуллаевлар ишлаган йил-

ларида мактаб-маориф ишида жуда катта силжишлар рўй берди. Илғор мактаблар, фидойи ўқитувчилар сони кўпайди. Маориф вазирлиги қатор мактаблар, ўқитувчиларнинг эътиборга лойиқ тажрибаларини ўрганиб, омалаштирди. Яхши инсоний фазилатлар соҳиби бўлган, хормай-толмай маориф равнақи учун заҳмат чеккан Бухоро вилояти маорифининг раҳбарлари У. З. Ҳамидов, А. Музаффаров, Сурхондарё вилоятидан С. С. Соҳибов, Самарқанд вилоятидан С. Қ. Каршиев, Жиззах вилоятидан Н. У. Ўралов, Сирдарё вилоятидан Сулаймонбеков каби раҳбарларнинг ишлари таҳсинга сазовордир. Уларнинг кўплари урушдан кейинги йилларда маориф ишини тиклашда, уни оёққа кўйишда катта хизмат қилдилар. Кўплари ҳаётдан кўз юмди. Ҳамкасблари, дўстлари уларни абадий хотирлайди.

Тошкент шаҳри мактаб-маориф ривожига алоҳида эътиборга лойиқ. Мен билан бир даврда ишлаган шахар халқ маорифи бош бошқармасининг мудирлари Т. Дадашев, Ҳ. Қ. Йўлдошевлар ҳақида кўп ижобий гаплар айтса арзийди. Шаҳарда кўз ўнгимда амалга оширилган маориф тараккиётининг гувоҳиман. Қисқа вақт ичида юзлаб янги, замонавий мактаб, бора биналари курилди. Намунали мактаб, боғчалар сони йил сайин оша борди, тажрибасини ўрганса арзийдиган бодалар муассасалари, маҳоратли ўқитувчилар ва тарбиячилар кўпайди. Бу борада туман маорифи бўлимларининг ҳам ҳиссалари улкан.

Мустақиллик йилларида халқ таълими ва олий таълим соҳасида янги ислохотлар ва “Қадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури” муваффақиятли амалга оширилмоқда. Бу борада Халқ таълими вазирлиги жамоеси, вилоят халқ таълими бошқармалари тинимсиз ишламоқда.

Президентимиз И. А. Каримовнинг бевосита ташаббуси асосида қабул қилинган ислохотларни ва “Қадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни амалга оширишга қаратилган кенг миқёсдаги тадбирлар боғалар муассасалари, олий ва ўрта махсус ўқув юртлиари ҳаётига дадил тадбиқ этилмоқда.

ТАЪЛИМ ИСЛОХОТЛАРИ МУСТАҚИЛЛИКНИНГ МЕВАСИДИР

1991 йил 31 августда Ўзбекистонимизнинг мустақиллиги эълон қилинди ва қонун билан мустақамланди. Миллатимиз, ватандошларимиз онгидан жой олган озодлик, ҳурлик ва истиқлол каби тушунчалар ўз муқаддаслигини тўлиқ маънода намоён этиб бормоқда. Президентимиз Ислон Каримов айтганларидек: “Бизни танлаган йўлимиздан ҳеч ким, ҳеч қачон қайтара олмайди. Зотан, ватанга бўлган меҳр-муҳаббат ҳар қандай муаммони ечишга, ҳар қандай ёвуз кучни енгишга қодирдир”. Мустақилликни асраб қолишнинг асосий шарти Ўзбекистондаги ҳар бир фуқаронинг қалбида Ватан туйғусини уйғотишдир.

Президентимиз Ислон Каримов юксак маданий-маърифий җамият куриш, келажати буюк давлат барпо этиш фоесини илтари сурди. Бунинг учун энг аввало мамлакат аҳолисининг маърифий-маданий савиясини ошириш, турмуш даражасини кўтариш зарурлиги қайта-қайта таъкидлаб келинмоқда. Таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилиш, уни такомиллаштиришга доир ҳукукий асослар 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгиланган берилди. Унда ҳар бир фуқаронинг бепул умумий таълим олиш ҳуқуқи, таълимнинг давлат назоратида эканлиги қонуний кафолатланди. Ўзбекистон Республикаси Олий кенгашининг 1992 йил 2 июлдаги қарорида асосан “Таълим тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Унда таълимнинг җамиятдаги ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маданий тамойилларни ривожлантиришда белгиловчи устувор соҳа эканлиги эътироф этилди.

Ривожланиш йўлидаги ҳар бир җамиятда таълим зиммасига стратегик вазифалар юкланади.

Мамлакатимиз истиқлолга эришгач, ўз олдида ҳукукий демократик, эркин бозор иқтисодиётига асосланган давлат барпо этиш вазифасини кўйди.

Мавлўмки, собиқ шўро тизимида педагогика фани ва таълим-тарбия масалалари мавлўм даражада деп-

синиб қолган эди. У собиқ коммунистлар партиясининг манфаатларига, хоҳиш-истакларига тўла бўйсундирилган эди. Мустақиллик йилларида ёшларни ажлодларимизнинг маънавий мероси, халқимизнинг тарбиялуносликлари асрий анъана ва урф-одатлари асосида вағантарвар, фидойи фарзандлар этиб тарбиялаш, замонавий билимлар билан, куруллатириш, эркин фикрли, комил инсонлар қилиб воғта етказиш асосий максад қилиб қўйилди. Маълумки, бу каби тушуночалар ўқувчилар онгига асосан ижтимоий фанлар орқали сингдирилади. Шу боисдан энг аввалло тарих, адабиёт, она тили, жамиятшунослик фанлари мазмунини янгилаш вазифаси қўйилди. Ўқув дастурига “Одобнома”, “Иқтисодий билим асослари”, “Динлар тарихи”, “Одам ва унинг саломатлиги” каби қатор фанлар ва курслар киритилди. Бу фанлар ўқувчиларда маънавий, ахлоқий, иқтисодий ҳамда тиббий билимларни оширишга самарали таъсир этади.

Президентимизнинг фармониға асосан кўп миң сонли педагогик ходимларға яшаб турган уйлари бепул хусусийлаштирилди, якка тартибда уй куриш учун ер участкалари ажратилди. Халқ таълими ходимларига коммунал хизматдан, электр энергияси ва газдан имтиёзли равишда фойдаланишга рухсат берилди. Шаҳар ўқитувчилари ва тарбиячиларига шаҳар йўловчи ташиш транспортида бепул юриш учун карточкалар берилган бўлди.

ман, ҳўжалик раҳбарларининг ҳам кўндалик иши ва таш-
вишига айланиб бормоқда. Натижада мактабларнинг
моддий-техник базасини бойитишга ҳам доимий эъти-
бор вужудга келди. 2000-2001 ўқув йилида барча таълим
турлари ўқув режаларига “Миллий истиқлол ғояси: асо-
сий тушунча ва тамойиллар” фани киритилди. Бу фан
бўйича таълим дастурини яратиш ва таълим тизимига
жорий этиш тўғрисида 2001 йил 18 январда Президент-
нинг фармони эълон қилинди. Миллий истиқлол ғоясини
ёшларимиз онгига сингдиришга қаратилган ўқув, ил-
мий-усулбий ва тарбиявий ишларнинг самарадорлиги-
ни таъминлаш ва тақомиллаштириш вазифаси қўйилди.
Ушбу фармойиш юзасидан таълим тизимида бир қатор
катта ишлар амалга оширилди.

Ислохотлар ййгида амалга оширилган тадбирлардан бири таълим муассасаларида алоҳида истеъдодга эга қобилиятли ёшларни аниқлаш ва уларга зарур шарт-шароитлар яратилишидир. Шу муносабат билан иқтидорли ўқувчиларга замон талаблари даражасида билим бериш мақсадида мактаб-интернатлар, гимназиялар, лицейлар, илғор мактаблар қошида маълум бир фан йўналишидаги синфлар фаолит кўрсатиб боради.

Ижтимоий ҳимоянинг кўплаб турлари қаторида бошланғич синф ўқувчилари учун бепул нонушта, икки ёшга бўлган болаларга бепул овқат, мактаб ўқувчилари ва талабалар учун овқатнинг арзонлаштириллиши каби тадбирлар амалга оширилди. 1-синф ўқув-

синиб қолган эди. У собиқ коммунистлар партиясининг манфаатларига, хоҳиш-истакларига тўла бўйсундирилган эди. Мустақиллик йилларида ёшларни ажодларимизнинг маънавий мероси, халқимизнинг тарбиялуносликлари асрий анъана ва урф-одатлари асосида вағдотлар, фидойи фарзандлар этиб тарбиялаш, замонавий билимлар билан, кулролантириш, эркин фикрли, комил инсонлар қилиб воғта етказиш асосий максат қилиб қўйилди. Маълумки, бу каби тушунчалар ўқувчилар онгига асосан ижтимоий фанлар орқали сингдирилади. Шу боисдан энг аввало тарих, адабиёт, она тили, жамиятшунослик фандари мазмунини янгилаш вазифаси қўйилди. Ўқув дастурига “Одобнома”, “Иқтисодий билим асослари”, “Динлар тарихи”, “Одам ва унинг саломатлиги” каби қатор фанлар ва курслар киритилди. Бу фанлар ўқувчиларда маънавий, ахлоқий, иқтисодий ҳамда тиббий билимларни оширишга самарали таъсир этади.

Президентимизнинг фармонига асосан кўп миң сонли педагогик ходимларга яшаб турган уйлари бепул хусусийлаштирилди, яқка тартибда уй куриш учун ер участкалари ажратилди. Халқ таълими ходимларига коммунал хизматдан, электр энергияси ва газдан имтиёзли равишда фойдаланишга рухсат берилди. Шаҳар ўқитувчилари ва тарбиячиларига шаҳар йўловчи ташиш транспортида бепул юриш учун карточкалар бериладиган бўлди.

ман, ҳўжалик раҳбарларининг ҳам кўндаллик иши ва таш-
вишга айланиб бормоқда. Натижада мактабларнинг
моддий-техник базасини бойитишга ҳам доимий эъти-
бор буюлган келди. 2000-2001 ўқув йилида барча таълим
турлари ўқув режаларига “Миллий истиқлол ғояси: асо-
сий тушунча ва тамойиллар” фани киритилди. Бу фан
бўйича таълим дастурини яратиш ва таълим тизимига
жорий этиш тўғрисида 2001 йил 18 январда Президент-
нинг фармони эълон қилинди. Миллий истиқлол ғоясини
ёшларимиз онгига сингдиришга қаратилган ўқув, ил-
мий-ўқувий ва тарбиявий ишларнинг самарадорлиги-
ни таъминлаш ва тақомиллаштириш вазифаси қўйилди.
Ушбу фармойиш юзасидан таълим тизимида бир қатор
катта ишлар амалга оширилди.

Ислохотлар йилида амалга оширилган тадбирлар дан бири таълим муассасаларида алоҳида истеъдодга эга қобилиятли ёшларни аниқлаш ва уларга зарур шарт-шароитлар яратилишидир. ШУ муносабат билан иқтисдорли ўқувчиларга замон талаблари даражасида билим бериш мақсадида мактаб-интернатлар, гим-назиялар, лицейлар, илғор мактаблар қошида маълум бир фан йўналишидаги синфлар фаолит кўрса-та бошлады.

Таълим соҳасида амалга ошириладиган ислохотлар натижасини кўрсатадиган ҳамда илмга интилиб, уни мукаммал ўзлаштиришни ихтиёр этган ёшларни қўллаб-қувватловчи яна бир тадбир жорий этилди — олий ўқув юр்தларига кириш имтиҳонлари тест синови тар-зида ўтказила бошланди. Бу олий ўқув юр்தларида ўқишга муносиб ёшларни холис танлаш имконини берди.

чилирига барча дарсликлар ва ўқув-ёзув куролилари бепул бериладиган бўлди. Шунингдек, умумий ўрта таълим мактабларидаги бошланғич синф ўқувчиларининг 15 фоизи бепул кийим-кечак билан таъминлана бошлади. Мактабгача таълим муассасалари зиммасига ҳам боланинг жисмоний ривожланишини таъминлаш ва зифаси юклатилди. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларининг “Умид ниҳоллари”, касб-хунар коллежлари ва академик лицейлар ўқувчиларининг “Баркамол авлод спорт ўйинлари” ва олий ўқув юртлари талабаларининг “Универсиада” спорт мусобақалари ёшларимиз ўртасида соғлом турмуш тарзининг кент ёйи-лишига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

2000 йил республикамызда “Соғлом авлод йили” деб эълон қилинди. “Соғлом авлод” давлат дастури ишлаб чиқилди ва ҳаётга тадбиқ қилинди. Келажак эгалари бўлган ёшларни ҳам жисмонан соғлом, ҳам маънан етук инсонлар қилиб тарбиялашнинг асослари бу дастурда ўз аксини топди.

“Соғлом авлод” давлат дастуридан келиб чиқиб, Республика Халқ таълими вазирлиги узоқ йилларга мўлжалланган “Соғлом авлод” комплекс тадбирларини қабул қилди ва уни изчиллик билан амалга оширмоқда.

1-4-синфларда “Одобнома”, 5-6-синфларда “Ватан туйғуси”, 7-9-синфларда “Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари”, 8-синфда “Одам ва унинг саломатлиги”, 5-6-синфларда фанлар таркибида болаларнинг гигиеник таълим-тарбиясига доир махус тавсияномалар ишлаб чиқилди. “Оила этикаси ва психологияси”, “Саломатлик алифбоси”, “Саломатлик дарслари” фанлари ва курслари бўйича дастур ва дарсликлар яратилди. Озод ва обод юртимизда Ватан, миллат, ор-номус қаби муқаддас туйғулар ва соғлом авлод яратиш туйғуси ҳам халқимиз қалбидан чуқур жой олмоқда. Юртдошларимиз орасида маърифатпарварликни, таълим-тарбияга ҳомийлик қилишни, болаларимиз учун мактаблар куриб беришни савобли иш деб биладиган ҳимматли кишилар кўпайди. Истиқлолга эришган йилларданок ҳомийлар томонидан мактаблар курилиши бошланган

Нусриддин Раҳмонов ва рафиқаси
Саломат Жиннбоевна Раҳмонова.

Насриддин Раҳмонов билан Саломатхон Раҳмонова.

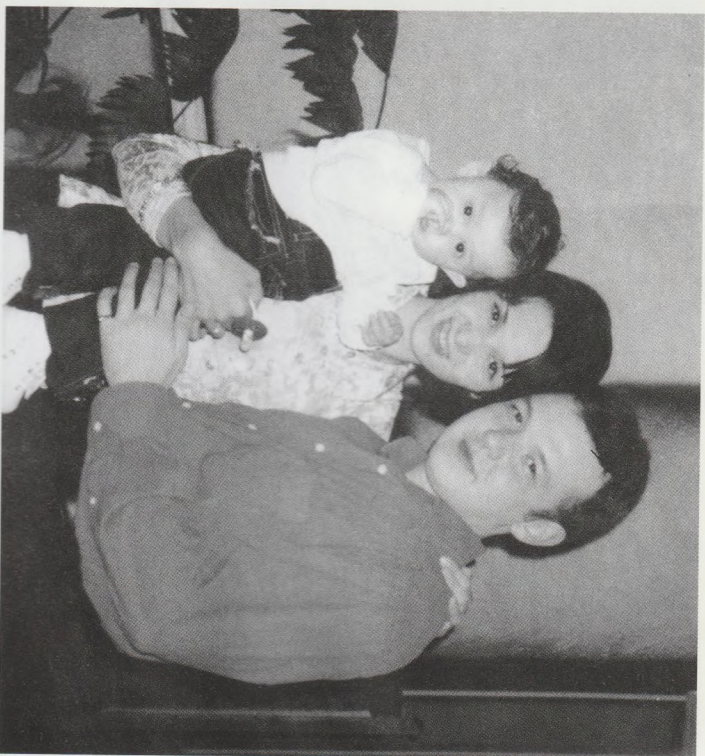
Насриддин Раҳмонов кизлари Замирахон Тўйчиева, Дилоромхон Раҳмонова, кўёвлари Фарҳод Тўйчиев, Эсиргап Намозов, ўғли Дилёржон Раҳмонов, келини Зулхуморой ҳамда неваралари Элёржон, Элдоржон, Гузалой, Темуржон, Шарофжон, Ғайратжонлар даврасида.

Насриддин Раҳмоновнинг катта кизи Тўйчиева Замирахон, кўёви Тўйчиев Фарҳоджон, набиралари Элёржон, Элдоржон, келинлари Нозимжон, Гулноражон.

Насриддин Раҳмоновнинг кизи Дилоромхон, кўёви Эсиргап ва неваралари Гузалой, невада кўёвлари Жасурбек, невараси Темуржон ва унинг рафиқаси Иринажон, эваралари Дайлохонлар.

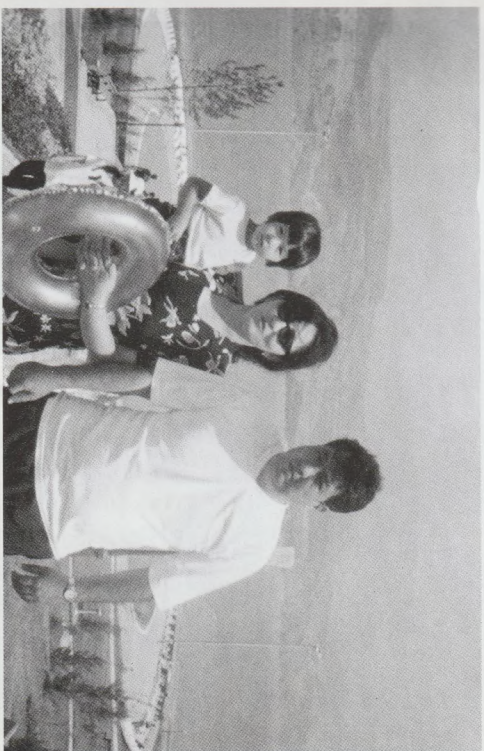
Насриддин Рахмоновнинг
невараси Гузало, невар
куёни Жасурбек, эвараси
Дайлохон.

Насриддин аканинг
невараси Темиргон ва
учинг рафикаси Иринаой.

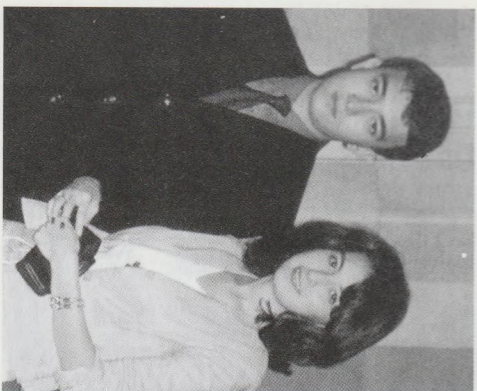
Насриддин аканинг ўғли Диржон, учинг рафикаси Зулхумрой,
невараси Шарофжон, Гайратжонлар.

Диржон, Зулхумрой ва Дилнозай.

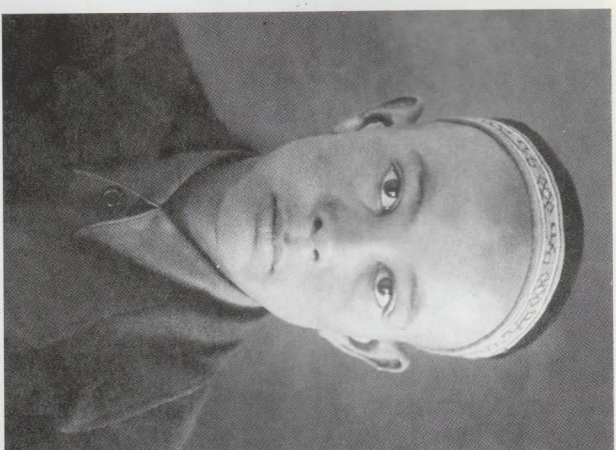
Насриддин акаининг ўгли Диръжон Раҳмонов.

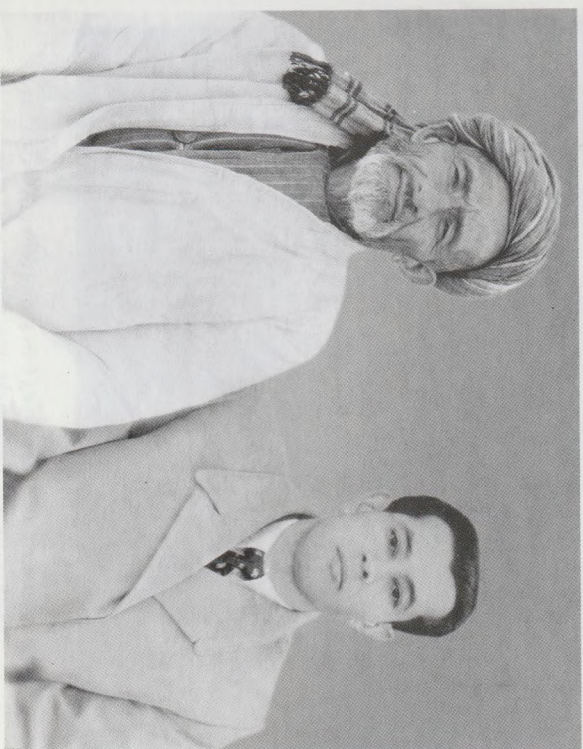
Шарофжон ва Маликзoi.

Дилнозoi Лайлохон билан.

*Насриддин Раҳмонов
7-синф ўқувчиси.*

Насриддин Раҳмонов ва амакиси Саифбoid o'g'li.

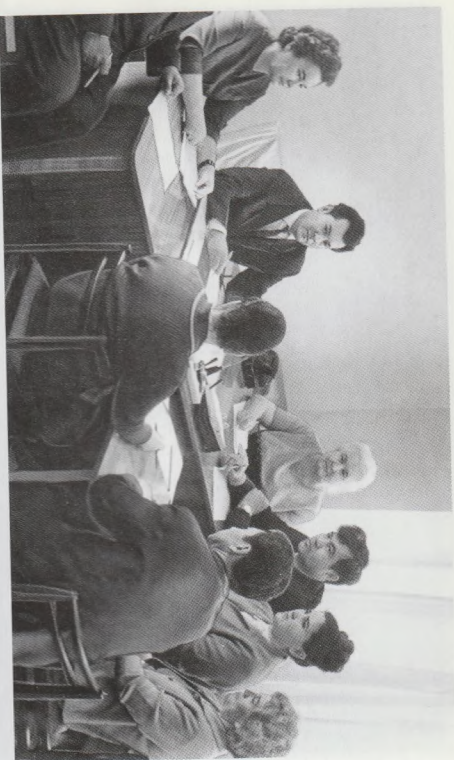
Шароф Рашидович Рашидов янги ўқув йилининг
бошланғичи муносабати билан
Тошкент хотин-қизлар педагогика билим юртида.

Курсдошлар ва устозлар даврасида.
Самарқанд. 1947 й.

Академик Кори-Нисзий ва ўқитувчилар малакасини ошириш
ва қайта тайёрлаш Марказий институтининг
она тили ва адабиёти кабинети мудири
Нисзимова Туйғуной билан суҳбатда.

Республика ўқитувчилар малакасини ошириш
ва қайта тайёрлаш Марказий институтининг
илмий-усулбий кенашинининг
яъзолари билан.

Самарқанда вилояти халқ маорифи ходимлари
даврасида.

Ўзбекистон халқ шоири Ўйғун ва Ўзбекистон халқ ёзувчиси
Назир Сафаров ўқитувчилар малакасини ошириш ва
қайта тайёрлаш Марказий институтининг
ходимлари даврасида.

Қорақалпоғистон Автоном Республикаси, вилоятлар
ва Тошкент шаҳар ўқитувчилар малакасини ошириш
институтининг директорлари билан.

Насриддин Раҳмонов Иқболхон Тўхтаҳўжаева, Мўминов Иброҳим Солиевич, Ражабов Сиддиқ Ражабовичлар Самарқанд вилоятидан сайланган Республика ўқитувчилар съездининг делегатлари орасида.

Шермуҳаммедов Саид Шермуҳаммедович, Мўминов Иброҳим Солиевич, Раҳмонов Насриддин Раҳмонович, Қодиров Эминжон Қодировичлар Қорақалпоғистон Республикаси Халқ маорифи вазири, вилоят ва Тошкент шаҳар халқ маорифи бўлимларининг мудирилари билан.

*Шермухаммедов Саид Шермухаммедович, Ҳабибуллаев Пўлат Қирғизбоевич,
Ражабов Сиддиқ Ражабовичлар Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг
профессор-ўқитувчилари билан.*

*Раҳмонов Насриддин Раҳмонович, Мўминов Иброҳим Солиевич,
академик Ражабов Сиддиқ Ражабовичлар Хоразм вилоятида.*

Насриддин Раҳмонов 80 ёшда.

Насриддин ака ва Саломатхон опа.

эди. Бу эзу иш йил сайин янада авж олмоқда. Президентимиз Исрол Каримовнинг даввати имкони бор юр-талошларимизни мактаблар қуришга рағбатлантирмоқда. 1994-95 ўқув йилида Тошкент шаҳрида 24-мактабнинг янги биноси қуриб битказилди. Бу ҳақда президентимиз шундай деган эди: “Қани энди шундай олижаноб воқеалар юртимизда, ҳар бир шаҳар, туман ва қишлоқларда янада кўпроқ бўлса! Қани энди ҳар қайси ҳокимлик ва-зифасида ўтирган, ўзини халқ етакчиси деб ҳисоблай-диган раҳбар биттадан шунга ўхшаш мактаб қурса!”. Юр-тошимизнинг бу давватига амал қилган ҳокимлар ҳар бир туманда биттадан эмас, кўплаб мактаблар қуришни бошлаб юбордилар. Президентимизнинг маърузаларидан бирида савобли ишни ҳар ким ва ҳар кун қилиши ке-рак, деган фикрлари ҳокимларни мактаб қуришга бўлган ҳаракатларини жадаллаштирди.

Таъбиркорлар, фирма раҳбарлари ва бошқа ҳомий-лар ўз маблағлари ҳисобидан шаҳар, туман, қишлоқ-ларда кўплаб мактаблар қуришни давом эттирмоқдалар. Улар замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Халқ Таълими Вазирли-ги бундай саховатли инсонларни муносиб тақдирлаш учун “Таълим ҳомийси” нишонини таъсис этди. Бу нишон соҳибларининг сони кун сайин ошиб бормок-да. Улар орасида турли касб эгалари бор. Улар ё мактаб қурган, ё арзигулик бирор нарса тухфа этиб, мактаб-нинг “оғирини енгил” қилган инсонлардир.

Ўзбекистон Республикасида “Қадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ва унинг негизи бўлган — ўзбек мо-делига мувофиқ равишда узлуксиз таълим соҳаларида амалга оширилаётган кент қўламли ислохотлар халқа-ро доирада катта қизиқиш уйғотмоқда.

Ҳақиқатдан ҳам юртимиз раҳбари жаҳон тажрибаси-да кам учрайдиган, ниҳоятда ноёб саналдиган “Қадр-лар тайёрлаш Миллий дастури”нинг асосчиси.

“Қадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни тузиш иши-да ўзбекистонлик ва хорижий етакчи мутахассислар, кент илмий ва педагогик жамоатчилик вакиллари жалб этилди. Дастур ўз ичига қуйилади масалаларни қамраб

олди: бутун таълим тизимини тубдан ислох қилиш, ҳаракатли ўқув юрглари янги йўналишга солиш, янги ўқув юрглари, аввало техник коллежлар, бизнес мактаблари ва махсус ўқув юрглари ташкил этиш, ўқув-тарбия жараёни сифатини жаҳон андазалари даражасига кўтариш, тўққизинчи синфни битирувчилар учун таъбиркорлик фаолияти асослари, иқтисодий ва ҳуқуқий билимлар дарсларини киритиш. Шунингдек, махсус таълим муассасаларини барпо этиш, миллий уйғониш ва умуминсоний қадриятларни идрок этиш юриси асосида Ватанга меҳр-муҳаббат, мустақиллик идеаларига садоқат руҳида таълим-тарбия бериш, ёшлар билан мунтазам равишда ишлаш, иқтидорли ёшларни топиш, уларнинг энг яхши хорижий ўқув марказларида профессионал таълим олиши учун шароит яратиш, таълим муассасаларининг моддий-техник базасини янги ўқув адабиётлари, замонавий жиҳозлар ва компьютер техникаси билан мустаҳкамлаш, педагогик касбга ҳурматни ошириш учун зарур бўлган ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларни яратиш Миллий дастурнинг асосий негизини ташкил этиди.

“Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ва “Таълим тўғрисида”ги қонун қайта-қайта изланишлар, тинимсиз меҳнатлар самараси сифатида дунёга келди. Бу масала 1997 йил 29 август куни биринчи қақриқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тўққизинчи сессияси муҳокамасига киритилди. Президент Ислом Каримовнинг “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури” ва таълим тизимидаги ислохотлар тўғрисидаги нутқи зўр эътибор билан тингланди.

Олий Мажлис “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни тасдиқлади ва таълим тўғрисидаги қонунни қабул қилди.

Мамлакатимиз раҳбари И.Каримов нафақат ёшлар тарбияси ҳақида, балки бевосита шу ишга ўз умрини бағишлаган фидойи инсонлар, ўқитувчилар ва мураббийлар хуусида ҳам юксак эътибор кўрсатмоқда. Ўзбекистонда 1996 йил 27 декабрда ўқитувчилар ва мураббийлар кунини белгилаш тўғрисидаги қонун эълон қилинди. 1 октябр ўқитувчилар ва мураббийлар кунини сифатида кенг нишонланди. Мамлакатимизда ўқитувчиларга катта

эътибор қилинган бўлганлиги. Мустақиллик йилларида 4 нафар ўқитувчи мамлакатимизнинг энг олий нишонини “Ўзбекистон қаҳрамони” унвонига сазовор бўлдилар.

Таълим тизими истиқлол йилларида қадим-бақадам ривож топиб, янгилашиб борса-да, мамлакат ижтимоий ҳаётини ҳаракатлантирувчи соҳа сифатида туб ислохотларга муҳтожлиги тобора ойдинлашиб боради.

Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Президенти “Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислох қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш тўғрисида” 1997 йил 6 октябрда фармон қабул қилди. Бу фармонга кўра “Таълим тўғрисида”ги қонун ва “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни ҳаётга тадбиқ этиш ишлари давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида эътироф этилди. Таълим ислохотларини амалга ошириш ва бу борада қабул қилинган қарорларни кенг жамоатчилик томонидан англаб олинишига шароит яратиш давлат бошқаруви, ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари, таълим-тарбия муассасалари ходимларининг энг долзарб вазифалари этиб белгиланди.

Бутун жамият ҳаётида рўй бераётган ижобий ўзгаришлар, хуусан таълимда кечаётган туб ислохотларнинг ҳар бир куни юртбошимиз номи билан бевосита боғлиқ. Президентимиз қачон, қаерда ва қай мавзуда сўз юритмасин, баркамол авлод тарбияси унинг диққат марказидан жой олиб келади.

Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги “Ўзбекистон Республикаси умумий ўрта таълимини ташкил этиш тўғрисида”ги 203-сонли қарориди “Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”га мувофиқ умумий ўрта таълим мазмунини ислох қилиш, 9 йиллик умумий ўрта таълимнинг сифат жиҳатдан янги тизимини яратиш, унинг ўрта махсус касб-хунар таълими билан доимийлигини ва узвий боғлиқлигини таъминлаш мақсадида умумий ўрта таълимга доир давлат стандартларини ишлаб чиқиш тамойиллари белгилаб берилди. Мазкур қарорга асосан умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларида кадрларни тайёрлаш сифати ва таълим мазмунига доир

таълаблар кўрсатилди. Ўқувчиларни тайёрлаш учун маълум бўлган зарур ўқув соатлари ҳажми шакллантирилди, ўқув режалари тузилди, ўқув дарсликлари яратилди. Мактабни битирувчиларга нисбатан малага таълаблари белгиланди ва таълим муассасаси фаолиятини баҳолаш тартиби ишлаб чиқилди.

Стандарт — таълимда яратилган меъёрий ўқув режа, дастур, дарсликларни ўзлаштириш эквиваленти, яъни ўқувчиларга бериладиган таълим мазмунининг улар томонидан ўзлаштирилиши шарт бўлган минимал даражасидир.

Давлат таълим стандартининг бош мезони таянч ўқув режасидир. Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган тажриба-таянч ўқув режасида берилган ҳар бир ўқув фанидан давлат таълим стандарти лойиҳалари ишлаб чиқилди. Таълим стандарти лойиҳалари асосида таянч ўқув режасида ажратилган дарс соатларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқув фанидан синов дастури яратилди.

Янгиланган таълим мазмунини тажриба-синовдан ўтказиш ва синов натижалари асосида такомиллаштириш, сўнгра амалиётга жорий этиш мақсадга мувофиқ деб топилди.

Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги “Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълимни ташкил этиш тўғрисида”ги 203-сонли қарорида мувофиқ ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари тажриба-синовидан ўтказилди. Республика Халқ таълими вазирлиги тажриба-синов ишларини ўтказиш билан боғлиқ ҳужжатлар пакетини тайёрлади ва тажриба-синов ўринларини белгиледи. Тажриба-синов ишлари натижалари мактаб педагогик кенгашлари ва тегишли жойларда муҳокама этиб борилди ҳамда тегишли ҳудудлар мамлакат ҳукуматида тақдим этилди. Такомиллаштирилган умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 15 августдаги 390-сонли қарори билан тасдиқланди ва бошқича-бошқича амалиётга жорий этилмоқда.

Давлат таълим стандартларининг асосий таркибий қисмларидан бири ўқувчилар билиминини назорат қилишнинг реитинг усули ҳисобланади.

Таълим олувчилар билим даражасини баҳолашнинг ушбу тизимини умумий ўрта таълим муассасаларига жорий этиш асосларини яратиш мақсадида Халқ таълими вазирлиги ҳузурида ташкил этилган илчи гуруҳи реитинг тизими ҳақидаги Низом лойиҳасини ишлаб чиқди.

Низом лойиҳаси Халқ таълими вазирлигининг буйруғи билан 1999 йил 29 июлда маъқулланди ва 1999-2000 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълим муассасаларида тажриба-синов тариқасида синов кўриш учун тавсия этилди.

Таълим тизимидаги ислохотларнинг муваффақиятли амалга оширилишида ўқитувчи шахси муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли “Қадрлар тайёрлаш Миллий дастури”да педагогик кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириб боришга оид вазифаларни ҳал этишга жиддий эътибор қаратилган.

Республикамызда мавжуд педагогика олий ўқув юр்தларининг аксарият қисми университетларга айлантирилганлиги тайёрланадиган мутахассислар малакасини оширишда қўйилган муҳим қадам бўлди.

Олий Мажлиснинг IX сессиясида Ўзбекистон Республикаси Президенти Исроҳ Каримов ўзининг “Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” деб номланган нутқида таълимни тубдан ислоҳ қилиш учун ўқитувчилар, тарбиячилар малакасини ошириш лозимлигини, ўқитувчининг манавий бойиши ҳамда касб маҳоратининг юксалиши, узлуксиз таълимни такомиллаштириш гарови эканлиги алоҳида таъкидланди.

Бугунги кунда Халқ таълими вазирлиги тасарруфидан 15 та малага ошириш институтлари ҳамда мактабга-ча тарбия ходимларининг Республика курси фаолият кўрсатмоқда.

Ҳар йили бу муассасаларда 85 мингдан ортиқ халқ таълими ходимлари малага оширмоқда ва қайта тайёрланмоқда. Ислохотлар давомида аксарият таълим

муассасаларининг иш мазмунни янгиладди, амалиёт-га янги педагогик технологиялар кенг миқёсда жорий этила бошланди, кадрлар таркиби сифат жиҳатидан янгиланди. Давлат таълим стандартлари жорий этилди, дарсликлар ва ўқув кўланмаларининг янги авлоди яратилди. Ўқувчилар билим даражасини назорат қилишнинг замонавий усуллари ва бу амалларнинг мониторингини олиб бориш ташкил этилди.

Ислохотларнинг биринчи босқичи давомида ҳукуматимизнинг баркамол авлод таълим-тарбиясини тақомиллаштириш, ислохотларни ҳуқуқий ва моддий кафолатлаш билан беvosита боғлиқ ўнлаб қарор ва фармойишлар қабул қилинди.

Ислохотларнинг ўтган даври мобайнида халқ таълими халқаро майдонга кириб борди. Таълим муассасалари таълим муаммолари юзасидан халқаро ҳамкорликда иштирок этмоқдалар, хорижий мамлакатлардаги ўқув юртлари билан беvosита алоқа ўрнатмоқдалар.

Халқ таълими тизимида халқаро ҳамкорликдан кўзланган мақсад — ёш авлодни замонавий таълим куроллари билан куроллантириш, ўқувчилар билиминини халқаро таълим стандартлари даражасига кўтариш, янги педагогик технологияларни ўрганиб, ўқув жараёнига жалб этишдан иборат. Шу мақсадда Халқ таълими вазирлиги бир қатор хорижий мамлакатлар ва ташкилотлар билан шартнома ва битимлар тузди. Республикада чет тилларини ўқитиш даражасини ошириш юзасидан бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Чет тили ўқитувчилари учун махсус семинарлар ўтказилмоқда, ҳар йили ўнлаб, юзлаб ўқитувчилар Германия, Франция, Англия, АҚШ, Япония ва бошқа давлатларда ўз малакаларини оширмоқдалар, хорижий давлатлар ёрдамида чет тиллари учун қатор дасурлар, ўқув кўланмалари ва дарсликлар яратилиб, нашр этилмоқда. Синов, танловлардан муваффақиятли ўтган ўқувчилар ҳар йили ўқишларини давом эттиришлари учун бир йил муддатга чет элга юборилмоқда.

“Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”ни рўёбга чиқариш мақсадида Осиё ривожланиш банки (ОРБ)

умумтаълим мактаблари учун дарсликлар ва ўқув адабиётларини нашр қилиш тизимини тақомиллаштириш лойиҳасини амалга ошириш мақсадида 20 миллион АҚШ долларига тенг миқдорда шартли пул кредити ажратди.

Мустақиллик йилларида мактаб ўқувчиларининг халқаро фан олимпиадаларида иштироки ҳам самарали бўлмоқда. Таълим мазмунини янгилаш, иқтисодий имкониятларини ошириш масалалари бўйича халқаро ташкилотлар, чет эл таълим марказлари, жамғармалар, энг замонавий техник воситалари етказиб берадиган фирмалар, халқ таълими ишларида кўмаклашувчи халқаро ташкилотлар билан икки томонлама фойдали ҳамкорлик муносабатлари ўрнатилмоқда.

Мустақиллик йиллари Ўзбекистон таълими тизимида мисли кўрилмаган янгиланиш даври бўлди. Эндилликда мамлакатимиз таълим тизими ҳар жиҳатдан ривожланиб, замонга мослашиб, чуқур интеграциялашган иқтисодий мақомга, коммуникация ва ахборот тизимига кириб бормоқда.

“Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури”да “Мактабгача таълим”га алоҳида эътибор берилган. Мактабгача таълим боланинг соғлом ўсишини, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади. Уни муந்தзам таълим олишга тайёрлайди. Мактабгача таълим бола олти-етти ёшга етгунича давлат ва нодавлат муассасаларида ҳамда oilаларда амалга оширилади. Бу ишда маҳалларда, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро жамғармалар иштирок этади. Бу борада Халқ таълими вазирлиги қатор тадбирларни амалга оширмоқда.

Таълим тизимини стандарт ва ўқув дасурларидан кейин, албатта, уларга асосланиб яратиладиган дарслик ва кўланмаларсиз тасаввур қилиш қийин.

Таълим — дарсликдан бошланади, ammo деярли барча соҳа дарсликлари бутунги ва эртанги кун талаблари даражасида эмас эди.

Президентимиз таъкидлаганидек: “Эски қопилда, мустабил даврда ёзилган дарсликлардан фойдаланиб,

эски мафқурадан ҳалос бўлмасдан, болаларимизни янгича фикрлашга ўргата олмаимиз, буни барчамиз тушунишимиз, англашимиз даркор.

Олимлар орасида дарслик ёзишга пастроқ бир илмий иш сифатида қараш иллати бор. Нета бундай? Бу психология қардан пайдо бўлган? Ахир дарсликларда миллат фикрининг, миллат тафаккури ва миллат мафқурасининг энг илғор намуналари акс этиши кенга эмасми? Ҳар бир соҳа бўйича дарсликни ўша фаннинг атоқли вакиллари ёзмайдиларми? Биз дарслик яратишга энг илғор ва шарафли вазифа сифатида қара-кўтаришимиз керак. Дарсликни, агар керак бўлса, катта танлов асосида яратиш лозим, танлов ғолибларидан маблагни аямаслигимиз лозим.

Кейинги йиллар ичида дарслик ёзишга бўлган эътифандари бўйича яратилган дарсликлар эски мафқура сарқитларидан батамом ҳалос бўлди, ҳақиқий тарихи-етакчи олимлари, илғор ўқитувчилари ҳамкорлигида ёзиш-ловлар эълон қилиди, ўзига хос рақобат муҳитини бу-жудга келтирди. Умумий ўрта таълим мактаблари учун ўқув фанларидан замонавий педагогик ва ахборот технологиялари ва таълим стандартлари талабига жавоб берадиган дарсликлар, қўлланмалар яратиш режаси тузилди. Бу режа асосида ҳар бир янги ўқув йили учун зарур дарсликлар ва ўқув қўлланмалари керакли миқдорда чоп этилмоқда. Дарсликлар яратиш бўйича халқаро майдондаги тажрибалар, ҳамкорликлар катта аҳамият касб этади.

2001-2005 йиллар миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқаришнинг иккинчи босқичи сифатида белгиланган ниши ва ижтимоий-иқтисодий шароитларни ривож-ланган ҳолда унга аниқликлар киритиш мўлжалланган. Учинчи босқич учун белгиланган 2005 ва ундан кейинги йиллар мобайнида тўпланган тажрибани таҳлил

этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатни ривож-лантириш истиқболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизими янада такомиллаштирилади. Мен юқорида таъ-лим тизими тараққиётига қисқача назар солим. Ҳа, бу соҳада анча ижобий ишлар юз берганига шухидимиз.

* * *

Меҳнат фаолиятимни кўп қисми вазирликнинг мар-казий аппаратида ўтди, вазирлик жамоаси кучоғида ўсим, тобланим. Халқ маорифи вазирлари А. М. Му-родхўжаев, академик Адҳам Юнусов, Эминжон Қо-диоров, Анвар Қўчқоров, Саид Шермухамедовлар би-лан узоқ йиллар бирга ишладим. Уларнинг ҳаммаси ватанпарвар ва инсонпарвар, етук раҳбарлар бўлиб, мактаб-маориф тараққиётига катта ҳисса қўшдилар. Вазирлик аппаратида ишлаган ходимлар маорифчи-лар ҳурматига сазовор, тажрибали педагоглар эди. Ҳозир уларнинг кўпчилиги ҳаёт. Вазирлик доимо уларга ғамхўрлик қилади, байрамларда моддий-маънавий ёрдамлар беради. Мен вазирлик қошидаги фахрийлар жамоасининг раҳбари сифатида ҳол-аҳволларидан ха-бардор бўлиб тураман, турмуш муаммоларини ечишга ёрдам бераман.

Босиб ўтган ҳаёт йўлимни, умр чорраҳаларини кўз олдимга келтириб, сарҳисоб қилар эканман, халқ ма-орифини юксалтириш йўлида чеккан заҳматларим, елиб-югуришларим, тунни тонгга улаб қилган меҳ-натларим беҳуда кетмаганига қувонаман. Яратганга минг-минг мароталаб шукроналар билдираман. Шо-гирдларим, фарзандларим, оиламнинг бахтли кун-лари менга ҳамisha мадор, куч-қувват бағишлайди. Шунинг учун кексаликка бўй бермай, Ўзбекистон-нинг нурули келажagini кўриш иштиёқида ҳаётни севиб яшайман. Ота-онам, қариндош-уруғларим, ус-тозларимнинг берган тарбияси, кўрсатган ғимматла-рини қиёматли қарз ўрнида қабул қилган эдим. Ана шу муқаддас қарзларимни умрим давомида уза ол-ганимдан, яхшилик, эзгулик йўлида меҳнат қилганим-дан бахтиёрман.

ҲАМКАСБЛАРИ, ШОГИРДЛАРИ, ДЎСТЛАРИНИНГ ХОТИРАЛАРИ, ДИЛ СЎЗЛАРИ

Саид ШЕРМУҲАММЕДОВ,
Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
Беруний номидаги Республика Давлат
мукофотининг лауреати, фалсафа фанлари
доктори, профессор.

МАЪРИФАТГА БАҒИШЛАНГАН БАРАКАЛИ ҲАЁТ

Инсон ҳаётида маърифатнинг роли, ўрни ва аҳамияти бениҳоя буюклир. Зеро, маърифат бўлмаса инсонда ва ривожлантириш мумкин эмас. Фақат маърифатгина гўлтожига айлантиради. Фараз қилайлик, инсон дунёга келди. У на ўқишни, на ёзишни билди. Шу зайдла ўсиб кетаверса, унинг тақдирини нима бўлади? Оқибати ой-йўлга, на табиғатга катта фойдаси бор.

Инсон, тақрор айтамиз, маърифат туфайли табиғат, олам ҳамда инсоннинг ўзи ҳақида, жамият ҳақида билимга эга бўлади. Шу тариқа инсон табиғатни муҳофаза қилишни ўрганади. Жамиятда ўз ўрнига, ўз маънавиятига бўлиш учун ҳаракат қилади. Ана шу жараёнда у энг аввало мактабда ўқиб маънавий камол топади, илм-фан, маърифат асосларини эгаллайди.

Моламики, шундай экан, кимки маърифат, илм-фан билан шуғулланса, айни бир пайтда у жамият тараққиёти билан, инсон камолоти билан беихтиёр машғул бўлади.

Демак, маориф ва илм-фан дарёсида хизмат қилувчилар энг савобли ва энг хайрли ишлар билан шуғулланувчи, фидойи кишилардир.

Миллатимиз ўзининг қадимий ва залворли тарихида инсониятга кўплаб буюк маърифатпарварларни

етказиб берди. Буюк аждошларимиз бўлган Ал-Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Аҳмад Юнакий, Ал-Бухорий, Ал-Термизий, Форобий, Ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Аз-Замашшарий, Ал-Марғиноний, Аҳмад Яссавий, Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро каби юзлаб алломуларимизнинг жаҳон маданияти тарихидаги роли бениҳоя каттадир.

XIX аср охири ва XX аср бошларида халқимизни маърифатли қилиш ва илм-фаннинг турли тармоқларини чуқур тарғиб этишда Отаҳий, Бердак, Сатторхон, Муқимий, Фурқат, Завқий, Баёний, Бехбудий, Ҳамза, Мунаввар Қори, Абдулла Авлоний, Аваз Утар, Фитрат, Абдулла Қодирий, Чўлпон сингари юзлаб маърифатпарварлар катта хизмат қилдилар. XX асрнинг 40-60-йилларида Қори Нисёний, Ҳабиб Абдуллаев, Иброҳим Мўминов, Ойбек, Ғафур Ғулום сингари фидойи сиймолар етишиб чиқди. Оқилхон Шарофидинов, Сиддиқ Ражабов, Халил Сиддиқов, Раҳимжон Усмонов, Эминжон Қодиоров каби педагог олимларнинг халқимизга маърифат тарқатишдаги хизматларини ҳам алоҳида таъкидлаш лозим.

Муҳтарам ўқувчи, шулар қаторида эътиборингизни республикаимизнинг маорифи равнақи йўлида ўзининг ақли-заковатини, филокорона меҳнатини аяматган яна бир инсонга қаратиб, ўз қалб сўзларимни ихлос қилмоқчиман. Бу инсон — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, бошланғич мактаб ўқитувчиларидан Маориф вазирининг ўринбосари лавозими даражасига етган Насриддин Раҳмоновдир.

Мен Насриддин Раҳмоновни 1948 йилдан, яъни Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетининг тарих факультетида бирга ўқиган йиллардан бери биламан. Талабалик йилларимизда у киши аъло ўқиш билан бирга жамоат ишларида фаол иштирок этганлигини ҳам яхши эслайман. Шу боисдан ҳам менда у кишини нисбатан алоҳида ҳурмат, саноат шакллантирган эди. Университет ёшларининг раҳнамоси сифатида Насриддин Раҳмоновнинг катта ташкилот-

чилиқ хатти-ҳаракати, интилишлари ҳамон кўз ўнгимда, хотирамда. Тақдирнинг зайли билан ойлар, йиллар ўтиб, ана шу инсон билан Ўзбекистон Республикаси Маориф вазирлигида бирта ишлашга тўғри келди. Мен 1970 йилда Маориф вазири лавозимига тайинланган пайтимида Насриддин Раҳмонов Республика ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институтида ректор лавозимида ишлар эди. У кишининг маориф соҳасида узоқ йиллар ишлаб, бой ҳаётий тажриба орттиргани, катта ташкилотчилик қобилияти, ишчанлиги ва бошқа инсоний фазилатларини инобатга олиб, уни вазир ўринбосари лавозимига тавсия этган эдим.

Шундай қилиб, Насриддин Раҳмонов билан Маориф вазирлигида 14 йил бирта ишладик. У киши вазирлиқдаги энг қийин, энг муҳим соҳаларни — молия, режалаштириш, қурилиш, таъминот, олий ва ўрта педагогика ўқув юрглари соҳаларини бошқарди. У кишининг шу йиллардаги фаолияти алоҳида таҳсинга сазовор. У тиниб-тинчимас, ўз зиммасига топширилган вазифаларни сидқилдан бажариш учун бор куч-қувватини, имкониятини аямас эди.

70-80-йилларда мактабларнинг ўқув-молдий базаси ниҳоятда ачинарли аҳволда эди. Мактабларимиз икки, ҳатто уч сменада фаолият юритарди. Қанчадан-қанча мактаблар ёмон шароитда эди. Боғчаларнинг ҳолати бундан ҳам аянчли аҳволда эди.

Модомики, шундай экан, менинг вазир сифатидаги асосий вазифам мактаблар, мактабдан ташқари муассасалар, педагогика ўрта ва олий ўқув юрталарининг ўқув-молдий базасини мустаҳкамлаш ва замонавий ўқув-техника воситаларини таълим-тарбия жараёнига кўпроқ жорий қилишдан иборат эди. Насриддин Раҳмонов вазирлик таълим-тарбия соҳасини такомиллаштириш бўйича кам шугулланаяпти деган ташвишда юрар эди. Гапнинг марзи-моҳияти шунда эдики, икки, ҳаттоки уч сменада ишлаган мактабларда асло таълим-тарбия савиясини ошириб бўлмас эди. Бинолари яроқсиз ёки умуман ўқув би-

нолари бўлмаган жойларда қандай таълим-тарбия берилиши мумкин? Маориф муассасаларини ўқув-техника воситалари билан таъминламасдан туриб, ёшларда қанақа ўқув, таълим-тарбия савияси ривожланиши мумкин, деган саволга жавоб топиш лозим эди. Шунинг учун ҳам биз бутунги кунда ўша пайтларда олиб борган савийи-ҳаракатимиз тўғри эди дейишга асос бор. Бу — таълим-тарбия ишлари асло четга суриб қўйилди, дегани эмас. Бундай қилинмади ҳам. Ўша даврдаги маорифнинг аҳолини ҳисобга олган ҳолда услувор йўналишни танлаб олиш ва унга амал қилиш ҳаёт тақозоси эди. Аммо ўша вақтда ҳам, ҳозир ҳам у кишининг ҳақиқий маорифчи эканлиги, маориф соҳасини мирдан сиритгача билиши мени мафтун этиб келган.

Бундан ташқари, Насриддин Раҳмоновнинг бошқа қатор фазилатлари ҳақида ҳам ҳикоя қилгим келади. У кишининг раҳбарлик услубида шахсий намуна муҳим роль ўйнар эди. Албатта, ҳамма соҳа бўйича намуна бўлиш мушкул. Лекин бир қатор масалалар бўйича у киши чиндан ҳам кўпчилиikka ўрнак эди. Бу нималарда кўринарди? Ўзининг интизоми, фидойилиги, меҳнатсезарлиги, масъулиятни тўла ҳис этиши, ўзига ва кўл остидаги ходимларга нисбатан талабчанлиги, қаттиқ кўлиги, айни пайтда меҳрибонлиги ва ғамхўрлиги, оилга чексиз садоқати ва болажонлигилири.

Насриддин Раҳмоновнинг умр йўлдоши Саломатхон ниҳоятда оқила, идрокли, ифратли, назокатли, меҳрибон, садоқатли аёл. У кишини эъзозлаб, ардоқлаб, асраб-авайлаб келмоқда. Саломатхонни ҳам маориф фидойиларидан бири сифатида хурмат қиламан. Улар бир ўғил ва икки қиз кўриб, уларга ўзлари намуна бўлиб, ниҳоятда яхши тарбия беришди. Бутунги кунда ўғли Дийржон дипломатия соҳасида масъул вазифада, қизи Замирахон моҳир шифокор сифатида халқимиз дардига даво бўлиб келмоқда. Яна бир қизлари Дилоромхон ўзининг одоби ва меҳнатсеварлиги билан ажралиб туради. Насриддин Раҳмонов ана шу фарзандлари ва жажжи набираларини жон-дилидан севади, улардан ўз меҳри-муҳаббатини аймайди.

Мен юкорида баён қилинган фикр-мулоҳазалар асносида бу инсонни чин юратимдан ҳурмат қилман. Унга нисбатан самимий меҳрим ва эҳтиромим она меҳрига тўймаган эди. Аммо ўзининг ақли, заковати, фидокорона меҳнати, бутун баракали умрини маърифатга бахшида этиб, элимиз, юртимиз меҳру мурувватига, эҳтиромига, ҳурматига мушараф бўлиб келмоқда. Бу эса у кишининг энг бебаҳо ва ноёб бахту саодатидир.

Жўра Йўлдошев,
*А. Авлоний номидagi Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва жаалакасини ошириш марказий институтини ректори,
педагогика фанлари доктори, профессор.*

УСТОЗ СИЙРАТИГА ЧИЗИЛАР

Азиз устоз, ҳурматли халқ таълими ходими Насриддин Раҳмонов бу йил 80 баҳорни қаршилади. Шу кунларда у киши нурунийлик таштини суриб, мустақилликка етказганига шукроналар қилиб, оиласида икки қиз ва бир ўғил роҳатини кўриб юрибдилар.

Насриддин аканинг боғалик йиллари Нурута бағрида, тўзал табиат кўйида кечган.

Унинг боғалиги оғир мусибатларда ўтди, онасидан ёш қолди. Отаси ва аммаси тарбиясида бўлди.

Отаси Раҳмонберди диний илмга эгаллиги туфайли қувғинларга учраб қишлоқма-қишлоқ кўчиб юриб оғир, машаққатли ҳаёт кечирди. Ёш Насриддин шу машаққатларга шерик бўлиб отаси ёнида бўлди.

Ҳаётининг мазмунни тинимсиз меҳнат, тирикчилик ўтказиш билан кечди. Ўз отаси кўлида диний билимларни эгаллади.

Кейинчалик илмга чанқоқлик уни янги мактаб сари етаклади. Меҳнатда, қийинчиликда ўсган Насриддин бир ўқув йилидаёқ тўла бошланғич синфларни тугатди. Ундаги истевдодлини кўрган устозлари уни 8-синфданок мактабда дарс беришга таклиф этишди. Ўқиш ва ишни ҳамоҳанг олиб бориб, мустақил тирикчилик қила бошлади.

1947 йили эса Самарқанддаги Ўзбек Давлат университетида ўқишга кирди. Тағабалик давридан бошлаб ташаббускорлиги, билимдонлигини сезган раҳбарият уни ёшлар ишита сардор этиб тайинлади.

Университетни тугатиб Тошкент вилояти Янгийўл районинда ўқитувчилик қила бошлади. Умр йўлдоши

Саломат ая ҳамроҳлигида мактабда таълим-тарбия ишлари билан шугулланиб, унинг сир-асрорларини ўрганишди. Ишга ўта масъулият ва ташаббускорлик билан ёндашиб, мактаб жамоаси, ота-оналар, ўқувчилар ҳурматига сазовор бўлишди.

Ёш ўқитувчидаги фидойилик ва ташаббускорликни илгатаган таълим вазирлиги раҳбарияти Насриддин Раҳмоновни Халқ таълими вазирлигига ишга таклиф этди.

Дастлаб у кечки мактаблар бошқармаси, сўнг ўрта мактаблар бошқармаси, кейинроқ Самарқанд халқ таълими бошқармаси бошлиғи, Республика ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институти ректори, 1970 йилдан эса таълим вазирининг биринчи ўринбосари вазифасида фаолият кўрсатди.

У раҳбарлик фаолияти билан педагогик фаолиятни қўшиб олиб борди. Илмий ишини ҳамоя этиб, таърих фанлари номзоди бўлди. Бир неча йирик монографиялар, долзарб тадқиқотлар эълон қилди. Унинг атрофидаги кишиларга талабчанлиги орқасида мактаблар ҳамда Олий ва ўрта педагогика ўқув юртлирининг ўқув-моддий базалари мустаҳкамланди. У кишининг раҳбарлигида кўплаб педагог кадрлар, истеъоддорли мутахассислар етишиб чиқди. Улар республикаимизнинг таълим муассасаларида бутунлиги кунда муваффақиятли ишламоқдалар.

Мен ҳам шахсан Насриддин ака билан ёнма-ён ишлаш бахтига муяссар бўлган шогирдларданман. Иш жараёнида у кишидаги сабр-тоқат, ўз ишига ўта масъулият билан ёндашиб, билимдонлик, адолатлилик, доим ўз манфаатини давлат манфаатлари билан уйғунлаштириб олиб бориш каби юксак маънавий фазилатлар мен учун ҳаётий сабоқ бўлиб келган. Устознинг ўз касбий мутахассислигига доир маҳорати, малакасини тинимсиз ошириб бориши, кечати кун билан қониқмай, эртанги кун устида изланиш олиб борганлиги ҳозирги бозор иқтисодиёти даврида ҳам зарур бўлган асосий фазилатлардан бири

бўлиб қолмақда. Ҳозирги таълим соҳасида ишлаётган катта-кичик раҳбарлар Насриддин ака Раҳмоновнинг ҳаёти ва фаолиятидан сабоқ олсалар фойдадан холи бўлмайди. Бу ноёб фазилатлар мамлакатимизнинг таълим Қонуни, "Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури"ни амалга оширишга муносиб ҳисса қўлишда қўл келади.

Азиз устоз, 80 ёшингиз муборақ, Сизга узоқ умр, сиҳат-саломатлик ёр бўлсин. Саломат ая ва қизларингиз, ўғлингиз, набираларингизни роҳат-фароғатини қўриб юриш насиб этаверсин.

*Асмаи ҚОСИМОВ,
академик, Халқ таълими вазирлиги
педагогик таълим, фан ва маъна
ошириш бошқармаси бошлиғи.*

КАМАРИН ИНСОН, МОҲИР ТАШКИЛОТЧИ

Шундай инсонлар борки, ўзининг қалб қўрини, куч-қувватини, ақлу заковатини, илму тафаккурини ўзи ихлос қўйган соҳага сарфлайди, одамлар ҳурматига сазовор бўлади. Насриддин Раҳмонович Раҳмонов шундай бахтиёр устозлардан биридир.

Насриддин Раҳмонович халқ таълими тизимида турли вазифаларни бажариб келди. У ўқув-тарбия жараёнларини такомиллаштириш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш, мактаблар ва олий ўқув юр்தарининг моддий-техника базасини яхшилашга катта ҳисса қўшди.

Насриддин ака инсон қалбига йўл топа оладиган раҳбар сифатида қўл остидаги ҳар бир ҳодим ҳаётидаги катта-кичик қийинчиликларни билар ва уларга ҳам-хўрлик қўлини чўзар эди.

Мен 1976 йили Андижон давлат педагогика институтига ректорлик лавозимига тайинландим. Шу муносабат билан Насриддин Раҳмонович суҳбатидан ўтиш керак эди. Шу кунни у киши билан танишганман. Йипирма йилга яқин бирга ишладик. Насриддин акадан қўп ҳаёт сабоқларини олганман. Устоз одамларга дўст ва биродар, қўлидан келган яхшиликни азмайдиган, олижаноб хислатлари билан ажралиб турадиган инсондир.

Иш юзасидан тез-тез учрашиб, зарур масалаларни биргаликда ечардик. Насриддин Раҳмонов ўз ҳаётий тажрибасини ишга солиб, муаммоларни ҳал этишдаги энг муқобил йўлларни кўрсатиб берар эди.

Насриддин Раҳмонович ақлли, билимли, маданиятли, талабчан ташкилотчи, жуда катта ҳаёт тажрибасига, кенг дунёқарашга эга таниқли раҳбар, меҳнатсевар, мавнан тоза ва тўғри сўз, эътиборли, масъулиятли шахс. Шу

билан бирга, факат ўз фойдасини кўзловчи одамларни кўришда газабланиб кетган. Насриддин Раҳмонов Халқ таълимининг ривожлантириш бўйича қилган меҳнатлари таълимга моддий манфаатдорликни ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмас эди. Унинг бундай ахлоқий фазилатлари кўплар учун ибратдир. Насриддин Раҳмонов доимо профессор-ўқитувчилар, ҳодимлар ҳамда талабаларнинг ўқиш ва турмуш шароитларини яхшилаш, ўқув-тарбиявий жараёнлар, илмий тадқиқот ишларини ривожлантиришга кўп эътибор берар эди. Унинг ташаббуси билан педагогика институтларида илмий ишлар бўйича проректорлик лавозими жорий этилди. Насриддин Раҳмоновнинг қўллаб-қувватлаши ва ёрдами туфайли Андижон Давлат педагогика (ҳозир университет) институтининг моддий-техника базаси тубдан яхшиланди. Институтда беш қаватли ўқув лабораторияси мажмуаси, бир минг ўн кишилик ётоқхона, 600 ўринли клуб, 400 кишилик ошхона, спорт мажмуаси, 100 кишига мўлжалланган санаторий-профилакторий ва спорт-соғломлаштириш оромгоҳи қурилиб ишга туширилди. Профессор-ўқитувчилар ва ҳодимларнинг уй-жой шароитларини яхшилаш соҳасида ҳам катта ҳажмдаги ишлар амалга оширилди. Институт ҳудудида барча қўлайликларга эга бўлган 40 квартирали уй ва котеждар қулайликларга эга бўлган 40 квартирали уй ва котеждар қурилди. Фан ва илмий-педагогик кадрлар тайёрлашни такомиллаштиришга оид масалаларни ҳал этишга алоҳида эътибор берилди. 1976-1984 йиллар мобайнида институт ҳодимлари томонидан 10 та докторлик ва 100 дан ортиқ номзодлик диссертациялари ҳимоя қилинди. Шу билан бир қаторда институт ҳузурида Россия Фанлар академиясининг ҳўжалик ҳисобида ишлайдиган ва 700 та ҳодимга эга бўлган умумий физика тармоқ лабораторияси ташкил этилди.

Устознинг ҳаёт йўлига назар ташласак, у ўз фаолияти, давомиди машаққатли йўлни босиб ўтган, халқ таълими ривожига садоқат ва матонат билан хизмат кўрсатган филокор шахс эканига тубоҳ бўламыз.

Насриддин Раҳмоновнинг ибратли, мазмунли ҳаётидан, ишларидан ҳамиша маънавий қувват олиб яшайдиган ва уларнинг олижаноб хислатларидан ўз иш фаолиятимда фойдаланишга ҳаракат қилганман.

УСТОЗ

Насриддин Раҳмонов республикамининг кўза кўринган ташкилотчи педатоги бўлиб, юртимизда халқ маорифини ривожлантиришга катта ҳисса қўшиб келмоқда. Бу зот ҳаётда самарали ва ибратли йўлни босиб ўтди.

Мен бу табаррук инсонни 1947 йилдан буён биланман. Навоий вилояти, Нурута туманидаги ўша даврда Карл Либкнехт номи билан аталадиган мактабнинг 7-синфида ўқиётган чоғимизда армия хизматидан бўшаб, мактабимизга ўқитувчи бўлиб келганларини эслайман. Кунлардан бирида синфимизга аскар кийимида навқирон бир киши кириб: “Мен сизларга муаллим бўлиб келдим”, — деб айтдилар. Ўша пайтларда у киши 21-22 ёшларда эди. Аммо биз уни генерал бўлса керак, деб ўйлаганмиз. Бу муаллим бизларга тарих, жўрофия, жисмоний тарбия, ҳарбий иш, конституция, кимё каби фанлардан дарс бердилар. Дарсларни жуда мароқли ва тушунарли ўтар эдилар. Тез орада биз талабчан ва дилкаш муаллимимизга жуда яқин бўлиб қолдик. Уруш эндигина тугатани учун ҳарбий ишга катта эътибор берилар эди. Муаллимимиз мактаб ҳовлисидаги майдонда машқ ўтказарди. У ерда қазилган окоплар, ўқув тракиши бизни уруш ҳолатига яқинлаштириб, машқ қилдиради. Қайси бола гранатани нотўғри ишга солса, “Сен энди солдат сифатида ўлдирин” — деб машқдан ташқарига чиқариб қўяр эди. Ўқувчиларни интизомли бўлишга ундарди.

Бизни ҳолларда биз муаллимимизга эркалик қилар эдик, у киши буни кўтарар эди. Насриддин Раҳмоновнинг хотиралари ва билим доиралари жуда кучли эди. Масалан, баъзан ҳадеб дарс ўтаверасизми, бирон қизиқ ҳантомаларни тапириб беринг, дердик. У киши илтимосимизни доимо бажарар эди. Кунлардан бир кун адабиёт домламиз Файзиев (илмий бўлим mudiri) бестоб бўлиб мактабга келолмади. У кишининг ўрнига ҳам Насриддин ака кирди. Адабиёт дарси кетма-кет икки соат эди. Мен сизларга Шекспирнинг “Ҳамлет”ини тапириб бераман, — деди у. Бизлар ҳайрон қолдик. “Китобдан ўқиймизми ёки сиз тапириб берасизми”, — деб сўрадик. Улар ўзлари айтиб беришларини айтдилар. Шекспирнинг “Ҳамлет” трагедиясини назмда икки соат ичида ёддан тапириб бердилар. Бизга, айниқса, Ҳамлетнинг отаси арвоҳи билан сўзлашгани ва онаси билан амакиси қандай қилиб отасига заҳар берганини ва шунга ўхшаш ҳолатларни жуда таъсирли баён эдилар. Бизлар мик этмай эшитдик. Шундан кейин биз шунга ўхшаш асарларни тапириб беришни сўраб эдик ва муаллимимиз хурсанд бўлиб, илтимосимизни адо этарди.

Мен 1951 йилда Тошкентга ўқишга келганимда “Ҳамлет” спектаклини кўрдим. Ҳамлет ролида машҳур артист Олим Хўжаев ўйнади. Шунда мен Насриддин ака ҳикоятларини эсладим ва унинг маҳоратига тан бердим.

Кунларнинг бирида танаффус пайтида кўзимиз муаллимимизнинг дафтарига тушди. Дафтар муқовасидати арабча ёзувларни кўрдик, танаффусдан кейин синфга кирганлариди: “Устоз, арабчани биласизми?” деб сўраганимизда, улар: “Биламан, “Қуръони Карим”ни ёдлаганман”, — дедилар. Биз ҳайрон қолдик. Бизни ишонтириш учун муаллимимиз араб тилида бир неча калималар, Қуръондан оятлар айтиб бердилар. Синфимизда бир шўх бола бор эди. Исми Истам. У савол берди: “Жин-ажиналарга ишонасизми ва улар билан қандай курашасиз?” У киши: “Мен ишонайман, лекин кўзимга жин-ажина мабодо кўринса, дуо

Ўқиб, йўқ қиламан”, — дедилар. Домла билан яқин дўстлигимиз, ака-укадай бўлганимиз туфайли бир куни пешин пайти ул кишининг ҳовлиларида беш киши бўлиб бордик. Катта ҳовлида ёлғиз ўзлари турар эканлар. Уйларида фақат бир-иккита кўрпача, стол-стул, китоб-дафтардан бўлак ҳеч нарсая йўқ. Бу аҳволни кўриб ҳайратда қолдик ва жуда ачиндик.

Домламиз бизларга ўзини ёшликдан тарбиялаган амалари 1945 йилда вафот этганларини, ёшлигида фожиали кунларини, уруш йиллари армия сафида хизмат қилганларида кўп қийинчиликларга дуч келганларини, умуман ҳаётларида кечирган ноҳуш даврларни гапириб бердилар. Биз бошқа ўқувчиларга домламининг турмуши, ҳаёти, кўрган-кечирганлари ҳақида сўзлаб бердик. Шу воқеадан кейин Насриддин Раҳмоновга бўлган ҳурматимиз янада ошди.

Биз саккизинчи синфга ўтганимизда домламиз Самарқандга университетга ўқишга кетибдилар. Ҳаммамиз сентябр охирида қайтиб келарканлар деб юрдик. Нетяки, улар одабийликлари, ўқувчиларга меҳрибонликлари, жиддий ва мароқли дарслари билан ҳаммамнинг ҳурматида сазовор бўлган эдилар.

Менинг Насриддин Раҳмонов билан кейинги учрашувларим асосан Тошкентда бўлди.

Устозимиз билан олти йилдан кейин 1953 йилда Тошкентда учрашдик. Мен ва дўстим Анвар Мансуров Ўрта Осиё Давлат университетида — мен Шарқ факультетинда, Анвар эса филология факультетинда таҳсил олар эдик. Насриддин Раҳмонов Тошкентга келиб Маориф вазирлигига ишга кирган эканлар. 1953 йилнинг баҳор пайтида бизларни кўриш учун университетга келдилар. Биз жуда хурсанд бўлдик ва ётоқхонамизга олиб бордик. У ерда Насриддин аканинг ўртоқлари Яхё ака Мансуров, Маҳмуд Юсупов ва Жаббор Юсуповлар ўтирган эканлар. Улар ҳам бу учрашувдан хурсанд бўлишди. Шундан кейин устозимиз бизлардан хабар олиш учун тез-тез ётоқхонага келадиган бўлди.

Бир куни мен билан Анварни уйларида таклиф қилди. У киши ўқчи кўчасидаги мактаб биносининг бир

қоғасида турар экан. Бу хонада бир кроват, кийим осяланган илпак, кичкина ёзув столи ва курсидан бошқа ҳеч нарсая йўқ эди. Домламиз: “Яқинда турмуш қурдик, бир йил ичида хонани созлаймиз”, — деб бизларни кулдириллар. Домламиз ётоқхонамизга келиб турадиган бўлдилар. Табиатан хушчақчақ, ҳазилкаш бўлгани учун бизларни доим кулдираб, турли ҳикояларни гапириб, кўнглимизни кўтарар эдилар. Бироқ хизмат юзасидан ва ҳаётидаги қийинчиликлар ҳақида

ҳеч гапирмас эдилар. Кунлардан бир куни ётоқхонага келсам, Яхё ака, Насриддин ака ва Анвар ўтиришибди. Яхё аканинг кўзларидан ёш оқаяпти, Анвар хўмрайиб ўтирибди. Насриддин аканинг кўзларида қалам ва оқ қоғоз бор эди. Хоната киришим билан Яхё ака йиғлаб: “Насриддин дўстим уч кун бўлибди тилини йўқотибди”, — деди. Насриддин ака кўлидаги қоғозга: “Уч кундан бери тилим йўқолиб қолди, қулоғим эшитида, лексин гапир олмайман”, — деб ёзди. Жуда хафа бўлдим.

Кечаси Насриддин ака ётиб қолди. Эрталаб вақтги уриб чой қайнатиб: “Туринглар, болалар, ўқишга кечикасизлар, — деб гапирар бошлади. — Тилим пайдо бўлди”. Роса кулги бўлди. Шунга ўхшаш ҳантомалар билан бизларни хурсанд қилиб юрар эди.

Орадан анча вақт ўтгандан кейин домламиз Халқ маорифи вазирининг ўринбосари лавозимига тайинланди. У киши олий ва ўрта махсус педагогик ўқув юртлари билан бевосита шуғулланиб, уларга раҳбарлик қиларди.

Н. Раҳмонов педагогика институтлари учун маълумоти фан номзодлари ва фан докторлари тайёрлаш мақсадида Ўзбекистон Фанлар академияси ва унинг тармоқ институтлари билан биргаликда тадбирлар ташкилоти ишлаб чиққанди. Мен Фанлар академияси ташкилотида ишлаганим учун бундан яхши хабардорман. Чунки мен ўша йиллари Фалсафа ва ҳуқуқ ҳамда Шарқшунослик институтлари директори лавозимида ишлаган эдим. Бу борада Фанлар академиясининг президенти О.С.Содиқов, вице-президенти П.Қ.Ҳа-

бибуллаев, Э.Ю. Юсупов, С.Х. Сирожилиновлар катта ёрдам берди. Н. Раҳмонов улар билан бевосита мулоқотда бўлар эди.

Қисқа вақтда уларнинг ҳамкорликлари туфайли педагогика институтлари учун ўнлаб фан докторлари ва мизнинг роли жуда беқийс эди.

Домламин Насриддин Раҳмонов Фанлар академияси қошидаги Таҳририй нашриёт кенгашининг аъзоси ҳам эди. Бу кенашда у киши фаол иштирок этарди.

Домламиннинг шогирдларига ва дўстларига бўлган меҳрибонликлари ҳалигача давом этмоқда. Ҳар йили Тошкентдаги дўстларини, қўда-андаларини уйларида қақириб, хурсандчилик билан дастурхон ёздилар.

Доимо телефон қилиб шогирдлари ва дўстларининг аҳолидан хабар оладилар. Домламиннинг рафиқалари Саломат келинройимиз меҳмондўст, вафодор, машхур музёбон хизмат қилдилар.

Мен юртдош ва бир шогирд сифатида домламин Насриддин Раҳмоновни ва у кишининг рафиқалари Саломат келинройимизни устозимизнинг 80 йиллик тўйлари билан чин қалбимдан табриклайман, уларга узоқ умр, реларининг камолотини кўришларини тилайман. Дарвоқе, устозимиз Насриддин Раҳмонов ана шундай бағри кенг, дилкаш, республикамизда кўза кўринган, халққа ҳалоли хизмат қилган раҳбар-мураббий инсондир.

*Абдуминнон ОТАҚУЛОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан аълои,
Беруний номидаги Давлат мукофотининг соҳибдори,
физика-математика фанлари доктори, профессор*

ҚАЛБИ ПОК, МАЪНАВИЯТИ ЕТУК ИНСОН

Маънавияти юксак, қалби эзгулик ва яхшиликларга тўла инсон ҳамisha навқирон ва бақувват юради. Насриддин Раҳмонов ана шундай республикамиз маорифининг дарғаларидан биридир.

1972 йилда ҳукумат қарори билан педагогика институтлари Олий ва ўрта таълим вазирлигидан Маориф вазирлиги тасарруфига ўтказилган эди. Шу йилларда Насриддин Раҳмонов Маориф вазирининг биринчи муовини эди. Мен бу вақтда Фарғона педагогика институтининг ректори лавозимида ишлар эдим. 1972 йилдан то Насриддин Раҳмонович нафакага чиққунга қадар ҳамкорлик қилдик. Бу давр ичида педагогика институтларида илм-фанни ривожлантириш учун бир қатор жиддий тадбирлар амалга оширилди. Агар 1972 йилда Фарғона педагогика институтига фақат биргина фан доктори ва 37 фан номзоди ишлаган бўлса, 1985 йилга келиб фан докторларининг сони 12 тага етди, фан номзодларининг сони эса 150 тадан ошиб кетди. Насриддин Раҳмоновнинг ташаббускорлиги ва талабчанлиги туфайли республикамизнинг бошқа педагогик ўқув юртларида ҳам катта ютуқлар қўлга киритилди. Насриддин Раҳмонов ҳар йили Фарғона педагогика институтига келар, ўқитувчилар билан яқиндан суҳбатлашар, илмий тадқиқот олиб борувчиларга шарафит яратиб беришда жонбозлик кўрсатар эди. Айниқса, профессор-ўқитувчиларнинг тадқиқотларини чоп этишга яқиндан ёрдам берардилар. Республикадаги 14 та педагогика институти орасида талабаларнинг дам олишларини ташкил этиш бўйича институтимиз кўп

марта биринчи ўринни эгаллаган. Шахсан, Насриддин Раҳмоновнинг бевосита ёрдами билан Фарона педагогика институтининг Ёрдон қишлоғида дам олиш масқилинди. Республика санаторий-профилакторий ташкил қилинган ибратли ишлар намунали ташкил этилгани боис институт ректорларининг йиғилишлари бир неча бор Фаронада, институтимиз базасида ўтказилган.

Устозимиз Насриддин Раҳмонов ўз ишига юқори масъулият билан қарайдиган талабчан ва қаттиққўл, айни вақтда меҳрибон зот. Мен кўп йиллар у киши билан бирта ишлаганимдан ҳақли равишда фахрланаман. Қутлуғ ёшлари муносабати билан у кишига узоқ умр, соғлиқ-саломатлик тилайман.

Мурфат МАМАТОВ,
Профессор, Бегуний номидаги Ўзбекистон
Давлат муҳофизоти дарурати, Ўзбекистонда
хизмат кўраётган халқ таълими ходими,
“Нуроний” жамоғармаси Наманган
вилояти бўлими раиси.

ЭЛДАН САВОҚ ОЛИБ...

Донишмандлар инсон умрини оқар дарёга қиёслайди. Бу дарё ўз йўлидаги тўсиқларни енгиб, охиригача манзил — денгиз сари шошади. Лекин асло орқага қайтмайди. Аммо у ўз йўлида боғ-роғларга ҳаёт, чўлу саҳроларга жон бағишлайди, нурга айланиб, одамлар қалбини чарқон этади.

Инсон ҳам шундай. У умри давомида ўзининг эзгу ишлари билан замондошлари, ҳамкасблари, шотирдлари қалбидан чуқур жой олади, уларнинг хурмат ва эҳтиромига сазовор бўлади. Яхши одамнинг номи ҳаммаша эзгу сўзлар билан тилга олинади.

Ана шундай покиза, комил инсонлардан бири бўлмиш Насриддин Раҳмонов билан ўтган асрнинг 70-йилларида танишганмиз. Ўша йилларда бу олижаноб инсон Ўзбекистон Республикаси Халқ Маорифи вазирининг ўринбосари бўлиб ишлар ва республикадаги олий педагогика ўқув юр்தларини бошқарар эдилар. Биз вазирлик коллегиясининг йиғилишларида республика олий педагогика ўқув юр்தларидаги ўқув жараёнининг аҳволи, эришилган ютуқлар, мавжуд нуқсон ва муаммолар, уларни тўғатиш тадбирлари ҳақидаги чуқур илмий таҳлилга бўй маърузаларини кўп марта тинглаганмиз. Бу маърузалар, шунингдек шахсий суҳбатларда олий таълимни яхшилашга қаратилган фикр-мулоҳазалар Насриддин Раҳмоновнинг педагогика олий ўқув юр்தлари тизими, ўқув жараёnlари борасида жуда катта, бой тажрибага, чуқур илмий салоҳиятга эга эканлигини кўрсатарди.

Насриддин Раҳмонов юқори малакали илмий-педагогик кадрлар тайёрлашга ҳам алоҳида аҳамият берар, ёш, истездолли ўқитувчиларни малака ошириш курсларига, аспирантура ва докторантураларга юбориш, улар учун тегишли шароитлар яратиш масалаларига эътиборни қаратар, фан номзодлари ва фан докторлари етиштиришни алоҳида назорат қилар эди. Вазирликда бирор учрашув йўқ эдики, унда илмий-педагогик кадрлар тайёрлашнинг бориши ҳақида малака кўйилмаган бўлсин. Шунинг учун ҳам ўша йилларда педагогик институтларнинг, жумладан, Наманган педагогика институтининг илмий-педагогик таркиби сифат жиҳатидан ошди, икки фан доктори ва 130 дан ортиқ фан номзодлари ҳисобига бойиди. Шунингдек, ўша йилларда иқтидорли талабалар билан ишлаш кучайди, фан олимпиадалари ўтказиш анъана тусини олди. Бу ишларнинг барчасида Насриддин Раҳмоновнинг раҳбарлик салоҳияти яққол кўринар, унинг талабчанлиги ва ғамхўрлиги сезилиб туради.

Насриддин Раҳмонов вазирликда ишлаган йилларида бир неча марта Наманган педагогика институтига келган, бу олийгоҳдаги ўқув жараёнлари билан яқиндан танишган эди. Бу ажойиб инсоннинг Наманганга ҳар бир келиши институт ҳаётида катта воқеага айланади. Чунки бу одам ютуқларни таъкидлаш билан бирга, йўл кўйилган камчиликларни одилонга таҳлил қилиб берар, уларни бартараф этиш йўлларини оқилонани кўрсатар, вазирлик орқали тегишли ёрдам беради. Шунинг учун биз бу кишининг институтта ташриф буюришини зориқиб кутар эдик.

Умуман, Насриддин Раҳмонов инсон сифатида энг юксак ҳурмат ва эҳтиромга лойиқ, раҳбар сифатида ўзига ҳам, бошқаларга ҳам талабчан, камтарин ва меҳрибон, меҳри дарё, олижаноб шахсдир.

Комил ОҚИЛОВ,
тарих фанлари доктори, профессор,
Беруний номидаги Республика Давлати
мукофоти соҳибдори, Халқ маорифи аълочи

МАОРИФИМИЗНИНГ ТОЛМАС ЖОНКУВРИ

Халқ маорифи инсоният тараққиётининг муҳим омилidir. Демакки, жамиятимиз ривож ва равнақидан ижодкор маорифчиларимизнинг ўрни ва хизмати бекиёс.

Салкам бир асрдан бери умрини халқ маорифининг тақомиллашуви ва ривожига бахшида этган олижаноб инсон, тажрибали маорифчи, олим Насриддин Раҳмонов Раҳмонов шонли 80 баҳорини қарши олиш арафасида турибди.

Бу инсонни мен 1947 йилдан, яъни Самарқанд Давлат университетининг талабаси бўлган давримдан билман.

Мазкур илм даргоҳида Насриддин Раҳмонов аъло ўқиб, жамоат ишларида ўта фаоллик кўрсатгани ва талабалар ҳамда профессор ўқитувчиларнинг ҳурмат-эҳтиромига сазовор бўлганлигига гувоҳ бўлганман.

Насриддин Раҳмонов университетни имтиёзли диплом билан битиргач, бор кучини, ғайратини халқ маорифининг юксалишига бағишлади. Бу борада самарали фаолият кўрсатиб, мактаб ўқитувчилигидан ўзбекистон Маориф вазирининг биринчи ўринбосари лавозимига чаққарилиди.

Тақдир тақозоси туфайли Насриддин Раҳмонов билан яна учрашдик. Гап шундаки, мен Москвада аспирантурада таҳсил кўриб, номзодлик диссертацияни муваффақиятли ёқлаб, ўз диёримизга, Тошкентга қайтиб келгач, Ўзбекистон Маориф вазирлиги қошидаги Педагогика илмий текшириш институтига катта илмий ходим, “Ўлкашунослик” бўлими мудирини лавозимига иш бошладим. Шу билан бир қаторда ва-

зирликдаги ўқув-услубий кенгашнинг "Тарихни ўқитиш услуби" бўлимига раислик қилдим. Шу йилларда умумтаълим мактаблари учун тарих фанидан ритилган ҳолда, "Ўзбекистон тарихидан лавҳалар китан дастлабки дарсликлар, услубий қўлланмалар яратилди ва чоп этилди. Бу 50-йилларнинг охирига 60-йилларнинг бошига содир бўлди. Маориф соҳасининг билимдони, таърибали амалиётчи Насриддин Раҳмонович билан шу пайтларда кўп мулоқотда, суҳбатларда бўлгандим.

Кўнлар ўта борди, ойлар, йиллар ҳам.

Насриддин Раҳмонович маориф соҳасидати кўп йиллик таърибаси, амалий ишларига таяниб, сермазлик ҳукмига ҳавола этди. Мана шу илмий-таҳлилий фаоллик Насриддин Раҳмоновични илмий тадқиқотлар олиб боришга чорлади. У фикри-зикрини жамлаб, маданиятимиз, маорифимиз, айниқса халқ таълимининг етакчи бўлини ҳисобланган педагогика таълими ва педагогик кадрларни тайёрлаш жараёнари, муаммоларини илмий тадқиқ қилишга киришди. Илмий тадқиқот мавзуси аниқланди. Номзодлик ишининг ба-Фансил режаси, асосномаси тузилди ва Ўзбекистон Фанлар академияси Тарих институти илмий кенгаши томонидан тасдиқланди. Илмий раҳбар қилиб мен тайинландим.

Мазкур мавзунини кенг қўламда атрофлича ўрганиш ва таҳлил этиш учун кўп манбаларни, айниқса марказий ва вилоят давлат архивларида, халқ маорифи архивларида сақланаётган ҳужжатлар ва маълумотларни ўрганишга ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг ва қатор олий ўқув юрғларининг жорий архивларини, ҳужжатларини кўриб чиқиш, уларни тўрўларга ажратиш ва таҳлил қилишга тўғри келди.

Бу ишларни тадқиқотчи Насриддин Раҳмонов зўр ғайрат ва шижоат билан бажарди ва диссертацияни ёзиб тутатди. 1970 йилда Н.Р.Раҳмонов "Ўзбекистонда педагогик таълимнинг ривожланиши ва педагогик

кадрларни тайёрлаш" мавзусидати илмий ишини мунофиқиятга ёқлади ва тарих фанлари номзоди илмининг даражасини олишга сазовор бўлди.

Насриддин Раҳмонов тадқиқотида республикадаги билим юрғларининг 50 йиллик тарихи, уларнинг аҳоли ва фаолияти илк бор чуқур таҳлил қилиниб, камчиликлар ва нуқсонлар очиб ташланди. Бу ишда маълум нуқсонларни бартараф этиш йўллари аниқ кўрсатилганлиги ҳамда маорифни юксалтиришга доир илмий ҳулосалар ва ечимини кўтаётган қатор муаммоларнинг эътироф этилганлиги Республика маорифи ва Олий таълим раҳбариятининг қизиқишини уйғотди. Шу боис тадқиқот муаллифини Ўзбекистон Олий юрғи. Шу боис таълим ва Маориф вазирлиги раҳбарияти йўқлади. Дарҳақиқат, тадқиқотдаги илмий ҳулосалар ва амалий тавсиялар Республикада олий ва ўрта педагогик таълимнинг янада такомиллашуви ва ривожига катта ҳисса кўшди. Уша йилларда Республика педагогик билим юрғлари бўйича Маориф вазирлиги томонидан қатор тадбирлар амалга оширилди. Улар шубҳасиз катта самара берди.

Насриддин Раҳмонов илмий иши бўйича қатор маълумотлар, рисола ва салмоқли монографиялар эълон қилди. Шулардан бири "Ўзбекистонда педагогик таълимнинг ривожланиши (1917-1970)" деб аталади. У "Ўзбекистон" нашриётида 1976 йилда нашр этилди. Бу китобда ярим асрдан зиёдрок даврда Ўзбекистонда олий ва ўрта махсус педагогик билим юрғларининг шаклланиши, такомиллашуви ва ривожланиши, кўп йўналишлар бўйича ўқитувчи кадрларни тайёрлаш ҳамда умумтаълим мактабларининг шаклланиши ва ривожланиш жараёнари, унинг ютуқлари ва нуқсонлари бой материаллар ва далиллар асосида таҳлил этилди.

Олимнинг яна бир монографияси "Ўзбекистон маданияти тарихи очерклари" ("Ўқитувчи" нашриёти, 1984 й.) деб номланган. Ушбу китоб Республика Олий ва ўрта таълим ўқув юрғлари учун ўқув қўлланмаси сифатида эълон қилинган бўлиб, унда маданиятимиз

тарихининг кўп тармоқлари, маданий-оқартув масканлари (кутубхоналар, музейлар, клублар, маданият саройлари, матбуот, радио, телевидение, санъат ва адабиёт, театр, мусиқа, кино, тасвирий санъат, халқ ижодий санъати) ҳақида ҳикоя қилинади. Унда Республика Халқ маорифининг ривожланиш тарихи — XX асрнинг бошларидан то 80-йилларгача бўлган давр боқишма-боқиш ўз баёнини топган.

Юқорида айтилган сўзларни яқунлар эканман, Насриддин Раҳмонович Раҳмонов Республикамиз маданияти, маорифининг жонкуяри, ҳам амалиётчиси, ҳам назарийчиси сифатида катта шонли йўлни бошиб ўтган аллома, халқ таълимининг ривожига улкан ҳисса қўшган мўътабар инсон эканини яна бир бор таъкидлашим келади.

МОҲИР ТАРИХШУНОС ВА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЧИСИ

Насриддин ЖАББОРОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор.

Ҳар бир халқни дунёга танитадиган, шон-шухрати-ни юксалтирадиган асл фарзандлари бўлади. Ватан дари билан ёниб яшаган бундай заҳматкаш инсонлар бутун умри, бор билими, истездоли ҳамда салоҳиятини халқ манфаати учун бағишлайдилар. Ўзбек халқининг маънавий равнақида катта ҳисса қўшган моҳир тарихшунос ва халқ таълими ташкилотчиси Насриддин Раҳмонов шундай инсонлар жумласига киради.

Бу жонкуяр, фидойи инсоннинг кўп қиррали фаолиятини таҳлил қилсак, унда уч асосий соҳа устувор эканлигини кўрамыз. Булар куйидагилардир:

1. Илмий-педагогик фаолият
2. Кадрларни тайёрлаш
3. Илмий-назарий тадқиқот.

Буларнинг ҳар бирита мухтасар тўхталсак, бу кишининг руҳий, маданий-маънавий, шахсий-инсоний қиёфаси, фаолият қўлами, ташаббускорлиги, иродаси, қатъияти намоён бўлади.

Насриддин Раҳмонов билан менинг дўстлик, ака-укалик, устозу шогирдлик муносабатларимиз 1947 йилдан Самарқанд Давлат Университети тарих-филология факультетининг биринчи курс талабалиги давридан бошланади. Бунга ҳам, мана, яқинда 58 йил тўлади.

Талабалик давримиз моддий ва маънавий қийинчиликлар билан ўтди. Нон, шакар, ёғ талабаларга маҳсус меъёردа карточка асосида берилар эди. Кўпчилик фанлар бўйича дарсликлар ва ўқув қўлланмалар йўқ эди. Мавжуд бўлганлари эса рус тилида эди. Айрим

фанлар бўйича ўқитувчилар етишмасди. Шаҳар кино-театрларида битта ҳам ўзбекча фильмлар кўрсатилмасди.

Мана шундай шароитда Самарқанд Давлат университети профессор-ўқитувчилар жамоасида атоқли олимлар, билимли ва доно устозлар, фан ташкилотчилари, фан докторлари ва фан номзодлари вужудга кела бошлади. Бу ўзгаришлар университетнинг илмий салоҳиятини янги даражага кўтаришга имкон берди.

Насриддин Раҳмонов билан бирга беш йил бир гуруҳда ўқидик. У гуруҳимиздаги энг иқтидорли, истеъдодли, тажрибали, ҳаётнинг оғир қийинчиликларини ўз бошидан ўтказган талаба эди. Шунинг учун уни беш йил давомида гуруҳ сардори қилиб сайлаган эдик. Беш йил у аъло ўқиб, юқори даражадаги Давлат stipendияси билан тақдирланди. Унинг ташаббускорлиги туфайли гуруҳимиз университетда олдинги ўринларга кўтарилди. У хилма-хил илмий-маънавий ва маърифий-мафкуравий тадбирлар ўтказишга қизиқарди, талабаларни маъруза, семинар машғулотларида, илмий тўғрақлар ишида иштирок қилишга рағбатлантирарди. У талабалар ҳаётини яхши билар, талаб-илтимосларини ўз вақтида бажариш учун елиб-югуришдан эринмас эди.

Мен эса Насриддин Раҳмоновни талабалик давридан бошлаб устозим деб атаб келдим. У фан фидойиси бўлиши билан бирга, меҳрибон дўст, талабчан устоз эди. Қаерда, қандай вазиятда бўлмасин, у ўз дўст ва шогирдларини ҳимоя қилиб келди, ёшларга тўғри йўл кўрсатишга интилиди. Шунинг учун ҳам у тез орада университет ёшлар ташкилотининг раҳбари, партия ташкилоти кўмитасининг аъзоси, илмий кенгаш аъзоси, вилоят ёшлар ташкилотларининг кўмита аъзолигига сайланишга муваффақ бўлди. У талабалик йилларидаёқ лаёқатли ташкилотчи, маориф, маърифат ва маънавият соҳалари бўйича фаол ва етакчи ёш тарихшунос олим, моҳир педагог сифатида шаклланган эди.

1952 йилда Насриддин Раҳмонов университетни имтиёзли диплом билан тўлатди ва 1952-1960 йилларда

Ўзбекистон Халқ маорифи вазирлигида масбул ходим, кейин Самарқанд вилояти халқ маорифи бўлимининг мулири, 1960-1988 йилларда Ўзбекистон Халқ маорифи вазирлигида олий ва ўрта ўқув юрглари бўйича назир ўринбосари лавозимида ишлади. У киши республикамызда халқ таълимини ривожлантиришда, илмий педагогик кадрлар тайёрлашда, ижтимоий фанларни юксалтиришда жуда катта хизматлар қилди.

Насриддин Раҳмонов ўзининг илмий-назарий ишларида Ўзбекистонда халқ маорифини ривожлантириш, унинг тарихий давлари, миллий-маънавий таъриқий, илмий дунёқарашни шакллантириш ва камол топтиришда Марказий Осиё халқларининг меъроси ва унинг ўзига хос хусусиятларини кенг қўламада тадқиқ этди. Мазкур масалаларни ёритишда олим халқимизнинг маънавий-ахлоқий, маърифий ҳаётига доир теран томирларини очишга катта эътибор берди. У ўрта Осиё ижтимоий-гуманитар фикри таъриқда қадриятлар муаммоси ва ҳозирги даврда баркамол шахсни шакллантиришда уларнинг аҳамияти, диний ва дунёвий илмларнинг уйғунлиги, маънавий тараққиётимизнинг тарихий асосларини ёритишни ўз тадқиқотларида етакчи мавзуга айлантирди. Шунингдек, у олим сифатида замонавий муаммолар ечимини топиш йўлида заҳмат билан изланди. Ана шу мақсадда у кадрлар тайёрлаш тизимига илм-фаннинг узвий кириб бориши учун илгор технология асосларини яратиш ва ўзлаштириш мақсадида инновация лойиҳаларини шакллантириш, илм-фанни ривожлантиришга доир кенг қўламадаги чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, таълимнинг миллий заминини кучайтириш, халқимизнинг бой маданият анъаналарини сақлаб қолиш ва бойитиш соҳасида ташаббускорлик кўрсатди.

Қасбита садоқатли олим ўзининг илмий йўналиши бўйича бир қанча малакали кадрлар, фан номзодларини тайёрлади. Қатор мамлакатлардаги илмий конференция ва семинар кенгашларда маърузалар билан иштирок этди.

Илим ташкилотчиси ва моҳир устоз сифатида Насриддин Раҳмонов Халқ маорифи вазирлигида ишлаган даврида мента кўп йиллар давомида маънавий мадад бериб келди. Фиживонда ўрта мактаб директори, Москвада собиқ СССР Фанлар академиясининг фалсафа институтида аспирант, Бухоро Давлат педагогика институтида фалсафа кафедраси муdiri, таълиқлари проректори, Қарши ва Бухоро давлат Педагогика институтилари ректори, Бухоро Давлат университетида ўқув ишлари бўйича проректор вазифаларида ишлаганимда ҳам Насриддин Раҳмонов ўзининг холисона ва доно устозлигини давом эттирди. Бу даврда устознинг раҳнамолиги, амалий маслаҳатларига жуда муҳтож эдим. Мен ундан умрбод миннатдорман.

Фан ва таълим йўлида ҳалол хизмат қилиб, эл-юрт хурматини қозонган устоз оилда ҳам меҳрибон ота бўлиб, қатор фарзандларни ўстирди, уларни ўқитиб эл хизматига йўллади. Эндилликда жажжи неваралари-га бобо ҳам бўлиб қолди. Демак, унинг 80 йиллик умри бесамар кетмабди, қолгани ҳам шундай сермазмун бўлишини, яна узоқ йиллар соғ-саломат яшашини Олдоҳдан сўраб қоламиз.

Ҳамидулла ИҶДИЛОВ,
Тошкент шаҳар педагогларни қайта тайёрлаш
институти ректори,
педагогика фанлари доктори, профессор

ХАЛҚ ТАЪЛИМИГА БАХШИДА УМР

Ҳар бир миллат, ҳар бир халқнинг камолоти олтин кумушлар, дуру жавоҳирлар билан эмас, балки унинг олиму фузалолари, донишмандлари, адиблари, санъаткорлари билан, кези келганда шу миллат учун азиз жонини бахшида этган фарзандларининг садоқати билан ўлчанади.

Халқ ҳўжалигининг турли жабҳаларидаги ютуқлар бевосита юрт равнақиға бориб тақалади.

Шу маънода халқ таълими тизимининг жонкуярларидан бири, устоз Насриддин Раҳмоновнинг хизматлари эътиборга моликлар.

Насриддин Раҳмонов қаерда ишлагасин, ўзининг оддийлиги, шогирдларига бўлган эҳтироми билан алоҳида эътибор қозониб келган.

Мен у кишининг тоталитар тузум ҳукм сурган пайтдаёқ таълим тизимиға ўзгартиришлар киритиш учун жиддий ишлар қилганлигиға туювҳман.

У собиқ “марказ”дан берилган ягона ўқув режаларини ўзгармас йўлланма деб оlinишини рад қилган ва ҳудудимизда фаолият кўрсатаётган ўқув юртлари, жумладан, мактабгача тарбия маканлари, ўқув муассасалари, мактаблар, ўрта махсус касб-хунар таълим ўқув юртлари, Олий ўқув юртлари учун миллий замин ва республика талабидан келиб чиққан ҳолда муқобил режаларни ишлаб чиқиш зарурлигини долзарб муаммо сифатида кўтариб чиққан эди.

Нагжада жаҳон илм-фаниға буюк ҳисса қўшган ўзбек алломаларининг ўлмас таълимотлари мактаб

дарсликлари ва дастурларида ўз аксини топа борди. Бугунги кунда у кишининг бевосита савий-ҳаракатлари натижасида давр талабидан келиб чиққан ҳолда муқобил режалар ишлаб чиқилдики, улар ўз ижобий натижасини бермоқда.

Насриддин Раҳмонович баъзи пайтларда ўзининг ўқсик қалбини очиб, ота-онасидан жуда эрта жудо бўлганлигини айтар экан, қуйилди дил сўзларини изҳор қилар эди: “Бугун умримнинг мазмуни халқ таълими равнақида йўналтирилган. Мен фақат бир нарсата амал қилиб яшадим. Ёшлар ўсаман деса, уларга елкамини тутиб беришим керак. Бу менинг бир умрлик дастуриламалим бўлиб қолди”.

Устознинг қатор асарлари, жумладан “Ўзбекистон маданияти тарихи очерклари”, “Миллий озодлик ҳаракатининг долзарб масалалари”, “Ўзбекистонда педагогик таълим тараққиёти” каби илмий-услубий мавзуларни қамраб олган йирик тадқиқотлари чоп этилган.

Насриддин Раҳмонов, яна таъкидлайманки, келажатимиз ворислари бўлишиш ёш авлоднинг — мурғак танлар. Бу борада болалар шоирларини ижолга даъват ва Қулдус Муҳаммадийлар билан яқиндан ижодий алоқада бўлганлар.

Ҳамиша эл-юрт эъзозидида бўлган азиз инсон бугунги кунда ҳақли равишда ўз шоғирдлари — Абдулла Авлоний номидаги Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институти ректори, педагогика фанлари доктори Ж.Ф.Йўлдо-ратов, биология фанлари доктори, академик М.Б.Ба-А.Қ.Қосимов ва бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирининг биринчи ўрин-диновлар билан ҳақли равишда фахрланади. Бундай салоҳиятли шоғирдларининг рўйхатини яна давом эттириш мумкин.

Бугунги кунда таълим тизимида олиб борилаётган кўпгина ишларнинг ижобий кўлами бевосита азиз устоз тарбиясини олган шоғирдлар фаолияти билан чамбарчас боғлиқлиги бизни қувонтиради.

Устоз-шоғирд анъанасига амал қилган ҳолда бир камтарин шоғирд сифатида Сизга узоқ-умр, сиҳат-саломатлик тилайман ва биз билан ҳар доим ҳамкорликда иш олиб бораётганлигинизни ўта эҳтиром ила ҳис қилган ҳолда чуқур таъзим қиламан.

Комил Халиқ ўғли РОЗИҚОВ,
кимё фандари доктори, профессор.

ИНТИЛГАНГА ТОЛЕ ЁР

*Уқидикчи, абадий экан тақдир ҳам,
Шундан пайдо бўлди бародир ва чидан,
Йон Сино*

Олимларнинг ҳисоб-китобига кўра, шу давргача бу ёруф дунёга 80 миллиарддан ортиқ киши келиб кетган. Қайси даврлтидидан қатъи назар дунёга кимки келибди, бу албатта Яратувчининг ҳиммати. Инсонларнинг ҳаёт фаолияти, қадру қиммати ва қисматлари ҳам бир хил эмас. Баъзиларга омад ёр бўлиб, берилган умрни камчиликсиз, хузур-ҳаюватда ўтказиш насиб этган бўлса, бошқаларнинг ҳаёти қийинчилик, азоб-уқубат ва турлича муаммолар гирдобидида кечади. Аммо ҳақиқий инсон “меннинг қисматида шу экан”, деган фикрдан йироқ бўлиши керак. “Сендан ҳаракат — мендан баракат!” деган нақл ҳам бор. Халқимиз буни яхши билади. Ёшлиги кўп қийинчиликларда ўтган, лекин пировардида ўз бахтини топиб, эл-юрт ҳурматиға сазовор бўлган Насриддин Раҳмоновнинг ҳаёт фаолияти айтилган фикрларни тасдиқлайди. Бундай дейишимга маълум даражада асос бор.

Мен ҳам аслида нуруталиқман. Нурута эса, тоғлар орасида жойлашган, бир томондан Қизилқумға туташган, республикаимизнинг чекка туманларидан бири. Азалдан нуруталиқлар асосан чорвачилик билан машхур. Зилол сувли чашмасининг шуҳрати афсонага айланиб кетган. Ривоятларга кўра, бу жойни ҳатто юнонистонлик Искандар Зулқарнайн ҳам хуш кўрган экан. Маълум вақт оралиғида унинг аскарлари Нурута худудида (эҳтимол, ҳозирги Зулқарнайн қишлоғида) жойлашган. Улар маҳаллий аҳолиға сугориш иншоотлари (“кориз”лар) қуришда кўмаклашган бўлса керак. Ко-

ринлардан ҳозирғача фойдаланилади ва ширин-шакар ёнонотлар, полиз маҳсулотлари ештирилади.

Туман худудли ва тир атрофидаги тоғ тизмалари бақор, ёз пайтларида анвойи гуллар, шифобахш ўсимлик ва гиёҳлар билан яшнаб туради. Кўп мингли халқлик бемаълум ҳам ўзбек, ҳам тожик тилида сўзлайди, меҳмондўст, хушчақчақ. Зилол сувли чашма ҳозир ҳам инераттоҳ: ундаги ажойиб ҳислатли баликларни томоша қилгани ҳатто хорижий мамлакатлардан кўплаб сийёҳлар келиб туришади.

Насриддин Раҳмонов ана шундай юрт фарзанди бўлгани билан фахрланса керак. Шахсан мен жулда фахрланаман... Болагимда ҳам, сўнгра талаба ва аспирантлик йилларимда ҳам, марҳум отам Розиков Абдухалиқ, қариндошим, раҳматлик Сафарбой 6060 Худойбердиев (Насриддин аканинг амакилари, 100 йилга яқин яшоган)дан Насриддин ака тўғрисида ҳикоя қилиб беришларини сўрадим.

Бундан чамаси 50 йиллар олдин, эндиғина Иккинчи Жаҳон уруши тугаб, халқимиз ўзоқ давом этган иктисодий қийинчиликлар гирдобидан аста-секин чиқаётган, халқ хўжалиғимиз ҳамма жабҳада тиклана бошлаган пайтлар. Ўша вақтларда Пушкин номили ўрта мактаб-интернатни тугатиш арафасида эдим. Кечаю кундуз фикру зикрим келгусида албатта, Тошкент ёки Самарқанддаги университетға кириб ўқиш эди. Шу йилларда нуруталиқлардан ёлғиз Насриддин ака доғрилфунун талабаси бўлиб, Самарқанддаги Ўзбек Давлат университетининг тарих факультетида таҳсил оларди. Уларға талабалик насиб этгунга қадар, жулда кўп азоб-уқубат ва оғир йилларни бошларидан ўтказгани, айниқса, ёш болалик, кейин ўспиринлик чоғларида кўп қийинчиликларға дучор бўлгани мен каби ёшларни таажжубға солиб, кўп ўйлантирарди.

Дарҳақиқат, “Интилганга толе ёр” дегани ҳақ гап экан. Шахсан мен, ўз ҳаётий фаолиятимда бунга қатъий ишонч ҳосил қилдим. Ўз яқинларимға, ўқувчи ёшлар ва талабаларға (ҳозирги вақтда Тошкент Давлат Аграр университети талабаларига кимё фани сир-асорат-

ридан таълим бераман) доим панд-насиҳат қилиб, шу нарсани алоҳида уқтираманки, қийинчиликларсини орзу-ҳавас ижобат бўлмайди. Ҳар қандай шароитда ҳам, ҳалоқ меҳнат эвазигагина, сабр-тоқат билан чуқур билим олишга ҳаракат қилиб, катта ютуқларга эришиш мумкин.

Ушбу фикр-мулоҳазаларга қўшимча қилиб донишманд Умар Ҳайёмнинг қуйидаги:

Қийинчилик чекиб, одам хур бўлур,

Садафда қамалиб, қатра дур бўлур, — мисрасини эслатиб ўтаман.

Болалигида оғир ҳаётга қўниккан, лекин билим олишга иштиёқи сўнмаган ёш Насриддиннинг сабр-тоқат билан, барча қобилиятини ишга солиб, мустаҳкам иродаси туфайли билим олишга интилтани ва ҳаммани хайрон қолдирадиган даражадаги муваффақиятларга эришгани бўлгани ёшларимиз учун ўрнак бўладиган фазилатдир.

Ёшликдан илм-фан асосларини чуқур ўзлаштириб олиш учун доим ҳаракат қилиш хислати, албатта, ҳамма ёшларга ҳам насиб этавермайди. Лекин ирсий омил туфайлими ёки Оллоҳнинг ғимматими, бизга номалълум, Насриддин Раҳмоновга ёшлигиданок бу юксак иқтидор насиб этган. Ўта зеҳнли, чуқур идрок соҳиби, бахтли келажак орзусида ҳормай-толмай меҳнат қилишни бир лаҳза ҳам қанда қилмаган Насриддин ака, гўё буюк Шарқ мутафаккири Хисрав Деҳлавийнинг:

“Қимнингки жасадари бўйса илм-фан,

Унинг таги улур, ўзи муҳтарам”, — деган ўғитини ўзига чуқур сингдириб олган дейиш мумкин.

Насриддин ака Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўз йигитлик бурчинини ўташ учун армия сафига чақирилади. Бу даврда ҳам у бўш вақтларида кўп мутлолаа қилади, билиминини оширади ва ҳарбий қисм бошлиқлари ҳурматини қозонади. Уруш тугагач, маълум вақтдан кейин, соғ-саломат она юртига қайтган Насриддин Раҳмонов, ниҳоят, Самарқанд Давлат университетига ўқишга киришга муваффақ бўлади. У талабалик

лигидаёқ йирик олимларнинг ҳамда мутасадди раҳбарларнинг назарига тушган эди. Шу сабабдан ҳам, ёшлар Насриддин акага ҳавас билан қараб, унга ўхшашликка интилишган. Сўзсиз, у киши, нафақат нуқталиклар, балки уни яхши билган бошқа кўп ёшларга ўрнак бўлган.

Айтиш жоизки, республикамизнинг деярли барча лигиотларида, маориф тизимидаги барча таълим муассасаларида фаол хизмат қилаётган ўқитувчи, муаллим тарбиячилар орасида Насриддин Раҳмоновнинг издошлари, шогирдлари кўплаб топилади. Унинг маслаҳатлари, беғараз ёрдами туфайли жуда кўп кишилар ҳаётда ўз ўрнини топиб олишга мушарраф бўлган десак, муболага бўлмайди.

Насриддин Раҳмоновнинг шахсий ҳаёти, oilаси, болаларида берган тарбияси ҳам эътиборга молик. Насриддин аканинг ўз умр йўлдошига муносабати ҳам ўрнак бўларли десам, янглишмайман. Улар бир-бирларида жуда мос инсонлардир.

Насриддин акадек инсонга умр йўлида Саломатхон опанинг учраши, шу кунгача уларнинг қўша қариб, бахтли турмуш кечираётганлиги яратувчининг инъоми, ҳаётда кўп қийинчиликларни кўрган бандасига олий марҳаматидир, деган фикрдаман.

Оилавий бурчинини аъло даражада ўтаб келаётган Саломатхон ая ўз меҳнат фаолиятида ҳам бошқаларга ўрнак бўлиб келди. У ўқитувчи — муаллима сифатида ҳам узоқ йиллар давомида пойтахтимиздаги йирикта ўрта мактабни бошқаришдек масъул ишда мингларча ёшларга намуна кўрсатиб меҳнат қилди. Уларни ўқувчилик даврида турли фанларни севиб ўқишга, республикамиз учун фойдали шахслар бўлиб етиштиришга раҳнамолик қилди. Шу билан бирга, у бир вақтнинг ўзида турмуш ўроқлари — Насриддин Раҳмонов фаолиятини ҳар томонлама самарали бўлиши учун оилада барча шароитни ярата олди. Фарзандлар тарбиясини ҳам, бир зум бўлса-да, эътибордан четда қолдирмади. Бунга кўпчилик — қариндошлар, яқин дўстлари тўвоҳ...

Мен мақоламга "Интиланга толе ёр" деб бежн сарлавҳа қўямдим. Бунинг негизда чуқур фалсафӣ ётади. Дараҳқиқат, ўз севган банасита яратувчинини ўзи муайян қисматни раво қўради, нимаики берса, ҳам синаб, ҳам сийлаб беради. Турли-туман синовлар оқибатида зафарларни ҳам насиб этади. Фақат бошга оғир кунлар тушганда сабрли, тоқатли бўлиб, ҳалол меҳнат, яхши ниатлар билан, ҳар доим олға интиломоқ керак. Оқибат-натжада, киши бахтли бўлиши мукәррар. Бунга Насриддин Раҳмоновнинг ҳаёти ва фаолияти ишончли далилди.

Ешларга маслаҳатим: сабр-тоқатли бўлинг, ҳар қандай қийинчиликларни чуқур идрок ила енгиб ўтинг, билимли бўлишга интилинг, охири ниатингизга етасиз.

*Эшқоби ХОЛИҚОВ,
тарих фанлари доктори, профессор.*

ҚАЛБИ ДАРЁ УСТОЗГА ТАЪЗИМ

*"Ота фарзандини осмондан туширган бўлса,
устоз унга сабоқ бериб, шогирд мавқеини
осмон қадар кўтарди".*

Аллома Шайх Саъдий устоз ва мураббий обрў-эътиборини шу қадар юксак даражада баҳолаган эди. Дараҳқиқат, устоз ва шогирд ўртасидаги муносабат, айниқса, Шарқ халқларида ниҳоятда қадрланиб, ҳеч бир кунунда қайд этилмаган анъаналар асосида шаклланиб келган. Биз ҳам бундан мустасно эмасмиз.

Мен ҳам ҳаётимда нимага эришган бўлсам, шу улўва буюк устозларимнинг меҳру муруввати, панду насиҳатлари туфайли деб биламан. Уларни ҳар доим юратим тўрида ардоқлаб асрайман. Илк устозим 5-7-синфларда адабиёт ва она тилидан дарс берган Абдуллаев Абдурасул домла эди. Ундан кейингиси Термиз Педагогика билим юртининг директори, тил ўқитувчимиз Темур ака Мирзаев, кейингиси Низомий номли Тошкент кент Давлат Педагогика институти (ҳозирги Тошкент Давлат Педагогика университети)нинг ректори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, етук олим, улўва кистонда хизмат кўрсатган Абдуллаевлар эдилар.

1974 йил апрелидан 1984 йилларгача Ўзбекистон

Халқ таълими вазирлигида Олий таълим бўлими мудири лавозимида хизмат қилдим. Бу ерда ҳам ўз ишининг моҳир устаси, жонкуяр, фидойи, чарчашни билмайдиган, ғайратли, шижоатли меҳрибон инсонлар билан бирга ишладим. Шулардан бири Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирининг муовини, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи Насриддин ака Раҳмоновдир. Ўз хизмат мавқеи бўйича вазирликда Насриддин ака Олий ва ўрта махсус педагогика ўқув юртлиари, Маляка ошириш институтлари фаолияти ус-

тидан раҳбарлик қилар эди. Ростини айтсам, дастлабки вақтларда у кишидан анча ҳайкиброк, ийманиброк юрдим. Чунки мен бошқараётган бўлим зиммасига олий маълумотли ўқитувчи-мутахассислар тайёрлаш билан бирга олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларининг сифат даражасини кўтаришдек масъулиятли вазифа юкланган эди. Ўтган замонлардан биз таърихнинг кулини эмас, ўгини, юракларни чақнагандиган оловини олишимиз керак. Шу нуқъаи назардан қарасак, ўтган асрнинг 70-90-йиллари Ўзбекистонда олий ва ўрта махсус педагогик таълимнинг ўсиб, раванқ тошгани, талабалар сони ошиб бораётганини кўрамиз. Ўзбекистон Халқ таълими раҳбариятининг ташаббуси билан ҳар бир вилоятда камида биттадан педагогика институтлари очилди. Уларнинг моддий-техника даражаси мустаҳкамланиб, профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳияти ҳам йил сайин юксалиб борди. Чунки 1970-1990 йилларда Ўзбекистонда педагогика институтларини битириб чиққан юзлаб ёшлар со-биқ Иттифокнинг марказий шаҳарлари Москва, Ленинград, Саратов, Ростов, Новосибирск, Николаев, Херсон, Белгород ва бошқа шаҳарларида 50 дан ортиқ мутахассислик бўйича аспирантурада таҳсил олдилар. 1966 йилдан бошлаб йирик шаҳарларга Ўзбекистон ёшлари ўқишга юборила бошланди. Кейинги 30 йил ичида Россиянинг олий ўқув юртларида 60 мингдан ортиқ ёш ўзбекистонлиқлар олий маълумотли ўқитувчилар бўлиб қайтишди.

Ўзбекистон олий ва ўрта махсус педагогик билим юр்தларининг моддий-техника тараққийети учун ҳам 1970 йилларнинг бошлари 1980 йилларнинг ўрталари муҳим босқич бўлди.

Айни шу йилларда олий педагогика ўқув юртли-
да юзлаб кафедралар, факультетлар ташкил топди,
уларни юқори маалаки (фан номзодлари, фан док-
торлари) кадрлар билан таъминлашга алоҳида эъти-
бор берилди. Шу ишларнинг ташкилотчиларидан бири
Насриддин Раҳмонов эди. Домла ниҳоятда масъулият-
ли, ўз ишини сидқидиллик билан бажарадиган юқори

намаккали етук инсон, яхши дўст, садоқатли касбдош
оли. Бундай одамларни халқимиз ўз ишининг устаси -
инри дейишди. Насриддин Раҳмоновнинг бевосита
таълаббўси билан бир нечта олий ва ўрта педагогик
билим юрглари ташкил қилиниб, вақт ўтиши билан
улар кадрлар тайёрлашнинг сингалган марказига айла-
ниб борди.

Хурматли домламиз ўзита ҳам, бошқаларга ҳам фойда
 тиллабчан эди. Бу киши умумтаълим мактабларини ҳам,
 олий ўқув юрتلари фаолиятини ҳам ниҳоятда яхши
 биладиган тажрибали, шу билан бирга жонкуяр раҳ-
 бар бўлган. Шунинг учун ҳам у туман, вилоят, ўрта
 махсус билим юрتلари ходимлари, олий ўқув юргла-
 ри раҳбарлари орасида катта обрў-эътибор қозонди.
 Тўғрисини айтсам, устоз Насриддин ака билан Ҳалқ
 таълими вазирлигида хизмат қилган йилларим ниҳо-
 ятда мазмунли ва салмоқли ўтди. Лекин у даврдаги
 вазият мафқуравий мутеллик, қарамлик, Москванинг,
 Марказнинг нима дейишга қараб иш қилинадиган
 давр эди. Ҳалқимизда “Қаювини топсанг, қор ёнади”
 деган нақл бор. Шундай қийин бир шароитда ўзбек
 таълимининг миллий қиёфасини сақлаб қолишга ус-
 тоз Насриддин Раҳмонов катта ҳисса қўша олди. Олий
 таълим юрларида ўзбек халқининг миллий анъа-
 наларини сақлаш ва ривожлантиришга қаратилган
 юзлаб махсус курслар ишлаб чиқилди. Миллий анъа-
 налар кент ўқувчилар — талабадар оғтига сингдириб
 борилди. Бу ўша йилларда миллиатимиз ва элатимиз
 равнақи йўлида қилинган ишларнинг энг муҳимлари-
 дан бири бўлди деб ҳисоблайман.

Устоз Насриддин Раҳмонович узоқ йиллар мактаб-дан бири бўлди део дубсонлар билан.

да ҳамма фанлар бўйича Халқ таълими вазирлиги қошида Мувофиқлаштирувчи марказ тузилиши бўлди. Маасур марказ республика Фанлар академияси ва унинг институтлари билан ҳамкорликда ишлаб, аспирантлар ва докторантлар учун илмий мавзуларни аниқлаш ва танлашга кулай шароит ва имконият yaratган эди. Минг афсуслар билан таъкидлаш лозимки, бутунги кунда бу Мувофиқлаштирувчи кенашлар ўз фаолиятларини тўхтатган. Табиийки, илмий тадқиқотларни режалаштиришда чалкашликлар юзага келмоқда. Бизнингча, бу Мувофиқлаштирувчи марказларни тиклаш вақти келиди.

Халқимизда “Иш билганга зафар ёр” деган нақл бор. Насриддин Раҳмоновичнинг ташаббуси ва фидойилиги, сабй-ҳаракатлари билан Низомий номли Тошкент Давлат педагогика институти (ҳозирги Педагогика университети) юқори даражали малакали кадрлар тайёрлаш масканига айланди. Шу йилларда бу даргоҳда фалсафа, тарих фанлари ва физика, математика, тил, адабиёт, география фанларини ўқитиш усулбуйи, педагогика фанлари назарияси ва тарихи бўйича номзодлик ва докторлик диссертациялари ҳимоя қилиш бўйича Ихтисослашган илмий кенашлар фаолият кўрсатдилар, ўнлаб докторлик, юзлаб номзодлик ишлари ҳимоя қилинди. Тарих фанлари бўйича Ихтисослашган кенашнинг аъзоси сифатида мен устоз Насриддин ака билан ўнлаб номзодлик диссертацияларига оппонентлик қилдим. Устоз Насриддин Раҳмонов мактаб-маорифни, олий ва ўрта педагогика касбини ва билимини чин қалбдан севган мутахассисларни, кўпгина истеъдодли ёшларни ўз атрофига чорлайдиган ижодий муҳит yaratди. Билимга иштиёқманд ёшларга ёрдам кўлини чўзиш қалби дарё устозимизнинг ҳаётий эътиқодида, турмушининг мазмунига айланиб кетган эди. Насриддин ака ташкилотчилик, раҳбарлик фаолиятидан ташқари забардаст сермахсул олим сифатида ўнлаб рисолаларнинг, юзлаб журнал мақолаларининг, бир неча йирик тадқиқотларнинг муаллифидир. У ўз ҳаётини илм-маври-

фатга бағишлаган кўплаб ёшларни фан чўккиларига кўтарилиши учун елкасини тутиб берган бағри кенг, шўхаткаш олим саналади.

Насаримда камтарин, кўнгли пок ва олижаноб устоз Насриддин Раҳмонович умрини, қалб кўрени буғунича халққа, шогирдларига сарфлаб келаётган боғбонга ўхшайди. У кишининг яхшиликлари олдида биз — барча шогирдлари бир умр қарздормиз.

Ҳар йили устозимизнинг таваллуд тошган кунини — 5 январ бутун оила аъзолари, дўстлари, шогирдларининг байрамга айланиб кетади. Насриддин ака ўзининг табаррук 80 ёшини ақл-заковатга, ғайратга тўлиб тошган ҳолда кутиб олаётганлигидан хурсандман, шодман. Қалби дарё, меҳриё устозимга узок умр, сихат-саломатлик ҳамда фарзандлари роҳатини бир неча ўн йиллар мобайнида Саломат кеннойим билан биргаликда кўришини Yратгандан илтижо қиламан.

Собиър ЗИЯЕВ,
профессор, Абдулла Аевоний номидаги Халқ
таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш марказий институти-
нинг проректори.

ТАЛАБЧАН РАҲБАР

Меҳрибон устоз, бағри кенг инсон Насриддин Раҳмонович билан ўн икки йил бирта ишлаш бах-
тига муяссар бўлганман. Хурматли устоз олий ва ўрта
педагогика ўқув юртлиари, молия-режалаштириш,
капитал қурилиш, жисмоний тарбия ва спорт
бошқармалари жамоатларига раҳбарлик қилар эди-
лар. Мен 1973 йилда янги ташкил этилган олий ва
ўрта педагогик ўқув юртлиари бошқармасига бош-
лик этиб тайинландим. Бошқармага республикамиз-
даги 14 та педагогика институти, 36 та педагогика би-
лим юрти, 15 та малака ошириш институти, мак-
табгача таълим муассасалари ходимлари малакасини
ошириш Республика курси, Қори-Ниезий номида-
ги педагогика илмий тадқиқот институти қарар эди.

Насриддин Раҳмонович вазир ўринбосари сифа-
тида ушбу ўқув, илмий, малака ошириш муассаса-
ларини ўқув-моддий базасини мустаҳкамлашда, етук
кадрлар тайёрлашда, уларнинг малакасини ошириш-
да, юқори савияли илмий-педагогик кадрлар тай-
ёрлашда ўзларининг бутун илмларини, бой тажри-
баларини, ташкилотчиликларини ишлатиб, бу таъ-
лим муассасаларининг ривожига катта ҳисса қўшди.

Меҳрибон устозда раҳбар маънавиятига хос юк-
сак фазилатлар кўп эди. Устоз меҳнатсевар, одамо-
хун, меҳрибон, талабчан, кўнгиллари тоза инсон
эдилар. Шунинг билан бир қаторда топириқ ўз вақ-
тида, сифатли бажарилмаса жажғлари тез чиқиб,
шогирд, ходимлар фаоллигидан норозилигини бил-
дираар эдилар.

Камчилик тез тузатилса, муаммо ечими топилса
Насриддин Раҳмонович ходимни кечираар ва хафа
бўлганликларини тез эсдан чиқариб юборадди. Устоз-
нинг ажойиб фазилатларидан яна бири шуки, шогир-
длари, ходимларининг ютуқларини кўрса, эшитса, фой-
дасидан бўлар эди. Камчиликка йўл қўйган ходимнинг
қўрсанг юзига айтар эди. Йўвони, орқаваротдан тапи-
яибни жуда ёмон кўраар эди.

У йирик-йирик масалаларни, муаммоларни жуда
тез ва талаб даражасида ҳал этар ва бизларга, таълим
муассасалари раҳбарларига ҳам ўзларининг тўғри,
ҳаётий маслаҳатларини, тавсияларини доимо бериб
тураар эди.

Хурматли устоз шогирдларни, ходимларни ўз ус-
тида тинмай мустақил равишда ишлашга ўргатарди.
Бизларни илмий-методик соҳада мақолалар, рисола-
лар ёзишга, семинар, конференцияларда маърузалар
билан чиқишга мунтазам давват этарди. Бу соҳада энг
аввало ўзи намуна кўрсатарди. Насриддин Раҳмонович
тарихчи олим сифатида бир қанча китобларнинг, ри-
солаларнинг муаллифидир. Газета-журнал саҳифала-
рида, илмий тўпламларда унинг кўпгина илмий-услу-
бий мақолалари чоп этилар эди.

Насриддин Раҳмоновични ва шу йиллардаги Мао-
риф вазири, академик Саид Шермухаммедович Шер-
мухаммедовни доно, меҳрибон, халқпарвар, ватанпар-
вар инсонлар сифатида хурмат қиламан.

Мен Насриддин Раҳмонович билан бирта ишлага-
нимдан, шогирдларидан бири бўлганимдан доимо
фахрланаман, ғурурланиб юраман.

Оши НАВРУЗОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
ўқитувчи, Халқ маорифи фахрийси.

НУРОТАНИНГ ОҚИЛ ФАРЗАНДИ

Юнон донишманди Афлотундан сўрабдишар:

— Сиздан нима қолади?

— Мендан шогирдларим ва китобларим қолади, — деб жавоб берибди у.

Бутун умрини маориф равнақиға бағишлаган, камина билан қарийб тенгдош Насриддин Раҳмонович билан болалиқдан таниш, дўст ва қалин ўртоқ эдик. Агар хотирам алдамаса, 1946 йил феврал ойида, Иккинчи Жаҳон урушидан қайтиб, Нурута шаҳридаги 2-сонли етти йиллик мактабда иш бошладик. Камина математика, физика ва арифметика фанидан, Насриддин Раҳмонович эса тарих, жугрофия, ҳарбий таълим ва конституция фанларидан дарс берад эдик.

Насриддин Раҳмонович ўрта бўйли, котма, буюдой ранг, эпчил ва чаққон, 21-22 ёшлар чамасидаги йипит эди. Унинг дарсларига барча бирдек қизиқиб, ҳавас билан қирарди. Насриддин ўқтам овоз билан фикрини ўқувчиларга тўлиқ еткази олар ва ишонтирарди. У пайтларда барча синф ўқувчиларига ўқув қуроллари — дарслик ва дафтарлар бепул бериларди. Лекин ҳозиргидек техника воситадарини кўрғазма қуроллари қаёқда эди дейсиз?! Улар йўқ эди!

Ростини айтсам, ўқитувчининг маҳорати иш берад эди.

Ўқитувчида бўр ва доска бўлса бас, шунингдек, унинг равон, чиройли нутқи... Ўзим шахсан бир неча бор Насриддин Раҳмоновичнинг дарсларига кириб, маҳоратига тан берганман, ундан ўрганганман. Ҳар гал дарсини қузатганимда тажрибасини ўрганиб, дарсидан қушдай енгил бўлиб, юксак ишонч туйғуси билан чиққанман. Ҳа, Насриддин Раҳмонович зуваласи пишқиқ, бутун борлиғи билан ўзи дарс бераётган ҳар-

бий таълим, тарих ва конституция фанларининг чинакам билимдони ва моҳир тарғиботчиси эди. Ундаги бу қобилият ажолларидан ўтган бўлса керак.

Отаси — Мулла Раҳмонберди мадраса кўран, маданиятга, одобли, муслмончилиқ қоидаларини пухта эгаллаган, Нурутада шахар аҳолиси ўртасида катта эътиборга лойиқ мулла, мударрис эди. Шу сабабли каттагонга учраган, қувғинга олиниб, қочиб кетган эди. Насриддин жуда камбағал, ғариб яшарди. Биз иккала-миз баъзан унинг болохонасида дарс тайёрлардик. Овмиз катимиз кўп ҳолларда қайноқ суву, қотган нон бўлар эди. Камина малака ошириш учун 1948 йили ҳозирги Самарқанд Давлат университетининг математика куллиётига, Насриддин эса менадан бир йил олдин 1947 йилда ўша Самарқанд Давлат университетининг тарих куллиётига ўқишга кирган эди. У ўқиш даврида уни-верситет талабалари ўртасида ёшлар ташкилотининг раҳбари лавозимига сайланиб, муваффақият билан иш олиб борди.

Ўша йилларда умр йўлдоши Саломатхон Жиянбоевна билан танишиб, турмуш қуришган эди. Ўқиниш тугатгач, Тошкент вилояти Янгийўл туманида дастлаб ўқитувчи, мактаб жамоаси раҳбари, кейинчалик Республика маориф вазирлигида мактаблар бошқармасининг бошлиғи лавозимида ишлади. 1954 йилларда Самарқанд вилояти халқ маорифи бўлимида мудир бўлиб ишлаганини эслайман. Беш-олти йиллардан сўнг ўзбекистон Маориф вазирининг биринчи ўринбосари лавозимига тайинланди. Кўп йиллар бу лавозимда ишлади. Республика халқ маорифини ривожлантиришга катта ҳисса қўшди. Чунончи, мактабларнинг молиявий баъасини яратиб, минглаб мактабларнинг молиявий ҳолатини яхшилашга амалий ёрдам берди. Мен ҳам Нурута тумани халқ таълими бўлимига 30 йил раҳбарлик қилдим. Шу йиллар давомида Насриддин Раҳмонович молиявий томондан бизнинг туманга ҳар доим ёрдам қўлини чўзиб, мадад бериб турди.

Шаҳардаги мусиқа мактаби, ўқувчилар саройи, замонавий типдаги 18-ўрта мактаб ва бошқа ўнлаб янги

табларга бериш бўйича ташаббус кўрсатилди. Натигада 1959-1960 ўқув йилида барча вилоятдаги мактаблар бир сменали машғулота кўчирилди, болаларни ўқитиш, тарбиялаш учун кулай шароит яратилди. Бу ташаббус республиканинг барча вилоятларида қўллаб-қувватланди.

1961 йил январ ойида республика фирқа кўмитасига Н. Раҳмонов ва мени тақлиф қилишди. Биринчи котиб Шароф Рашидов хўзурида бўлдик. Сўхбат охирида мен Марказий комитетнинг Фан, олий таълим ва мактаблар бўлим мудирини ўринбосарлигига, Н. Раҳмонов эса Ўзбекистон маориф вазирининг биринчи ўринбосарлигига тавсия этилдик. 26 январда бўлиб ўтган МК бюросида бир овоздан тасдиқландик ва биз Тошкент шаҳрида янги лавозимларда иш бошладик.

Шундай қилиб, Н. Раҳмонов билан бирга республикада халқ таълимини ривожлантириш соҳасида фаолият кўрсатдик. Мен 1963 йил июл ойигача юқоридаги лавозимда ишладим. Маориф вазирлиги билан ҳамкорликда қатор тадбирларни, айниқса, мактабгача муассасалар сонини кўпайтириш, камида 50 фоиз болаларни болалар боғчаларига қамраб олиш, мактабларни бир сменали машғулотларга кўчириш, ўқитувчилар малакасини ошириш, таълим ва тарбия сифатини кўтариш, ўқувчиларни касб-хунарга ўрнатиш каби тадбирларни амалга оширишга катта эътибор бердик.

Оилавий шароитим туфайли Тошкентдан Бухорога қайтдим. Шундан кейин ҳам Н. Раҳмонов билан ўзаро алоқаларимиз узилмади. У киши ўқитувчилар малакасини ошириш республика марказий институтининг ректори бўлиб ишлаган даврларда ҳам катта маҳорат билан фаолият кўрсатдилар. Институт ўқитувчи кадрларни қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш соҳасида ғайрат билан ишладилар. Ҳаёт тақозоси билан 1981 йил апрел ойидан бошлаб иккинчи марта Бухоро вилояти маориф бўлими мудирлигига тайинландим. Бу даврда Н. Раҳмонов рес-

публика Маориф вазирининг ўринбосари эди. Яна бирга ишлай бошладик. Н. Раҳмонов янги лавозимда ҳам ўз раҳбарлик салоҳиятини кўрсатди. Айниқса, раҳбар кадрлар малакасини ошириш, уларни тарбиялаш, ҳар томонлама масъулиятини кучайтириш билан, ҳар томонлама масъулиятини кучайтириш соҳасида самарали ишларни амалга оширди.

1988 йил ноябрдан ҳозиргача Бухоро вилояти Болалар жамғармаси бошқаруви раиси вазифасида ишламоқдаман. Оллоҳга шукроналар бўлсинки, дўстим Насриддин Раҳмонов ва мента шу улугъ ёш насиб этгани, ҳаётимиз, Ватанимиз, халқимиз учун кучимиз борича хизмат қиламиз. Иншооллоҳ.

*Тоиржон ЮСУПОВ,
филология фанлари доктори, профессор,*

КОМИЛ, ФИДОЙИ

*Ҳақ йўлида ким санга бир ҳарф ўқитмиш ранж иш,
Айламак осон эмас онинг ҳаққин минг ганж ила.*

Алишер Навоий

1973 йилда мен 8-синфда ўқирдим. Нурота туманига ўз дўстлари, элу хешларининг меҳрини кўмсаб, йилига камида бир маротаба келиб турадиган Насриддин Раҳмонович Раҳмонов ташриф буортганини эшитдим. Дадам: “Тоиржон ўғлим, юр, амакингларникига меҳмонга борамиз”, — дедилар.

Ёшликдан дадам билан бирга ўсиб, ўкиб улғайган Очил Наврўзов, Маҳмуджон Юсуповларнинг оиласи билан иноқ, қадрдон эдик.

Тошкентдан келган хурматли меҳмон Насриддин Раҳмонов шарафига йиғилганлар аста-секин тарқаб, сирдош дўстлар: дадам Жабборжон Юсупов, меҳбон Маҳмуджон Юсупов ва меҳмон Насриддин Раҳмонов бир-бирларига яқинроқ ўтириб, суҳбат мавзусини илм-маърифатга, ёшлар тарбияси, қадрият ва маданиятга қаратдилар.

— Мактаблар қурилиши, таъмирлаш ва жиҳозлаш юқори ташқилотлар ёрдами билан амалга оширилади. Вазирлик ва бизларнинг асосий вазифамиз муносиб ўринбосарлар тайёрлаш, ёшларни биздан кўра илми, маданиятга қилиб етказишдан иборатдир. Бу гаплар, — деди сўзини дон-дона қилиб тапираётган Насриддин Раҳмонович, — тарчи умумийдек туюлса-да, мен мана бу ёшлар келажагини назарда тутмоқдаман, — деб мен томонга имо қилди. Мен бу назардан ҳам қувониб, ҳам қизариб кетдим...

Камина 1975 йилда Нуротада ўрта мактабни тугатгач, Москва Педагогика университетининг филология факультетига кириш имтиҳонларини аъло дара-

жада топширдим, 1980 йилда университетни тугатиб, Республика Маориф вазирлиги ихтиёрига қайтдим.

Давр талабига мувофиқ тўғридан-тўғри номзодлик диссертацияси устида иш олиб бормас эдим. Республика Маориф вазирининг ўринбосари Насриддин Раҳмонов менга катта ғамхўрликлар кўрсатиб, кейинги ишим ва ўқишимга тўлиқ имкониятлар яратиб берди.

У кишининг ўғли, менинг дўстим — Диржон Тошкент Давлат университетининг шарқшунослик факультетини тугатиб, иш тажрибасини олгач, мен билан бирга Москвада аспирантурада ўқиди. Дўстим билан 1984-1985 йилларда бир хонада яшаб, фан номзодлиги учун илмий иш тайёрлаганмиз.

Шу кезларда Диржоннинг суҳбатларда ўз падари бузруквори тўғрисида айтган сўзлари куллогимда ханузгача жаранглайди.

— Дадам, — дер эди ғурур билан Диржон, — ҳудода шукр, шундай иш қобилиятига эгаки, мен хайратланаман, ҳамиша, уйда ҳам атрофлари тўла китоб, ёзув қоғозлари, мақола, рисола, нутқ, мавруза, илмий давҳалар ва ҳоказо. Эртасига вазирликда йўлнинг, Олий Кенгашда Халқ маорифи масаласи, услубий қўлланмалар ишлаб чиқиш, вилоятларда янги мактаблар қуриш лойиҳалари, жиҳозлар, ўқув қуролларининг ечими... ў-ў, қанчадан-қанча муаммолар.

Шу йилларда Насриддин Раҳмонович менинг ишларимдан хабар олар, камчиликларни сурштирар ва иш юзасидан илмий мақолаларимни журналларда чоп этилишига ёрдамлашар эдилар. Буни мен беминнат ҳомийлик ва бевосита маънавий раҳбарлик деб билардим.

Номзодлик ишимни 1985 йилда Москвада муваффақиятли ёқладим.

Устоз Насриддин Раҳмоновичнинг 60 йилдан ортиқ меҳнат фаолиятлари давомида унинг меҳрибончилиги, ҳомийлигидан баҳра олиб, менга ўхшаб илм излаганларнинг сони мингтадан кўпдир, десам муболага бўлмас.

Ҳадиси шарифлардан бирида шундай марҳамат қилинади:

Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)дан сўрадилар:

— Одамларнинг энг яхшиси ким?

Жавоб бердилар:

— Одамнинг энг яхшиси одамларга энг кўп яхшилик қиладиганидир.

Устоз Насриддин Раҳмоновичнинг ҳаёти бунга ажойиб бир намунадир.

Шундай қилиб, мен 1986 йилда Навоий Давлат педагогика институтига ишга келдим. 1990 йилда Москва Давлат педагогика университетининг мақсадли докторантурасида ўқидим ва нихоят, 1995 йилда 37 ёшимда докторлик диссертациясини ҳимоя қилдим.

Домла билан ҳозир ҳам вақт топиб, кўнғироқлашиб турамиз, ҳол-аҳволидан воқиф бўламиз. Мен эса, бошим осмонда, фахр-ифтихордаман.

Устозим, домла Насриддин Раҳмонов ажойиб, бахтли инсон. У кишининг меҳрибон умр йўлдошлари Саломатхон ая бутун умр Насриддин Раҳмоновичга суянчиқ, ҳамнафас ва содиқ сафдош бўлиб келмоқдалар. Уларнинг бир-бирларидан миннатдорчиликлари бир олам.

Сеvimли қизлари Замира инсонлар соғлигига ҳаётини бағишлаган, Дилором ота-оналари йўлидан бориб, ўқитувчи бўлди. Диржон тарих фанлари номзоди, икки йил Нидерландия давлатида консул бўлиб хизмат қилди. Ҳозир Ўзбекистон Ташқи ишлар вазирлигида масъул ходим.

Насриддин Раҳмонов меҳнат фаолияти даврида миллат олдида сидқидилдан қилган хизматлари туфайли бутун Республика зиёлилари орасида катта ҳурмат ва эътибор қозонди. Ҳамма у кишини моҳир ва талабчан раҳбар, чуқур илм соҳиби, меҳрибон дўст ва табаррук устоз сифатида эъзозлайди. Мен ҳам ул зотнинг беминнат раҳнамоликлари туфайли минглаб содиқ шогирдлари каторида бўлганлигимдан фахрланаман.

Қадрли устоз! Бахтимизга ҳамиша бардам, бакуват бўлинг. Сиз ва Сиздек комил инсонлар доим бор бўлсин, омон бўлсин!

*Маоҳат МАНСУРОВА,
кимё фанлари номзоди.*

НУР ЭЛИНИНГ НУРОНИЙ ЗИЁЛИСИ

Республикаимизнинг гўзал масканларидан бири бўлмиш Нурутадан фан ва маданият соҳасининг фидойилари бўлган кўпгина етук инсонлар етишиб чиққан. Жумладан, Насриддин Раҳмонов — тарихчи олим, таниқли маориф ташкилотчиси, Мўбинжон Баратов — Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги, Анвар Мансуров — фалсафа фанлари номзоди, Комил Розиков — кимё фанлари доктори, профессор, машҳур иқтисодчи олим, профессор Ёркул Абдуллаев, Тоҳиржон Юсупов — филология фанлари доктори, Азим Сунон — таниқли шоир, Зухра Лутфуллаева — тарих фанлари номзоди, доцент, Рус-там Муҳаммедов — ҳуқуқшунослик фанлари номзоди, генерал-майор, Ҳамдам Эшонкулов — журналист ва яна кўпглаб фан ва маданият жонкуярлари Нурута фарзандларидир.

Нурута заминидан бундай машҳур инсонларнинг етишиб чиқишида узоқ йиллар давомида туманда халқ маориф бўлими мудир бўлган марҳум Раҳматулла Мансуров катта ҳисса қўшган.

1958 йилда Мансуровлар oilасига келин бўлиб тушганимда илк бор ўта маданиятли, хушфезл инсон — Насриддин ака Раҳмонов ва рафиқалари Саломат ота билан танишганман. Ўша онлардаги у кишининг қайнотам, яъни Мансуров Раҳматулла билан маориф соҳасининг муаммолари-тўғрисидаги суҳбатлари, агрофагиларга эътибори, ёши, дунёқарashi ва касбига мос равишда суҳбат қуришлари мени ҳайратда қолдирган.

Қайинотам Насриддин аканинг боғалик йиллари нақадар оғир қийинчиликларда ўтгани ҳақида кўп гапирар эди. Айниқса, Нуротадаги Пушкин номили мактабнинг 8-синфида ўқиб туриб, бошланғич синфларга ўзбек тилидан дарс берганларини фахр билан тилган олар, бизга ўхшаган ёшларни бу ажойиб инсондан кўп нарсани ўрганишга даъват этар эдилар. Мана шунга ҳам 45 йил бўлибди.

Шу йиллар мобайнида бу оила билан яқин муносабатда бўлар эканман, ҳамон у кишидаги тўзал инсоний фазилатлар — ҳадоғлик, поклик, инсонпарварлик, масъулият, меҳрибонлик каби хислатлардан ибрат олишга ҳаракат қиламан.

Нур элидан чиққан бу инсон Республика Маориф вазирлигида вазир ўринбосари давозимида ишлаб, мактаб-маориф ишига бутун жамоатчиликни, вилоятлардаги хўжалик раҳбарларининг эътиборини жалб қила олган эди. Республика ўқитувчиларининг моддий-маиший шароитини яхшилашга, уларнинг касб-маҳоратини кучайтиришга, мактабларда ўқув-тарбия ишларини яхшилашга, ўқувчиларга пухта билим беришга қаратилган қатор чора-тадбирларни амалга оширишда, ҳар бир вилоятда янги замонавий мактаб бинолари қуришда бош-қош бўлган эди. Ўзи туғилиб ўсган Нурота туманида иккита боғалар боғчаси, битта мактаб, ўқувчилар саройи, битта мусиқа мактабини қуришга мутасаддилик қилди. Таниқли жамоат арбоби, олижаноб инсон марҳум Хожикул Худойкулов билан биргаликда Навоий педагогика институти ва педагогика билим юртини барпо этди. Бу инсон фақатгина жамоат ташкилотчиси, малакали халқ маориф ходими бўлибгина қолмай, ажойиб олим ҳамдир.

У кишининг раҳбарлигида бир қанча фан номзодлари, фан докторлари ва бошқа муносиб шогирдлар тайёрланган.

Насриддин ака Раҳмонов ҳозирги кунда Халқ таълими вазирлигида Фахрийлар кенгашининг раиси. Доимий равишда кексаларнинг ҳолидан хабардор бўлиб,

уларни моддий рағбатлантиришга ҳисса қўшади. Шу муносабат билан тантанали кеча ва йиғилишларни ўта масъулият билан ташкил қилади. У киши ҳар доим фаол меҳнат кучоғида.

Бу кишининг хавас қилишга арзийдиган икки қизлари ва ўғли, етти нафар набира ва икки нафар эварадари бор.

Умр оқар дарё дейдилар. Бутунги кунда ҳаммамиз учун қадрли ва меҳрибон устозимиз, Нур элининг нуронийси Насриддин ака Раҳмонов 80 ёшни қаршилаб, оила аъзолари, ёру биродарлари кучоғида қарлик таштини сурмоқдалар.

*Тўйруной Расул кизи НИЁЗМАТОВА,
педагогика фанлари номзоди, доценти.*

ЗИЁ ТАРҚАТГАН ИНСОН

Устоз Насриддин Раҳмонов 80 ёшта кирибдилар. Дастлаб, бу гап бир оз кулоғимга эришроқ туюлди. На-хотки, кечатиғина биз шогирдларига педагогика сир-ас-рорларини ўргатиб, йўл-йўриқ кўрсатиб юртан устоз бугун ўзининг 80 ёшлик таваллудини қаршилаётган бўлса? Шу фикр ҳаёлимга келди-ю, устоз билан бирта ишлаган йилларим кўз олдимда намоён бўлди.

1965 йил. Ўқитувчи бўлиб иш бошлаганимга энди-на 5 йил тўлган. Ўша йиллари устоз Насриддин Раҳмо-нов ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёр-лаш Марказий институти ректори эди. Мен раҳбар ва муовинлар суҳбатидан ўтиб, ўзбек тили ва адабиёти кабинетига "методист" лавозимига қабул қилиндим.

Насриддин ака шогирдларига ва кўл остидагиларга ўта талабчан ва қаттиққўл, шу билан бирга уларнинг фойдасини ўйловчи меҳрибон устоз эди.

Насриддин Раҳмонов институт услубчиларидан кун-лик, ҳафталик, ойлик, йиллик режа асосида ишлаш-ни талаб этарди. Курсларнинг юқори савияда, мазмунли ўтиши, вақтдан унумли фойдалана олиш кераклиги-ни ҳар кун, ҳар дақиқада таъкидлаб турар, ишнинг кўзини билалдиган раҳбар сифатида ҳамманинг эъти-бор ва ҳурматида эди.

Шу йилларда институтда жуда кўплаб амалий се-минарлар ва конференциялар ўтказилар, унда инсти-тут жамоаси фаол иштирок этарди. Бу семинарлар Рес-публика миқёсида ўз акс-салосини берарди. Бу иш-ларнинг ортида устоз Насриддин Раҳмоновнинг ташаббуси ҳамда шахсан кўплаб-қувватлаши турарди.

Айнан мана шу ишлар туфайли турли жойлардан кел-ган ўқитувчилар бир-бирлари билан танишиб, ўз иш тажрибаси билан ўртоқлашар ва олам-олам таассуро-лар билан жойларига қайтар эдилар.

Насриддин ака ишга кечикиб келган ходимларга ҳеч қачон ён босмас, улар тўқийдиган турли хил ба-ҳона-сабабларни инобатга олмас эдилар.

Ҳозир у киши ҳақида эслашмону, кечикиб келган ходимларнинг одамни кулгисини қистатадиган баҳо-налари ёдимга тушапти.

Устоз ёшларни илм етгаллашга, илмий тадқиқот ишлари олиб боришга доимо даъват этиб келганлар. Натижада бир нечамиз фан номзоди илмий унвонига сазовор бўлдик.

Мен Насриддин аканинг умр йўлдошлари, тажри-баги мураббий, мактаб директори лавозимида ишла-ган Саломат опа билан учрашиб турар эдим. Бу мактаб тумандаги энг ишчан жамоата эга эди. Тингловчилар билан мактаб ўқитувчиларининг дарслари қузатила-ди. Эсимда, бир куни Саломат опага Насриддин ака ишда жуда қаттиққўллар десам ишонмагандай бўлди-лар. Бундан дастлаб ҳайрон бўлиб юрардим, кейинча-лик билсам, устоз ниҳоятда оилапарвар, меҳрибон ин-сон эканлар.

Ҳа, устоз ана шундай ажойиб инсон. Раҳбарлик қилиш, ҳар бир ходим билан тил топиб тағлаша олиш катта маҳорат талаб этади. Устозда бу борада худдо бер-ган қобилият бор эди. Ана шу истеъдод, қобилият, ташаббускорлик туфайли у киши институт ректори-гидан сўнг Халқ таълим вазирининг ўринбосари лаво-зимига муносиб топилди.

Устозим ҳақида ҳикоя қилар эканман, у кишининг босиб ўтган ҳаёт йўлига ҳавас билан қарайман. Чунки Насриддин Раҳмоновга ўхшаб бир умр зиё тарқатган инсон кам бўлмас экан.

Иброҳим ПОРСОЕВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи,
урush ва меҳнат фахрийси.

ЖОНКУҲАР РАҲБАР

Мен Насриддин Раҳмонов билан 1953 йилда танишган эдим. Иккинчи жаҳон урушидан қайтиб келгач, тўрт йил мактабда ўқитувчи ва раҳбар бўлиб ишладим. 1953 йилда Тошкент Давлат университетини битирганимдан кейин Ўзбекистон Маориф вазирлигига ишга тақсиф қилишди.

Ишга қабул қилиндим, аммо бу катта даргоҳда ишлаб кета олармиканман деган хаёл мени тинимсиз ўйлантирар эди.

Дастлаб мактаблар бош бошқармасида инспекторлик вазифасида иш бошлаганман. Тўғри, бу катта даргоҳга келгунимга қадар оз бўлса-да, тажрибам бор эди, лекин шунга қарамай, икки-уч ойгача ўзимга ишонмай юрганман.

Бошқармадаги инспектор, услубчи ходимларнинг ишлари билан танишиш жараёнида билимки, улар тажрибаги, ўз соҳаларининг билимдон мутахассислари экан. Дастлабки кунларданок улар билан ҳам-суҳбат бўлиб, маслаҳатлашиб ишга кўника бошладим.

Кунларнинг бирида мактаблар бошқармасининг бошлиғи хузурига чақирди. Кейин билсам, янги ходим бўлганим учун суҳбат ўтказишга тақсиф қилган экан.

Бошқарма бошлиғи ёш, навқирон, хушбичим, ширинёўз йигит Насриддин Раҳмонов билан шунда биринчи бор танишган эдим.

У мени очик чеҳра билан кутиб олди, ҳол-аҳвол сўрагандан кейин амалий ишга ўтиб, мактаблар инс-

пектори сифатидаги вазифаларим тўғрисида батафсил маслаҳатлар берди. Биринчи суҳбатдаёқ у кишининг тажрибаги раҳбар ва қатъиятли, фикр-мулоҳазалари кенг, камтарин, айни замонда талабчан, меҳрибон инсон эканлигини англаб етдим.

Насриддин Раҳмонов вазирликка келганига қадар Тошкент вилояти Янгийўл туманидаги катта ўрта мактабда ўқитувчи ва раҳбар бўлиб ишлаб, жамoa ўртасида ишчанлиги, қобилияти билан ҳурмат қозонганлигини кейинчалик билиб олдим.

Насриддин Раҳмонов вазирликка бошқарма бошлиғи бўлиб келганда ҳам кўл остидаги ходимлар билан тез-тез суҳбатлар ўтказиб, тажрибаги инспектор ва услубчиларнинг иш фаолитларини омалаштиришга қаратилган семинар-машгулотлар уюштириб турар эди. Инспекторларни вилоятларга хизмат сафарига юборётганда жойлардаги мактаб-маориф ишларини таҳлил қилиб, камчиликларни бартараф этиш ҳақида йўл-йўриқлар кўрсатиб, ютуқларни юзага чиқариш тўғрисида ҳам маслаҳатлар ва топшириқлар бера эди. У халқ маорифи ишлари, айникса ўқитувчилар ва мактаб раҳбарларининг кўп қиррали фаолитини ташкил этиш тўғрисида берган амалий маслаҳатларидан мамнун бўлардим.

Шунинг учун ҳам Н. Раҳмонов вазирликда ишлаётган катта жамoa ўртасида обрў-эътибор қозонган эди. Ҳар бир масалада тезкорлиги, масъулиятни чуқур ҳис қилиши, ташаббускорлиги туфайли у вазирликдаги раҳбарлар назарига туша бошлаган эди.

Биз ишлаган эллитинчи-олтмишинчи йилларда вазирликда яхши бир анъана, қоида давом этарди. Идорада ишлаётган ёш ходимларга ҳар тарафлама иш ўртаги, билимдон мутахассис қилиб тайёрлашга катта эътибор берилар эди. Бундан мақсад мактаб-маориф ишларини яхшилашда жонбозлик қиладиган ташкилотчи, билимдон раҳбарлар тайёрлаб, вилоят ва туманларга юбориш эди.

1954 йилда Насриддин Раҳмонов вазирлик томонидан Самарқанд халқ маорифи бўлимига мудир этиб

тайинланди. Айни шу кезде мактаблар инспектори бўлиб ишлаган Р. Тойиров Наманган вилоятига, мен Сурхондарё вилояти халқ маорифига мудир этиб тайинлангамиз.

Н. Раҳмонов етти йил Самарқанд вилояти халқ маорифи бўлими мудирлиги бўлиб ишлаган йилларда ўзининг сергайрат, ишчан мураббий раҳбар сифатида ҳам кўрсатиб, маорифчилар ўртасида катта обрў қозонди. Ўша йилларда мен Сурхондарё вилоятида ишлагганимда Самарқандга Н. Раҳмонов хузурига тез-тез келиб маслаҳатлар олиб тулар эдим.

Н. Раҳмоновнинг вилоят халқ маорифи ишларини ривожлантиришдаги тадбиркорлиги, иш тажрибасидан бири неча мартаба “Ўқитувчилар газетаси”да оммалаштирилган.

Насриддин Раҳмонов 1960 йилда Ўзбекистон маориф вазирининг биринчи ўринбосари лавозимига ишга тайинланди.

У вазирликнинг энг масъулиятли соҳаси — Олий ўқув юртлари бўйича раҳбар бўлиш билан бирга молия, қурилиш ва моддий-таъминот бошқармалари ишларини ҳам назорат қилар эди. У кишининг жонбозлиги, елиб-югуришлари, қатъияти туфайли республика ўқув муассасаларини ўқув-техника қурулдилари, мебеллар ва бошқа жиҳозлар билан таъминлаш ишларида катта силжишлар юз берди. Иттифок Маориф вазирлигининг режа-молия бошқармасида республика маориф тизимининг моддий-техник эҳтиёжи учун йил сайин ажратилган моддий захираларни ҳимоя қилишда Насриддин Раҳмоновнинг хизматлари катта бўлди.

Булардан ташқари, иттифоқдаги бошқа республика маориф вазирликлари билан дўстона алоқалар ўрнатилгани туфайли улардан ҳам республикамизга ўқув-техника қурулдилари, мебелъ ва бошқа жиҳозлар олишда Н. Раҳмонов ташаббускорлик қилар эди. Шу йилларда Украина, Белорусия, Молдавия, Латвия, Грузиядан сифатли мактаб мебеллари келтирилган эди.

Таъминот бошқармасининг вилоятлардаги ўқув-кўртама қурулдилари магазини ва базалари фаолияти ҳар йили Н. Раҳмонов бошчилигида, молия назорати тафтиш бўлими мутахассислари иштирокида таҳлил этилиб, вазирликда муҳокама қилинар, даълат бюджетидан ажратилган молиявий маблағларнинг тўла ўлаштирилишига қаратилган тadbирлар белгиланиб, дастурга киритилар эди.

Устозимиз Н. Раҳмоновнинг юқорида санаб ўтилган ишчанлиги, республика халқ маорифининг моҳир ташкилотчиси сифатидаги самарали фаолияти, айниқса жонқуярлиги ёшларимиз учун ибрат мактаби бўлишга аризулик.

Қудрат МЎМИНХУҲАЕВ,
халқ таълими аълоиси,
“Шуҳрат” медали соҳиб.

КАТТА ТАШКИЛОТЧИ

1973 йилда мени Ўзбекистон Маориф вазирлиги хузуридаги олий ва ўрта махсус педагогик таълим бўйича Республика методика кабинетига ишга таълиф қилиш-тан эди. Бу ерда ўз фаолиятимни услубийтчи лавозимидан бошлаб, кейинчалик кабинет мудирини ўринбосари, кабинет мудирини лавозимларида 1985 йилгача ишладим.

Бу даврда Маориф вазирлигининг ўринбосари Насриддин Раҳмонов сий ва ўрта махсус педагогик таълим бошқармаси, Республика методика кабинети фаолиятига ҳам умумий раҳбарликни олиб борад эдилар.

1972 йилдан бошлаб педагогика олий ўқув юртини Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасарруфидан Маориф вазирлиги тасарруфига ўтказилган эди. Бу ўқув муассасаларининг моддий-техника базаси, профессор-ўқитувчилар билан таъминланиш даражаси ночор аҳволда бўлган.

Ўша даврда Маориф вазирини бўлиб ишлаган фалсафа фандлари доктори, профессор Саид Шермухаммедов ўқув юртинини ҳар томонлама талаб даражасига кўтариш, ўқув-тарбия сифатини яхшилаш масалаларига катта эътибор берар эди. Ушбу ўқув муассасаларининг илмий, ўқув-услубий фаолиятини бошқариш ишларини олиб боришда Насриддин Раҳмоновичнинг маориф соҳасини жуда яхши билиши, раҳбарлик қобилияти, ишни тезкорлик билан ташкил қила олиш мадакаси кўл келган. Бошқарув тизимига янги ишга келган ходимлар, улар қаторида мен ҳам у кишининг ташкилотчилиги, талабчанлиги хислатларини ўрганар ва шунга қараб ишимизни ташкил қилар эдик.

Ушбу вазифаларни ҳал қилиш учун институт декторлари, проректорлари, факультет деканлари, кафедралар мудирлари билан алоҳида ташкилий ишлар олиб боришган. Бу даврда барча мутахассисликлар билан ўқув режалари, дастурларини янгилаш, уларни дарсликлар, ўқув-услубий қўлланмалар, услубий тавсиялар билан таъминлаш масалалари билан Республика услубий кабинети шуғулланарди.

Шу йилларда педагогика институтлари талабаларини ўзбек тилида дарсликлар ва ўқув қўлланмалари билан таъминлашга ҳам ҳаракат қилинган. Бу ишлар “Ўқитувчи” нашриёти орқали нашр этиларди. Албатта, ўқув адабийлари рус тилидаги китоблардан таржима қилинар эди. Шу билан бирга Насриддин Раҳмонов раҳбарлигида институтларнинг тажрибали ўқитувчилари томонидан яратилган дарсликлар ва ўқув қўлланмаларини нашр қилишга алоҳида эътибор қаратилган. Натижада физика, кимё, биология, география, математика ва бошқа фанлардан қатор дарсликлар ўзбек тилига таржима қилиниб нашр этилган, оригинал ўқув қўлланмалари яратилган эди.

Уларга Ўзбекистон халқлари ҳаётига доир материаллар ҳам киритилгани, буюк алломаларимизнинг хизматлари тилга олингани эсимда.

Насриддин Раҳмонович педагогика институтларида илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш ишига жуда катта эътибор берар, аспирант ва докторантларнинг илмий ишларини ўз хузуридаги мажлисларда муҳокама қилиб, уларга ёрдам бериш йўлларини кўрсатар эди. У даврда докторлик ишени ёқлаш учун докторант албатта ўз илмий изланишлари натижаларини монография шаклида нашр қилдириши зарур эди. Бу иш бизнинг методика кабинетига юкланган бўлиб, Фанлар Академияси “Фан” нашриёти орқали монографияларни нашр этиш ишлари олиб боришган ва бу ишни шахсан Насриддин Раҳмонович назорат қилар эдилар. Албатта, илмий изланишларга бўлган бу эътибор натижасида фан докторлари ва номзодлари сафи олдинги йилларга нисбатан тахминан тўрт мартага ортди.

бир қатор таъкилотлар ҳам бор эди. Улардати курилиш ишлари бевосита Маориф вазирлиги буюртмаси асосида Курилиш вазирликлари билан бирга амалга ошириларди. Педагогика институтлари ва педагогика билим юртлари Олий таълим вазирлигидан Маориф вазирлиги тасарруфига ўтиши муносабати билан бу муассасаларда ўқув-ётоқхона, ошхона, спорт зали биноларини куриш учун лойиҳалар тайёрлаш ва Бухоро, Қарши, Сирдарё, Жиззах, Хоразм, Андижон педагогика институтлари ва Тошкент, Бухоро, Қорақалпоғистон Автоном Республикаси педагогика билим юртлари учун янги курилиш мажмуаларини лойиҳалаш ишлари бошланиб кетди. Лойиҳалаштирувчи ташкилотлар билан бирга бу ишни Н. Раҳмонов бошқарди. У кишининг талабчанлиги, тезкорлиги ҳамда курилиш бошқармасининг масъулияти туфайли барча ишлар белгиланган муддатда кечикмай амалга оширилди. Шу билан бир вақтда Республика ўқувчилар саройи, Республика математика интернати, спорт интернати учун янги спорт мажмуаси ва бошқа бир қанча бинолар курилиши авжида эди. Курилиш жараёнида кўп қийинчиликлар, етишмовчиликлар, муаммолар келиб чиқар эди. Механизмлар, асбоб-ускуналар, жиҳозлар, ишчи кучлари етишмас эди. Бу муаммоларни ҳал этишда устозимиз Н. Раҳмоновнинг роли катта бўлди. Курилиш вазирликлари, уларнинг курилиш трестлари билан биргаликда Н. Раҳмонов ишбилармонлик, талабчанлик, сабр-тоқат билан курилиш жараёнини кўриб чиқар ва сўнгра талбирлар белгиланар эди.

1970-85 йиллар давомида мактаб, болалар ботчаси биноларини куриш ҳажми йил сайин ошиб борди. Марказлашган давлат маблағларидан ташқари қолхоз, совхоз, завод, фабрикалар ва қатор вазирликлар ўз маблағлари ҳисобига мактаб, болалар ботчаси биноларини кураб эдилар. Буларнинг ҳаммасига вазирликлнинг, шахсан Н. Раҳмоновнинг аралашishi ва қаттиқ назорати талаб қилинар эди. Биз вазирлик ходимлари ҳайрон қолар эдик: қандай қилиб Н. Раҳмонов бу

ишларни амалга оширишга ва назорат қилишга улгурди? Курилиш ишларидан ташқари Н. Раҳмонов зиммасига олий ва ўрта педагогика билим юртлари, ўн беш мингта яқин болалар муассасаларининг таъминот ишлари, уларни молиялаш, режалаш ишлари, маълумот олиш ишлари институтларида раҳбарлик қилиш юклатилган эди. Бу ҳажмдаги ишларни амалга оширишда Н. Раҳмоновнинг ташкилотчилиги, ҳаракатчанлиги, масалаларни тез ечиш қобилияти, билими ва шижоати ётар эди. 1970-1986 йилларда ҳар йили бир юз саксон-икки юз минг ўқувчига мўлжалланган мактаб бинолари, кўшимча синф хоналари курилиб, ишга топшириларди.

Вазирлик тасарруфида лойиҳалаш бюроси ва таъмирлаш, курилиш бошқармаси ҳам бор эди. Уларни ташкил этишда бевосита Н. Раҳмоновнинг ҳиссаси катта эди.

Эсимда, раҳбаримиз, устозимиз Н. Раҳмонов бошчилигида мактаблар, кадрлар, курилиш, молиялаш, олий ва ўрта педагогик ўқув юртлари ҳамда таъминот бошқармалари бошлиқлари иштирокида вилоятларда ярим йиллик ва бюджет йили якунлари кўриб чиқилар эди. Бунинг учун вилоят, шаҳар, туман халқ таълими бўлимларининг ишлари чуқур ва ҳар томонлама таҳлил қилиниши керак эди, албатта.

Устозимиз Н. Раҳмонов бу ишларни ташкил этишда жуда моҳир эдилар. Камчиликлар шундай очиб берилар эдики, вилоят раҳбарлари қойил қолгилар эди. Бу камчиликларни бартараф қилиш учун талбирлар белгиланарди. Курилиш ташкилотлари билан шартнома тузиш, ишларнинг бориши ҳақида маълумотлар олиш ва текшириш, бундан ташқари, ҳар бир курилиш учун Давлат режа кўмитаси ва таъминот бошқармаларидан моддий-техника асбобларини олиш, уларни ҳар бир жойларга етказиб бериш (кабель, ошхона жиҳозлари, ўқув жиҳозлари, парталар, стол, стуллар, бир ўқув хонаси учун мўлжалланган ҳар хил жиҳозлар) каби ишларни бошқариш ҳам Н. Раҳмонов томонидан амалга ошириларди.

Курилиш-таъмирлаш бошқармаси 800-900 га яқин ишчи кучига эга эди. Ушбу ташкилот Республика ми-кёсидаги ўқув муассасаларида жорий ва капитал таъ-мирлаш ишларини ҳам олиб борад эди. Аммо ўша йил-лари устоз-мураббий, тапнинг очиги, Курилишни ҳам бекаму кўст уддалаган эди...

Бу ишларни бажаришга жуда катта матонат ва вақт сарфланиши аниқ. Республикадаги барча мактаб-бо-чалар тармоқларини тўри жойлаштириш, уларга мод-дий ёрдам бериш, жиҳозлар, асбоб-анжомлар билан таъминлаш, ошхоналар куриш каби ишларда ҳам Н. Раҳмонов жонбозлик кўрсатган эдилар.

Шунингдек, Н. Раҳмонов боғча, мактаб, мактаб-интернатлар, мактабдан ташқари ташкилотлар, би-лим юрглари, институтларга кўмир, бензин, ўтин ет-казиб бериш ишларини ҳам назорат қилардилар. Бу ишлар жуда катта масъулият, жавобгарлик ва вақтни талаб этади.

Ўн беш йил давомида мен устоз Н. Раҳмонов билан бирга ишладим. У киши заҳматқаш, ишлаб чарчамай-диган, қаттиққўл, талабчан инсон эди. Биз бу талаб-ларга бардош берадик. Шу билан бирга, ўз ходимла-рига жуда меҳрибон эдилар.

Устознинг эсда қоладли матонатли ишларини Рес-публика маорифчилари доимо қадрлайди.

Озода ХОЛИКОВА,
кўлиё фанлари номзоди, Ўзбекистон
Миллий университети доценти.

ИБРАТЛИ ҲАЁТ

Насриддин Раҳмоновични мен биринчи бор тур-муш курган йилимда кўрган эдим. Бир куни турмуш ўртоғим Холиқов Коммунал билан 1-Май кўчасига ўтиб қолганимизда, бу ерда Маориф вазирлигида амаким Насриддин Раҳмонович ишлайди, уни кўриб кетай-лик деб қолдилар. “Болалар дунёси” магазини рўпара-сидати бинонинг 2-қаватига кўтариллиб, уларнинг ка-бинетларига кирдик. Катта ва ёруғ хона, шу хоната монанд ёруғ чехурали киши бизни қаршилаб, ўрнидан туриб келди. Ҳол-аҳвол сўрашилди, ишлар тўғрисида гапшилди. Ўша вақтда биз ТошДУ аспирантлари эдик. Шу қисқа учрашувлари мазмунли суҳбатдан ҳайратла-ниб кўчага чиққанда: “Бу одам зўр иқтидорли инсон экан, бундайлар юз йилда дунёга бир келади”, — де-ганим эсимда. Шундан сўнг уларнинг “Чилонзордаги уйларига бордик. Бу кичик ва шинам квартиралари жи-ҳозлар, уй эгаларининг самимийлиги ва меҳмондўст-лиги уларнинг юқори диди ва чин инсонлигидан да-лолат беради.

Сўнг биз номзодлик диссертациясини Ҳимоя қил-дик, мен ТошДУда ўқитувчилик қила бошладим, тур-муш ўртоғим эса, аввал илмий-тадқиқот институтла-рида, сўнгра Маориф вазирлигига қарашли Қори-Ний-зий номли Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институтида илмий котиб бўлиб ишлади. У ердан Ма-ориф вазирлигининг фанлар ва малака ошириш бўли-мига ўтди ва бевосита Насриддин Раҳмоновнинг қўл остида хизмат қилди. Четдан кузатишимга қараганда иш суръати жадал эди. Турли хил йиғилишлар, ҳисо-

МУНДАРИЖА

Р.Х.Жўраев. Маориф фидойиси.....	5
Мукаддима.....	7
Туғилган жойим ҳақида.....	10
Ота-боболаримнинг ўтмиши.....	14
Фожияли йиллар. Оғир кечган ёшлитим.....	20
Иккинчи жаҳон уруши йилларидаги ҳаётим. Университет даргоҳида.....	29
Оила қуришда рўй берган мўъжиза. Ҳаётимнинг янги даври.....	34
Халқ маорифи тизимидagi муаммолар.....	45
Мустақиллик сари.....	45
Таълим ислохотлари мустақилликнинг мевасидир.....	61
Ҳаёткаблари, шоғирлари ва дўстларининг дил сўзлари	
Саид Шермуҳаммадов. Маърифатга бағишланган баракали ҳаёт.....	74
Жўра Ўйдошев. Устоз сийрагига чизгилар.....	79
Ақмаи Қосимов. Камтарин инсон, моҳир ташкилотчи.....	82
Мубинисон Баратов. Устоз.....	84
Абдуманнон Отакулов. Қалби пок, маънавияти етук инсон.....	89
Муфат Маматов. Элдан сабоқ олиб.....	91
Қоши Оқшиев. Маорифизмининг толмас жонқуяри.....	93
Наримон Жабборов. Моҳир тарихшунос ва таълим ташкилотчиси.....	97
Ҳамидулла Ўйдошев. Халқ таълимига бахшида умр.....	101
Қоши Холлиқ ўғли Розиков. Интиланга толе ёр.....	104
Эшқобил Холлиқов. Қалби дарё устозга таъзим.....	109
Собир Зияев. Талабчан раҳбар.....	114
Очи Наерўзов. Нурутганинг оқил фарзанди.....	116
Абдулла Музаффаров. Таълим жонқуяри.....	119
Тоҳиржон Юсупов. Қомил, фидойи.....	122
Милоҳат Мансурова. Нур элининг нуруний энелиси.....	125
Тўйрун Расул қизи Нисоматова. Зие тарқатган инсон.....	128
Иброҳим Порсоев. Жонқуяр раҳбар.....	130
Қудрат Мўминхўсенов. Катта ташкилотчи.....	134
Ўзген Абдурашидов. Қурилишни ҳам уддалаган.....	137
Озода Холлиқова. Ибратли ҳаёт.....	141

Насриддин Раҳмонов

УМР йўли

Ўзбек тилида

Нашр учун масъул: Бахтиёр Омон

Муҳаррир О. Абдуллаев

Расмлар муҳаррири У. Солиҳов

Техник муҳаррир Е. В. Толочко

Мусахҳиҳа Г. Азизова

Компьютерда саҳифаловчи М. Йўлдошева

ИБ № 09-69

Босишта рухсат этилди 22.04.2004. Бичими 84×108^{1/16}.

Офсет қоғози. Оффсет босма. Шартли 6 т. 7,56, +0,84 вкл.

Нашр т. 5,5, +0,6 вкл. 1000 нусхада босилди. Буюртма № 32.

Шартнома №830 Баҳоси шартнома асосида.

ЎзРФА «ФАН» наشريёти. Тошкент-700047, акад. Яхё Фуломов кўчаси, 70.

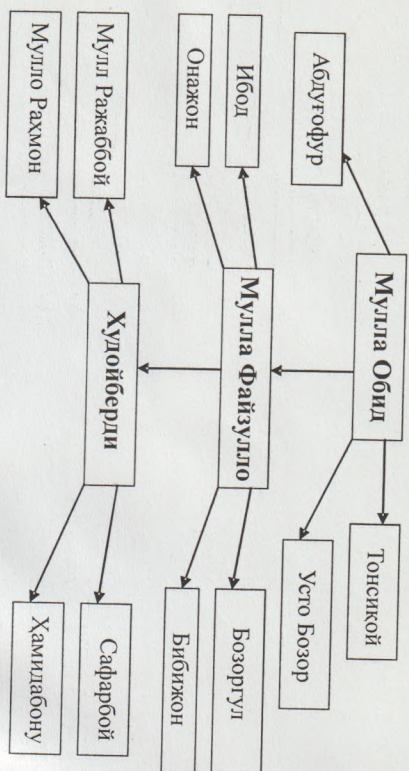
МЧЖ «Ношир» босмахонасида босилди.

700129, Тошкент, Навоий кўчаси,

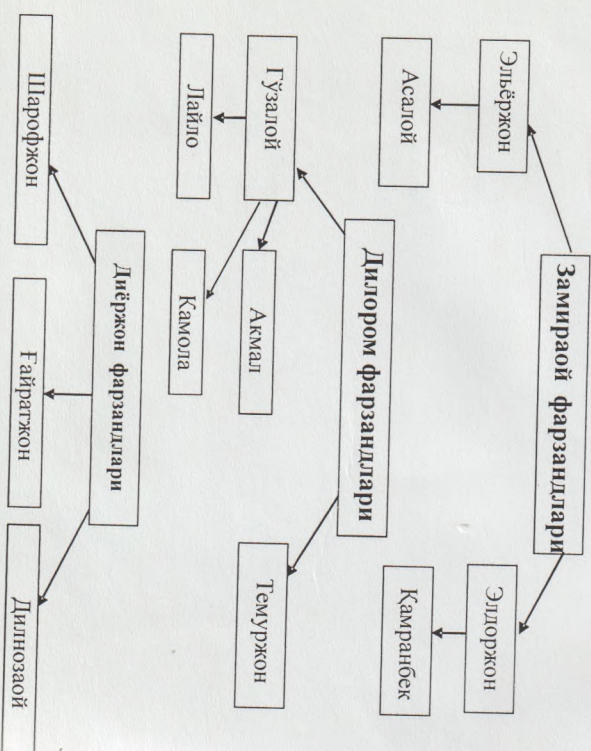
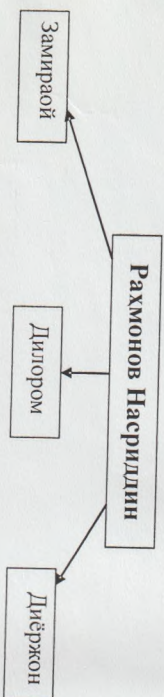
Савдо расталари.

74 г (SV)

1) Раҳмонов Насриддиннинг ўтмиш ва ҳозирги авlodлари

2) Отам Мулло Раҳмон авlodи

Насриддин Раҳмонов шажараси

Авлод №, №	Боболар уларнинг фарзандлари	Туғилган йили	Мен учун
1.	Мулло Обид	1787	Қатта бобо
2.	Мулло Файзулло	1820	Қатта бобо
3.	Худойберди	1850	Бобо
4.	Мулло Раҳмон	1888	Ота
5.	Рамонов Насриддин	1924	Ўзим
6.	Замира, Дилором, Дилер	1955, 1957, 1959	Фарзандларим
7.	Элиёр, Эльдор, Г'ўзал, Темур, Шароф, Ғайрат, Дилноза		Невараларим
8.			Эвараларим

Қизим Замирайнинг шажараси

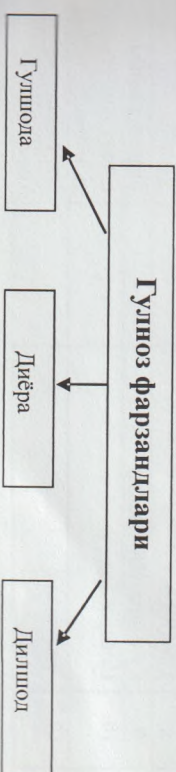
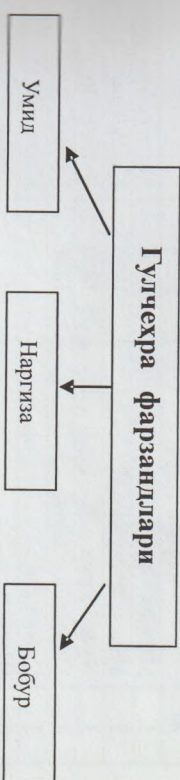
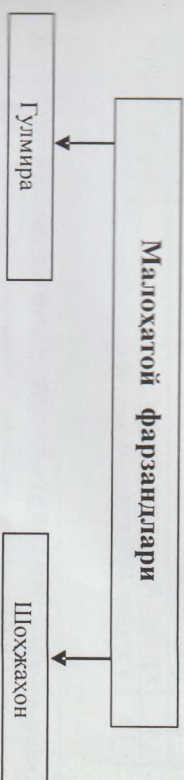
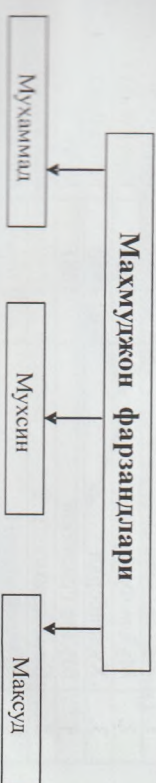
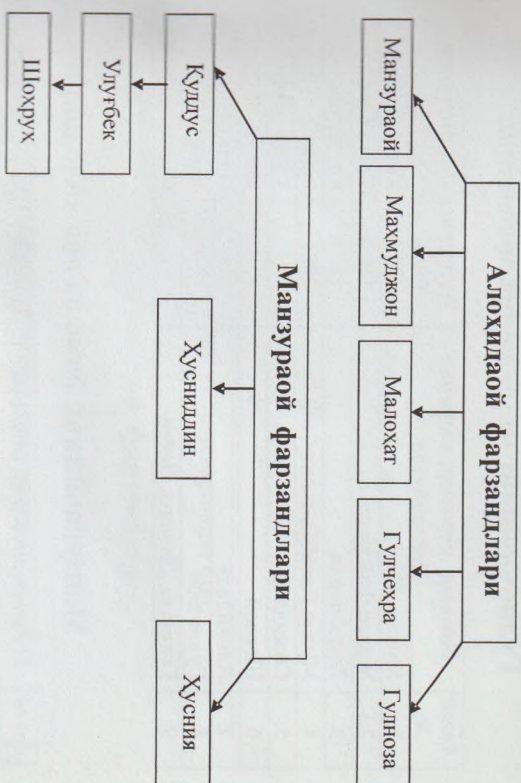
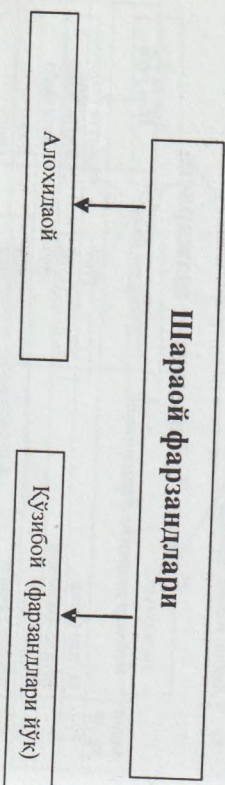
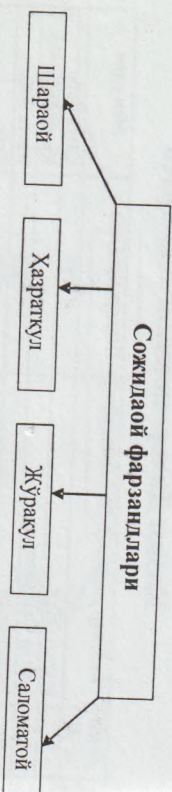
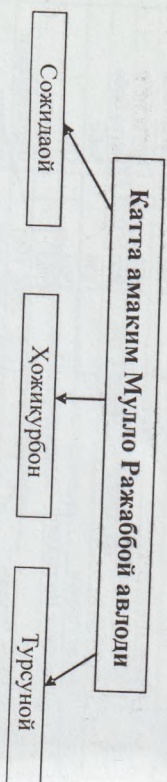
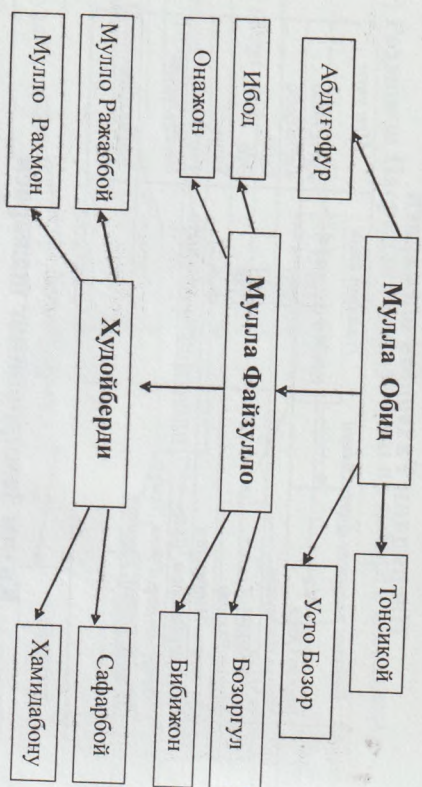
Авлод №, №	Боболар уларнинг фарзандлари	Туғилган йили	Мен учун
1	Мулло Обид	1787	Қатта бобо
2	Мулло Файзулло	1820	Қатта бобо
3	Худойберди	1850	Қатта бобо
4	Мулло Раҳмон	1888	Бобо
5	Раҳмонов Насриддин	1924	Ота
6	Замира	1955	Ўзим
7	Элиёр, Эльдор	1976, 1981	Фарзандларим
8	Асқидой, Қамранбек	1996, 2007	Неварам

Қизим Дилоромойнинг шажараси

Авлод №, №	Боболар уларнинг фарзандлари	Туғилган йили	Мен учун
1	Мулло Обид	1787	Қатта бобо
2	Мулло Файзулло	1820	Қатта бобо
3	Худойберди	1850	Қатта бобо
4	Мулло Раҳмон	1888	Бобо
5	Раҳмонов Насриддин	1924	Ота
6	Дилором	1957	Ўзим
7	Г'ўзал, Темур	1978, 1980	Фарзандларим
8	Лайло, Ақмал, Қамола	2001, 2004, 2006	Невараларим

Ўғлим Дилоржоннинг шажараси

Авлод №, №	Боболар уларнинг фарзандлари	Туғилган йили	Мен учун
1	Мулло Обид	1787	Қатта бобо
2	Мулло Файзулло	1820	Қатта бобо
3	Худойберди	1850	Қатта бобо
4	Мулло Раҳмон	1888	Бобо
5	Раҳмонов Насриддин	1924	Ота
6	Раҳмонов Дилер	1959	Ўзим
7	Шарофжон, Ғайратжон, Дилноза	1983, 1987, 2000	Фарзандларим

Ўлғинозаойнинг момо ва она авлодлари

Авлод №	Боболар, момолар, уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулло Обид	1787	Катта бообо
2.	Мулло Файзулло	1820	Катта бообо
3.	Худойберди	1850	Катта бообо
4.	Мулло Ражаббой	1881	Бообо
5.	Сожидаой		Катта момо
6.	Шараой		Момо
7.	Алохидлаой		Она
8.	Ўлғинозаой		Ўзим
9.	Ўлишода, Дилшод, Дибра		Фарзандларим

Манзураойнинг момо ва она авлодлари

Авлод №	Боболар, момолар, уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулло Обид	1787	Катта бообо
2.	Мулло Файзулло	1820	Катта бообо
3.	Худойберди	1850	Катта бообо
4.	Мулло Ражаббой	1881	Бообо
5.	Сожидаой		Катта момо
6.	Шараой		Момо
7.	Алохидлаой		Она
8.	Манзураой		Ўзим
9.	Қуддус, Хусниддин, Хусния		Фарзандларим
10.	Улғубек, Шоҳрух		Невараларим

Малоҳахатойнинг момо ва она авлодлари

Авлод №	Боболар, момолар, уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулло Обид	1787	Катта бообо
2.	Мулло Файзулло	1820	Катта бообо
3.	Худойберди	1850	Катта бообо
4.	Мулло Ражаббой	1881	Бообо
5.	Сожидаой		Катта момо
6.	Шараой		Момо
7.	Алохидлаой		Она
8.	Малоҳахатой		Ўзим
9.	Ўлимира, Шоҳжаҳон		Фарзандларим
10.	Неваралари		Олғохдан тилайман
11.	Эваралари		Олғохдан тилайман

Ҳазратқул фарзандлари

Ўғил, кизлар, неваралар, эваралар бор.

Жўрақул фарзандлари

Уч ўғил, бир кизи неваралари бор.

Саломатой фарзандлари

Бир ўғил иккита кизи ва неваралари бор.

Ҳожиқурбон (Мулла Ражаббойнинг ўғли)

1. Ниматжон ўғил кизлари ва неваралари бор.
 2. Раҳимой кизи ва неваралари бор.
 Ҳаммаси Душанбе шаҳрида.

Турсуной (Мулла Ражаббой кизи)

Ўғил, кизлари, неваралар, эваралари бор. Ҳаммаси Душанбе шаҳрида

Амаким Сафарбойнинг авлодлари

Пўлатой Ҳақберди Тошим Зайниддин

Пўлатой фарзандлари

1. Санатой
 10 та фарзанд,
 неваралар, эваралари бор

2. Саодатой
 3 та фарзанд,
 неваралари бор.

Ҳақбердиннинг фарзандлари

Илҳомжон
 Саҳридин
 ва бешта кизлари, кўп сонли невара, эваралари бор.

Илҳомжоннинг фарзандлари

1. Гулмира
 2. Шохжаҳон

Сафаров Илҳомжоннинг шажараси

Айвон №	Боболар ва уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулла Обид	1787 йил	Катта бобо
2.	Мулла Файзулло	1820 йил	Катта бобо
3.	Худайберди	1850 йил	Катта бобо
4.	Сафарбой	1891 йил	Бобо
5.	Ҳақберди		Ота
6.	Илҳомжон		Ўзим
7.	Гулмира, Шохжаҳон		Фарзандларим
8.	Неваралари		Оғлодан тилаб
9.	Эваралари		Оғлодан тилаб

Тошимбой фарзандлари

1. Исомиддин
 фарзандлари бор.
 2. Дилобар
 фарзандлари бор.
 3. Шарофжон
 фарзандлари бор.

Сафаров Тошимбойнинг шажараси

Айвон №	Боболар уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулла Обид	--	Катта бобо
2.	Мулла Файзулло	--	Катта бобо
3.	Худайберди	--	Катта бобо
4.	Сафарбой	--	Ота
5.	Тошимбой	--	Ўзим
6.	Исомиддин, Дилобар, Шарофжон	--	Фарзандларим
7.	Невара	--	Невараларим
8.	Эвара	--	Эвараларим

Зайниддиннинг фарзандлари

1. Ҳасан
 фарзандлари бор
 2. Рустам
 фарзандлари бор
 3. Акрам
 фарзандлари бор
 4. Феруза
 фарзандлари бор

Сафаров Зайниддиннинг шажараси

Айвон №	Боболар ва уларнинг фарзандлари	Тузилган йили	Мен учун
1.	Мулла Обид	1787 йил	Катта бобо
2.	Мулла Файзулло	1820 йил	Катта бобо
3.	Худайберди	1850 йил	Бобо
4.	Сафарбой	1891 йил	Ота
5.	Зайниддин	1940	Ўзим
6.	Ҳасан, Рустам, Акрам, Феруза		Фарзандлар
7.	Неваралар		Невараларим
8.	Эваралар		Эваралар

Мулла Обид

1. Мулла Файзулло
 2. Абдутоғур
 3. Усто Бозор
 4. Тансикой

Усто Бозор

Мулла Бобо

1. Ҳамройбой
 Абдунаби
 Унинг фарзандлари.
 2. Шарифбой
 3. Абдурозик

амаким Сафарбойнинг
 хотинлари, 4-фарзандлари, бир нечта
 неваралари, эваралари бор.

"ФАН"